

KORAK

BROJ 16 / septembar-oktobar 2009.

ISSN 1512-9411

U ovom broju:
mr Sanja Drnovšek
PUPČANA VRPCA
RADOVANA KARADŽIĆA

Džan Šebić
IMIDŽ POLITIČARA

Tema KORAK-a:
OKRUGLI STOLOVI O ZNAČAJU
IGMANSKOG BOJIŠTA I TUNELA D-B
ZA ODBRANU SARAJEVA I BIH

Mensur Seferović
KAKO TUMAČITI TITOV PERIOD
1941.-1980.

SADRŽAJ

DRŽAVA I DRUŠTVO

mr. Sanja Drnovšek PUPČANA VRPČA RADOVANA KARADŽIĆA	3
Džan Šebić IMIDŽ POLITIČARA	10
mr. Jasmin Čajić CIVILNA KONTROLA VOJSKE	29
Nedžad Suljić BORBENI AVIONI U ZRAČNIM SNAGAMA ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE: D A ILI N E ?	43

TEMA KORAK-A: OKRUGLI STOLOVI UDRUŽENJA

Asaf Džanić TEMA KORAK-A: OKRUGLI STOLOVI O ZNAČAJU IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU SARAJEVA I BOSNE I HERCEGOVINE I TUNELU D-B	59
Kemal Muftić IGMANSKA BITKA	61
general mr. Vahid Karavelić ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA BORBENA DJELOVANJA 1. KORPUSA ARMIJE R BIH	64
mr. Alen Salkić i najbliži saborci Rašid Kasumović, Indir Melić i Sifet Melić O IGMANSKOJ BITCI, AVGUSTA 1993 GODINE	77
Asim Džambasović IDEJA O IZGRADNJI TUNELA I NAREĐENJA O NJENOJ REALIZACIJI	85

SVIJET I MEĐUNARODNI ODNOSI

dr. Džemal Najetović PALESTINA I KUDS KAO SIMBOLI SVIH MUSLIMANA SVIJETA	89
mr. Alija Muminović REZULTATI IZBORA ZA PARLAMENT EUROPSKE UNIJE	95
dr. Džemal Najetović NUKLEARNI PROGRAM SJEVERNE KOREJE	102

UMIJEĆE SJEĆANJA

Feđa Hajdarević PRIPREMA I POČETAK AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU	112
Mensur Seferović KAKO TUMAČITI TITOV PERIOD 1941.-1980.	145
Mustafa Polutak HRABROST ZA ISTINU	152
Edin Begović IZVINJENJE PREDSDJEDNIKU SRBIJE, BORISU TADIĆU	156
Mustafa Polutak O knjizi „SARAJEVO: OPSADA I ODBRANA 1992-1995“	158

Izdavač: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Nedima Filipovića 19 ~ tel. (033) 658 015, fax: (033) 716 480 ~ e-mail: zatebebih@bih.net.ba www.zatebebih.net ~ Za izdavača: prof.dr. Mesud Hadžialić ~ Redakcija: Orhan Bajraktarević, Zahir Dervišević, Murat Kahrović, mr. Safet Kešo, mr. Emir Ramić ~ Glavni urednik: Asaf Džanić ~ Sekretar: Dževad Hadžić ~ Lektor i korektor: Nazif Osmanović ~ DTP: Kenan Branković ~ Štampa: Armis-Print, Sarajevo ~ Za štampariju: Smail Alihodžić

PUPČANA VRPCA RADOVANA KARADŽIĆA

U oktobru 2009. počinje suđenje Radovanu Karadžiću koji je od pjesnika i psihijatra, uz gusle pjevajući o rušenju bosanskih gradova i pokrštanju njihovih građana, postao jedan od glavnih kompozitora i dirigenata Bosanskog rata 1992.-1995. Zajedno sa Vojislavom Šešeljem, Biljanom Plavšić, pokojnim Slobodanom Miloševićem, našao se u Haškom zatvoru zbog učinjenih krivičnih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

“Pravde nema, ubijeno je toliko nedužnih ljudi tokom rata, ali ima Prava”, reče mi nedavno moj sagovornik Semir.

ISTINE I POLUISTINE

Odlukom Haškog međunarodnog suda, u kojoj se navodi da nije dokazana direktna uloga i genocidna politika Srbije prema nesrpskim narodima, posebno Bošnjacima Bosne i Hercegovine, tokom rata 1992.-1995., stavljen je poklopac na rat u Bosni i Hercegovini i udaren je na njega pečat građanskog rata, potvrđujući time tendenciozno isticanu tezu da se tamo u Bosni, na Balkanu, Srbi, Hrvati i Bošnjaci godinama međusobno trve i ubijaju. Time se lokalizovala međudržavna dimenzija genocidne politike, navođenjem samo bosanskih Srba kao tvoraca i izvršilaca genocida. Mnogim čitaocima i posmatračima svjetskih zbivanja, teško je pratiti interne odnose tri naroda, istog izgleda i sličnog jezika: bosanskih Srba, bosanskih Hrvata, bosanskih Bošnjaka, na relativno nevelikom geografskom prostoru. Tako se dogodilo da su upravo ironija i apsurd legalizovani međunarodnom odlukom jer je Srbija dobila samo prijekor što nije preventivno reagovala na genocidna zbivanja u Bosni i Hercegovini.

Radovan Karadžić daje intervju iz zatvora, njegov štab za odbranu priprema se da ga od zločinca pretvori u mirotvorca. S dru-

ge strane sudskog stola treba, sada je šansa, da se utvrdi ne samo njegova krivica, već i njegova pupčana vrpca koja mu nije nikad presječena i čiji je pupak u Beogradu i srpskoj agresorskoj genocidnoj politici predsjednika Slobodana Miloševića i njegovih brojnih sljedbenika. U Beogradu se i krio svih ovih godina poslije rata i bila mu je za to dovoljna samo brada i ruho doktora alternativne medicine.

“NAKNADNO SROČENA DOKUMENTACIJA”

Marko Lopušina u uvodu svoje knjige *“Radovan Karadžić-najtraženija srpska glava”* (objavljene 2001.) obavještava da je novembra te godine “u Beogradu osnovan Svetski komitet za istinu o Radovanu Karadžiću, sa ciljem da prezentuje dokaze o Karadžićevoj nevinosti i besmislenosti poternice Tribunala u Hagu i Interpolu u Lionu”, da je ta “knjiga autorov prilog istini”. Na kraju knjige, objavljena je Karadžićeva naredba od 18. maja 1993. kao “dokaz” zakonitosti i njegove bezgriješnosti. U naredbi se naređuje “Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske (n/r ministra Ratka) da “se obezbjede svi vjerski objekti u tom gradu i okolini, i zaštite od učestalih terorističkih akcija”, a potom kaže da se naredba odmah izvrši, a da se Karadžić o preduzetim mjerama obavijesti.

Nekoliko dana ranije, 7. maja 1993., usred Banja Luke srušena je najmonumentalnija banjalučka džamija Ferhadija, a iste majske noći dignuta je u zrak i njena posestrima-Arnaudija i svih 16 banjalučkih džamija.

Ovu igru sa Karadžićevom naredbom, koja je donesena za zaštitu već porušenih objekata, otkrilo je naučno pero Mensura Seferovića. Njegova knjiga *Preboli zla* je riznica podataka koju bi trebalo poslati Hagu, mišljenja su mnogih njenih čitalaca. Autor smatra da je “nakedno sročena dokumentacija čista manipulacija javnosti koja ne pali, i da svijet zna, iako sa zakašnjenjem, da su tamo, gdje je stigla Karadžićeva i Mladićeva vojska tokom rata 1992.-1995., srušeni svi muslimanski objekti”. U okrugu Banja Luke, od 207 džamija ne ostade ni jedna.

IDEJA SJEDINJENIH SRPSKIH DRŽAVA

U knjizi se navode podaci o događajima koji su se dogodili u Beogradu, godinu dana prije agresije na Bosnu i Hercegovinu. U ogromnoj sali Sava Centra u Beogradu, u organizaciji Udruženja Srba iz BiH u Srbiji, (*'Politika'* 31. marta "91.), okupila se ovdašnja inteligencija i predstavnici gotovo svih stranaka iz vlasti i opozicije, među kojima i akademici Dobrica Ćosić, Matija Bećković, Predrag Palavestra, Antonije Isaković, Milorad Ekmečić, Desanka Maksimović, zatim gradonačelnik Beograda Milorad Unković, ministar za Srbe izvan Srbije Stanko Cvijan, pjesnici Gojko Ćogo, dr. Radovan Karadžić, i drugi, poput vođe Demokratske stranke Dragoljuba Mićunovića, da bi svi zajedno proslavili svoju odluku, kako to piše najuticajniji srpski dnevni list:

Mitropolit primorsko-cetinjski gospodin Anflohije doživio je ovacije kada je **predložio da osnovni cilj bude stvaranje Sjedinjenih Srpskih Država**. On je ukazao na 'prokockane, istorijske šanse koje je u prošlosti imao srpski narod i da mu Bog daje još samo jednu šansu koja se mora iskoristiti i zbog samog srpskog a i zbog drugih naroda i cele Evrope... (Mensur Seferović, *Preboli zla*, strana 67.).

Ideja Sjedinjenih Srpskih Država nije preuzeta od Sjedinjenih Američkih Država već od "*Načertanija*" Ilije Garašanina, koji je od oslobodilačke ideje slovenskih naroda, prije svega Poljaka imigranata polovinom devetnaestog vijeka, a koji su predložili Srbiji stvaranje zajedničke države Južnih Slovena, kao bunt u periodu buđenja nacionalne svijesti u Evropi, napravio program i nazvao ga: 'Načertanije Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844.' Ubacio je slogan Vuka Karadžića 'Srbi svi i svuda' i preradio ga u srpsku politiku koja se 'ne ograničava na sadašnje njene granice, no teži sebi priljubiti sve narode srpske koji je okružuju'...i umjesto Zajedničke slovenske predviđa 'Hrišćansku državu', umjesto južnoslovenskog cilja, srpski cilj. (Mensur Seferović, *Preboli zla*)

SVOJE RATOBORNE POKLIKE SRBIJA NIJE KRILA

Vjerni sljedbenici Garašaninove velikosrpske ideje iskazali su se u glavama Ćosića, Miloševića, Karadžića, Šešelja, Mladića i Anflohija.

Vojvoda Šešelj je svakodnevno krojio kartu Srbije: Srbija je danas i Kosovo, Srbija je i Vojvodina, Srbija je i Makedonija, Srbija je i Crna Gora, Srbija je i Bosna i Hercegovina, i Dubrovnik i Dalmacija, i Lika, i Banija i Kordun, i Slavonija, i Baranja... "I samo u takvoj Srbiji mi možemo biti dostojni svojih predaka. i izbeći da se stidimo pred svojim potomcima!" (*Preboli zla*, st. 55) A onda je mikrofon ustupio Vuku Draškoviću na političkom mitingu u Detroitu, SAD.

Svoje ratoborne poklike u porodicama, na ulicama, u akademskim institucijama, novinama, televiziji, Srbija nije krila, time se ponosila. Dobrica Ćosić je u svojim intervjuima izjavljivao da ni u snu ne može zamisliti zajednički život sa Muslimanima, a Biljana Plavšić na glavnom trgu u Beogradu je klikkala: "Muslimani, crni vrani, dani su vam odbrojani." (*Preboli zla*)

Sjećam se slika i riječi iz užarenih zbivanja u Beogradu, u Francuskoj ulici, prije rata, kad se u Srpskoj akademiji nauka vijećalo i na rat pozivalo. Prisustvovala sam jednom prilikom govorima srpskih intelektualnih velikana, i nikad neću zaboraviti malenu Desanku Maksimović, koja je na rat svojim pjesmama pozivala: "Da sam mlađa ne bih se samo pesmom borila" obratila se publici, muškarcima dugačkih kosa i zakrvljenih očiju, i nakostriješenim ženama sa cekerima u rukama, koje su se odjednom uz put, poslije kupovine namirnica, osjećale važne spremajući se na nešto veliko.

Kreiranje rata počelo je još od mitinga u Kosovu polju, kad je Slobodan Milošević, koga je Ivan Stambolić poslao da u njegovo ime održi govor Srbima, tu prilikom zloupotrijebio i okrenuo u svoje svrhe, izgovorivši svima sada već poznatu rečenicu "da im neće pasti dlaka s glave", i da će ih on štititi bez rezerve ma gdje da je srpska noga stala.

Dragiša Pavlović, tada predsjednik Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda, rekao mi je, kada je došao da mi čestita rođenje moga sina Demijana, 1986., sa tragičnim tonom, da Slobodan Milošević sebe vidi kao generala na konju.

HAJKA JE POČELA

Na proslavi Nove godine u Gradskom komitetu te iste godine, u istoj sali, našli su se Dragiša Pavlović, Ivan Stambolić, Slobodan Milošević, i Bogdan Bogdanović, tada gradonačelnik Beograda, sa obaveznim bijelim šalom oko vrata. Dragiša zabrinut, Ivan ležeran, još uvijek nesvjestan opasnosti koja mu se od njegovog "šegrta" Miloševića sprema, a on je već sa podignutom glavom kao u Musolinija, smišljao kako da se otrese upravo ovih svojih saradnika i svoga mecene i fakultetskog druga Stambolića, sa kojim je dijelio i sobicu u studentskom domu dok su studirali pravo na Beogradskom univerzitetu. Dragiša, Ivan i Bogdan imali su kopromisnu politiku prema Kosovu i Kosovarima i svim drugim narodima. Milošević je inicirao i manipulisao sa pričama poput Pavla i Savla, podmetao lažna pisma, otpočeo neviđenu propagandu protiv svakoga ko mu je bio na putu da ostvari svoje ciljeve. Obračunu Slobodana Miloševića, tadašnjeg predsjednika Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, sa svojim saradnicima Ivanom Stambolićem, predsjednikom Republike Srbije, i Dragišom Pavlovićem, predsjednikom Saveza komunista grada Beograda, bila sam prisutna i nisam glasala za isključenje Dragiše Pavlovića iz SKJ, što je bila prva veća podvala nadirućeg Miloševića, već sam i sama iz njega izašla.

Jednog jutra u liftu, u vrijeme ovih prvih političkih obračuna, pitao me "kako sam" Vladimir Pomenić, sekretar kadrovske komisije, takođe naš prijatelj koga su zbog rodbinske veze sa Vlasijem (Vlasi i Pomenić oženili su dvije sestre iz Bijeljine), a i zato što je Hrvat uskoro smijenili sa tog i svih položaja. "Vidim svuda trče miševi prije zemljotresa", odgovorila sam. Uskoro su svi ne-Srbi koji se nisu slagali sa Miloševićem napustili svoje dotadašnje položaje i potražili utočište gdje su mogli, a sužavala se mogućnost zaposlenja svakim danom zbog opšte političke, a i ekonomske krize u čitavoj zemlji.

Hajka na sve neposlušne i sumnjive je počela, otrovan je Albanac Morina, na kraju rata ubijen je Ivan Stambolić, prije toga na neobjašnjiv način mu je poginula kćerka Bojana u Crnoj Gori, Bogdan Bogdanović je otišao sa suprugom Ksenijom u izbjeglištvo u Beč (sa njim je Selena u Beču napisala odličan intervju koji je objavljen u *Ljiljanu*, jula 1995.), a navodno od srčanog udara umro je i Dragiša Pavlović.

Kad se riješio svih suparnika i političara drugačijeg mišljenja, Milošević je napravio od Srbije kuću marioneta, krenuo je dalje, orkestrirao je DOGAĐANJA NARODA od Srbije do Slovenije i nazad preko Bosne.

“SRBIJA NIJE U RATU”

Od Ilije Garašanina, do današnjeg dana, tehnologija je umnogome napredovala i uz pomoć satelita mogu se zumirati i tablice na kolima parkiranim na ulicama širom svijeta. Kako onda da se nisu vidjeli tenkovi i vojska po ulicama Novog Beograda, kad se u boj na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu polazilo, a kojoj su sretni mahali građani Srbije. Čekali su plijen iz rata i pobjedničke poklike povratnika. Slali su se pozivi za vojsku, kupili su se neposlušni po ulicama, barovima i stanovima, kao u kriminalističkim filmovima. Tokom rata na beogradskoj Vojnomedicinskoj akademiji danonoćno su slijetali helikopteri sa ranjenicima kao u filmu MASH. **Bilo je u Srbiji 15.000 ranjenika.** Dobrovoljac iz Leposavića sa Kosova, Radovan Balović, vojvoda, smatrao je da se ranjenici tretiraju kao da ih se država stidi. Država ih se ne stidi već uporno negira pred svijetom da sa njima išta ima. (*Preboli zla*)

A bilo je tu ranjenika iz odreda iz niškog regiona i iz drugih srpskih krajeva. Na to bi Slobodan Milošević pred svijetom rekao, “*Srbija nije u ratu*”, to se tamo negdje zbiva. A svijet je slušao jer mu je to tada odgovaralo.

Takvih primjera Srbija je puna a mrežom otrovnog pauka je povezana sa bosansko-srpskim liderima, Karadžićevog profila. Genocidna politika i uloga Srbije kao kreatora i saučesnika u direktnom ubijanju nevinih civila bošnjačkog naroda, ne može se samo dokazivati u postojanju ili nepostojanju direktnog naloga za ubijanje od Slobodana Miloševića upućenog Mladićima, Karadžićima, i mnogim drugim izvršiocima. Sud dobro zna šta je uzrok i posljedica, a sigurna sam da ima puno i neposrednih dokaza, da se utvrdi ova sprega. To što će se utvrđivanjem krivice uveliko već osiromašena Srbija morati obavezati za plaćanje odštete u velikim sumama, ne smije biti nikakav faktor u donošenju bilo kojih odluka a posebno o presudama protiv zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

REKONSTRUKCIJA BIH POČINJE OD ISTINE O AGRESIJI SRBIJE I HRVATSKE

Za ulazak u ujedinjenu Evropu, traže se navodno i određeni moralni kvaliteti svake države koja za to aplicira. Bez predaje Mladića, u nju ne može da uđe Srbija.

Na Mladića, međutim, ne treba da čeka Bosna i Hercegovina da bi se utvrdila istina o ulozi Srbije u ratu i genocidu nad Bošnjacima.

Sjedinjene Srpske Države se nisu obistinile, a mnogi vojni kriminalci i počinioци genocida su u Haškom sudu. Iako Republika Srpska nije postala "lijevo plućno krilo Srbije", kako su je zvali kreatori Velike Srbije i planirali ugraditi u anatomiju njenog tijela i funkcionisanja, Bosna i Hercegovina je raznim dimovima i smogovima opterećena i ne može duboko da udahne i punim plućima prodiše. Suđenje i osuda Karadžiću za djela protiv čovječnosti i njegovu ulogu produžene ruke agresorske i genocidne politike Srbije, je vjetar koji treba iz Haga da puhne, jer sa Neretve i sa Drine dugo nema ni povjetarca.

Proces rekonstrukcije Bosne i Hercegovine i zajedničkog života svih njenih konstitutivnih naroda mora početi od istine o agresiji Srbije i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu, o genocidnoj politici koja se iz Srbije vodila i na Bosnu proširila, od istine o genocidu nad Bošnjacima, i osude njegovih počinilaca u Haškom međunarodnom sudu pravde.

IMIDŽ POLITIČARA

1. IMIDŽ, DJELIĆ “CARSTVA ZNAKOVA”

Informacioni prostor i u Bosni i Hercegovini i u svijetu je prepunjen imidžima koji već odavno imaju sopstveni život, te su postali dio naše svakodnevice. Oni su zapravo savremeni oblik stalnog nastojanja i traganja za modernijim i efikasnijim oblikom komunikacije. S tog staništa, već bi se i samo egzistiranje imidža političara u našoj političkoj i društvenoj praksi trebalo smatrati nečim pozitivnim, jer bi puno ispoljavanje tih imidža značilo jedan od izraza pozitivne personalizacije politika koje vode političke partije u nas. Ipak, nesrazmjer između personalizacije politike kroz imidže političara i atrofiranja političkog diskursa, koji bi najjasnije trebalo da bude izražen kroz programe političkih stranaka, koje gotovo više niko ne može da razlikuje i od kojih niti jedna ne nudi praktična rješenja za sve teže društvene probleme, pokazuje da ono što bi na prvi pogled trebalo smatrati pozitivnim, jeste zapravo izraz dominacije političkih lidera nad strankama i njihovom unutarnjom organizacijom, a posljedično, i nad cjelokupnom političkom organizacijom Bosne i Hercegovine.

Međutim, ako ovu temu postavimo u njenoj maksimalnoj širini, onda dolazimo do toga da zapravo treba da analiziramo istovremeno i odnos stvarnosti i imidža, a to je neuporedivo teži i kompleksniji zadatak.

Najprije, šta je to uopće *imidž* (image), riječ koja je kod nas sve prisutnija i koja zapravo u našem jeziku još uvijek nema svoga ekvivalenta, budući da riječ *predodžba*, koja bi pokrivala dosta značajan dio upotrebnih varijacija, ne obuhvata sve šira i kompleksnija polja primjene ovoga pojma. Često čitamo ili čujemo kako javne ličnosti, političari, glumci, pjevači, fudbaleri, preduzeća, državne institucije ili

države, međunarodne organizacije i uopće svaki oblik organiziranja mijenjaju ili "popravljaju" imidž, kako je nekome zbog nečega narušen ili "izgubljen" imidž. Jednako se za riječ imidž veže i fabriciranje ili falsificiranje stvarnosti, što ukazuje na vrlo široke mogućnosti manipuliranja njime. Pri tome se u dosta slučajeva vrši poistovjećivanje imidža i *identiteta*, iako između ta dva pojma postoje značajne razlike. Imidž zapravo predstavlja stajalište nas o nekome ili drugih o nama, dok identitet izražava ono kako se sami doživljavamo i definiramo. Veza između ova dva bliska, a ipak različita pojma može se naći u jednom opisu koji navodi da je "imidž odraz identiteta u javnosti"¹

Možda je najbolji put etimološka analiza same riječi imidž, koja omogućava da se razloži sva kompleksnost ovoga pojma. Njeno značenje obuhvata veoma široki dijapazon između dvije krajnosti označavanja a) vidljivih, realnih, predmetnih svojstava objekta (nekoga ili nečega) i b) subjektivnog doživljaja, ispunjenog osobnim fantazijama recepcijenta, dakle, određenog više subjektom nego objektom percepcije.

Riječ imidž vuče korijen iz latinskog jezika u kojem "*imago*" označava *predodžbu* i *predstavu*, viziju, sliku, pojavu, izgled.

U francuskom jeziku "*image*" ima šest ravnopravnih značenja: 1) vidljiv izgled, pojavu neke osobe ili stvari, 2) unutrašnji pogled, sliku, utisak, ideju, fantaziju o nečemu, 3) umjetničko predstavljanje osobe ili predmeta u likovnim umjetnostima, 4) figurativno predstavljanje neke osobe, stvari ili scene, 5) analogijsko predstavljanje nekog opažaja, 6) opis koji pokazuje opažajni aspekt nečega, mentalna slika, i sl.²

U engleskom jeziku "*image*" označava sliku, statu, ikonu, svetu sliku, odraz, vjernu sliku, sliku i priliku, odraz u ogledalu, utjelovljenje, predstavu, ideju (o nekome ili nečemu). Američka verzija engleskog jezika rječju "*image*" označava sliku ili odraz jedne osobe ili predmeta, odnosno sliku koja se priziva fantazijom.

Već na ovom, etimološkom nivou pojmovne analize može se ustvrditi da se kod imidža radi o mentalnom odzivu, ispunjenom subjektivnim slikama i subjektivnim tumačenjima, na pojave nekoga ili

1 Navedeno prema Božo Skoko, *Priručnik za razumijevanje odnosa s javnošću*, MPR, Zagreb, 2006., str. 38.

2 Navedeno prema odrednici «*image*» u Souriau, Etienne, *Vocabulaire d'esthétique*, PUF, Paris, 1990., str. 856-857.

nečega. To znači da imidž funkcioniše kao znak i da je u stanju, u određenim situacijama, stajati umjesto svoje objektivne podloge³.

Riječ je o grupnim predstavama, mada su bitno određene subjektivnim individualnim doživljajem pojedinaca umiješanih u grupne interakcije. Bez obzira na očite sličnosti koje proizilaze iz činjenice da je riječ o obliku spoznaje, istina više refleksivnom i intuitivnom nego racionalnom i logičkom, imidž je pogrešno poistovjećivati sa znanjem, stavovima, stereotipima, misaonim shemama.

Pod pojmom imidž se najčešće podrazumijeva slika, osjećaj ili asocijacija koja se stvara u čovjekovoj svijesti pri viđenju ili spomenu nekog subjekta (osobe, institucije ili države), odnosno dojam ili predodžba koju javnost već ima o tom subjektu, odnosno neku vrstu javne slike o nekom subjektu. Taj najopćiji funkcionalni opis dopunjava jedna dopuna koju je načinio Nicholas Ind, koji tvrdi da je "korporacijski imidž u stvari slika koju javnost gomilanjem primljenih poruka stvara o korporaciji, koja vjeruje da komunicira samo onda kada ona to želi, ali u stvarnom životu ona komunicira preko svega što čini i izjavljuje".⁴

Za potrebe naše analize vrlo je koristan funkcionalni opis imidža, koji je izložio dr Najil Kurtić u istraživanju pod naslovom "*Image Bosne i Hercegovine i studenti bosansko-hercegovačkih univerziteta*"⁵, i koji polazi od toga da se za imidž prije može reći da je "legitimni duševni kompleks" nego jednostavna slika ili predodžba stvarnosti. Otuda je u praksi raniji nekritički zanos o mogućnosti efikasne kontrole imidža, pa, dakle, i njegovom "proizvodnjom", zamijenjen usmjeravanjem organizacija koje se bave stvaranjem javnog mnijenja na ophođenje sa imidžom umjesto na dosadašnju usmjerenost na proizvođenje imidža.

3 Semiotička vrijednost imidža je naročito došla do izražaja na području tržišne konkurencije, kada su iscrpljeni potencijali razlikovanja po funkcionalnosti, kvaliteti, cijeni, distribuciji i dizajnu proizvoda te je kompeticija strateški preselila u simboličku ravan: borba proizvodima i učincima je zamijenjena borbom imidžima.

4 Navedeno prema Božo Skoko, Priručnik za razumijevanje odnosa s javnošću, MPR, Zagreb, 2006., str. 36.

5 Kurtić, Najil, i dr., *Image Bosne i Hercegovine i studenti bosansko-hercegovačkih univerziteta*, Međunarodni forum Bosna, oktobar 2008., str. 4-5.

Takva praktična orijentacija našla je svoj konceptualni izraz; po njemu se imidž definira kao *skup uvjerenja, ideja i dojmova neke osobe o nekom predmetu*. O svakom čovjeku, stvari ili organizaciji, ljudi koji ih okružuju imaju neku predstavu odnosno dojam, impresiju, koju temelje na postojećim informacijama, znanju ili iskustvu, pa je i njihovo ponašanje pod dominantnim i dugoročnim uticajem tih impresija. Iz toga slijedi da imidž nije jednostavan odraz ili slika nekog objekta u svijesti pripadnika neke skupine javnosti. Uz realne, čulne aspekte, koji se mogu racionalno iskusiti i evidentirati, pa čak i izmjeriti, ta predstava u sebi sadrži i irealne aspekte koji potiču iz emocionalne sfere i intuitivnog doživljaja promatrača, kao i iz samih socijalnih interakcija. To je glavni razlog što su stvarnost i imidž dvije, često veoma različite, dimenzije jednog te istog objekta. Nauka o odnosima s javnošću bi nas trebala približiti objašnjenju tih divergencija, te njihovih kako uzroka, tako i posljedica.

Centralno pitanje je: u kojoj mjeri je imidž znanje, a u kojoj impresija? U već spomenutom istraživanju Kurtić konstatira da je ponašanje savremenih ljudi u svim sektorima života, kako na individualnom tako i na grupnom nivou, pod presudnim uticajem imidža kao izrazito modernog koncepta. "Imidž se javlja kao *novi način razumnosti* modernog čovjeka; način na koji se on snalazi u džungli nerelevantnih informacija nižeg stupnja apstraktnosti i sa 'razumijevanjem' donosi odluke, ostajući pri tome ubijeden da je još uvijek racionalno biće."⁶ Treba se s velikom rezervom odnositi prema ovakvoj tvrdnji, budući da dosadašnja istraživanja pokazuju da se imidž samo djelimično zasniva na činjenicama. Veoma je bitna njegova vremenska dimenzija, pošto imidž nije trenutni i jednokratni doživljaj nekoga ili nečega, niti je trenutna reakcija niti slika koja se nameće kao odraz trenutačne pojave nekoga ili nečega. U imidžu je kristalizirano iskustvo, odnosno doživljaj nekoga ili nečega u njegovom vremenskom kontinuitetu. To je predodžba, predstava o nekome ili nečemu koja se kristalizira kao rezultat višestrukog ponavljanja relativno sličnog iskustva sa nekim ili nečim. Ponavljanjima se učvršćuje dugotrajnija predodžba, koja daje za pravo očekivanjima da će i svako novo iskustvo (sa istim nekim ili nečim) biti slično prethodnim. Pa kada se jedna takva slika učvrsti na individualnom nivou, ona postaje sadržinom horizontalnih i vertikal-

6 Isto, str. 7.

nih komunikacijskih mreža sa snažnim potencijalom da se nametne kao usmjeravajuće iskustvo i dominantna slika u javnosti.

Budući da je imidž nečija slika u očima drugih ili odraz nečijeg identiteta, on je podložan mnogim uticajima. Na oblikovanje i održavanje imidža utiču ranija iskustva, znanja, informacije, predrasude, stereotipi, uvriježena mišljenja. Upravo kompleksnost i nepredvidljivost svih tih faktora, uzetih zajedno, jeste često i glavni uzrok stvaranja nerealnog i sasvim pogrešnog imidža nekog subjekta.

Posebno su u tome smislu indikativni imidži koji su čvrsto infiltrirani u "običnost" zvaničnih jezika i stilova i koji ne privlače osobitu analitičku pažnju, te je veliko pitanje da li se dosljednim preimenovanjem "Balkana" u "Jugoistočnu Evropu" (sa podvarijantom "Zapadni Balkan") u zvaničnim diskursima suštinski mijenja status ovoga regiona, ili se njime čak više naglašavaju postojeće predrasude i stereotipi, i da li time "Zapadni Balkanci" i "Zapadni Balkan" postaju manje "Balkan".

S ekonomskog gledišta imidž je komercijalni proizvod koji ima određenu cijenu, koja je utoliko veća što je veća potrošnja toga imidža. S druge strane, društvo i njegovi pripadnici (povremeni glasači) do neke mjere vjeruju tim imidžima, smatrajući da su to informacijske slike tj. odrazi stvarnosti. Ali, ako imidž ne odražava stvarnost nego je izražava modifikovano, izmijenjeno, preoblikovano, prefabrikovano, više ga ne možemo zvati imidžom, tj. odrazom. Ako je riječ o odrazu, čega je to odraz? To je odraz suštinski nezavisan od onog odražavanog. Tu pojavu je ispravnije nazvati "virtualni informacijski objekt" nego imidž. Upravo virtualni informacijski objekti ispunjavaju središte političkog života: glasajući, ljudi (glasajući) biraju iz ponuđenog. Je li onda uopće tačno upotrebljavati riječ imidž za prikladno hotimičnu halucinaciju proizvedenu od politotehnologa na temelju otkrivenih očekivanja glasača?

Stvar bi se, historijski, mogla i ovako pojednostaviti na primjeru ruskog (sovjetskog) društva: dok su sovjetski birači bili dužni da biraju jednog polumrtvog, ali ustvari živog Brežnjeva, danas ruski glasači mogu da biraju između desetak privida iza kojih ne znaju ko i šta stoji. Teško da se taj sistem može nazvati demokratskim; prije bi se moglo reći da imamo u stvari posla sa imagokratijom (termin litvansko-poljskog pisca Czeslawa Milosza) ili PR-kratijom.

Pojava imidža kao upotrebne vrijednosti, kao komercijalnog proizvoda na tržištu dovodi i do njihove inflacije. Tu je ključni paradoks između statusa imidža u komercijalnom marketingu i imidža u političkom marketingu. Imidži u političkom marketingu gube vrijednost ukoliko se u njih neprekidno ne ulaže novi novac, premda je imidž političara zapravo besplatan proizvod, globalna slika "ljudi-ideja" koja se tiče kolektivne budućnosti. Osim toga, imidži političara postupno se kompromitiraju i prestaju da izazivaju u ljudima bilo kakve emocije osim nezadovoljstva (u našem je jeziku, uostalom, kao i u drugim evropskim jezicima sada dopuštena sintagma "potrošeni političar"; može se čuti da ljudi osjećaju odbojnost prema političkim partijama uopće, a ne samo prema političarima kao takvima, odnosno prema partikularističkom duhu političkih aparata).

Sve to sužava manevarski prostor političkim partijama, jer ukoliko žele ući u taj svijet fikcije, moraju se prilagoditi tome i postati i same pokretači prezentativnih događaja. Ukoliko se prilagođavaju i prate te promjene u komunikaciji, mogu očekivati uspjeh, ali će u pravoj prednosti biti ako same postanu akteri i pokretači te fiktivne stvarnosti. Budući da je imidž, onako kako smo ga opisali, mentalna konstrukcija, iz toga slijedi da se jednim dijelom može projicirati te ciljano i planski nametnuti i kontrolirati, za što služi veliki izbor komunikativskih alata i sredstava.

2. KAKO SE STVARA IMIDŽ POLITIČARA

Početni uslov za oblikovanje imidža političara jeste stvarno poznavanje političke partije kojoj pripada ili državne institucije u kojoj obnaša funkciju na temelju izbornih rezultata, jer je imidž, kako smo ranije naveli, svojevrsna refleksija njihove osobnosti, odnosno identiteta u različitim javnostima. Pod tim različitim javnostima podrazumijevamo javnost printanih medija, televizije, radija, filma, fotografije, interneta.

Međutim, na iskrivljavanje ovako ocrtanog odnosa u našem društvu i državi presudno utiče opća situacija, koju je u studiji *"Bosna i Hercegovina na raskršću budućnosti"* Besić Spahić okarakterizirao ovako: "...niti je u njoj (pro se i inter se) u potpunosti artikuliran i strukturiran

proevropski politički život; prije svega samo ime Države i njene insinije, njena neracionalna unutarnja (daytonska) konstitucija sa oko 13 vlada i ministarstava, enormno veliki broj nesvrshodnih političkih stranaka (92 stranke u zemlji sa manje od 4 miliona građana), razorena privreda, nekompetentnost političkih kadrova i politički analfabetizam čelnika na svim nivoima, kriminal i korupcija na najvišim instancama i sl., te paralelno prisustvo institucija međunarodne zajednice sa svojim (često neizdiferenciranim) konceptima evropske budućnosti BiH, ne daju dobru osnovu za aktiviranje sopstvenog subjektiviteta efikasne države i DRŽAVNOG marketinga, a sve na štetu bh Države i bh populacije.”⁷

Ne vodi li zakonomjerno ta opća situacija, ta opća inflacija političkih institucija i političkih organizacija i u inflaciju imidža, te, u našim uvjetima, u konačan gubitak povjerenja u imidže kao specifične proizvode politotehnologije?⁸ Ta se tendencija može iskazati, naprimjer, rastućom nepredvidivošću i neuvjerenošću glasača (izbornog tijela). Sa sadržajem javnog mnjenja ljudi se upoznaju iz sredstava javnog informiranja, pri čemu se rejting priznaje kao njegova jedina objektivna karakteristika (drugo je pitanje koliko je on u našim uvjetima pouzdan; dosta je primjera koliko su se razne organizacije prevarile u prognozama rezultata na izborima u našoj zemlji). Prikaz javnog mnjenja, izgrađen na temelju rejtinga, postepeno se učvršćuje u svijesti biračke jedinice koja se uvijek podsvjesno poistovjećuje s većinom; u masovnoj se pak svijesti većina javlja kao nosilac moralne istine. Pojavljuje se povratna veza koja vodi daljnjem rastu rejtinga. Takvo javno mnjenje, stvoreno od proizvođača imidža, “imidžmejker” na temelju tehnologije rejtinga, postaje onda imidž svakog javnog mnjenja. Tehnologija rejtinga vodi formiranju u svijesti biračke jedinice imidža birača koji će, uz krajnjom, izabrati iz imidža političara. U tom slučaju može se govoriti ne o izborima, nego prije o imidžima izbora.

Kako se proizvodi rejting i imidž, neka posluže fotografije s prijema učesnika jednog filmskog festivala, održanog u Banja Luci oktobra 2008. godine, u zgradi Vlade RS.⁹ Važniji festivalski gosti primljeni

7 Spahić, Besim, *Bosna i Hercegovina na raskršću budućnosti*, CD autora, str. 1.

8 Autor doduše ne ističe koliko ljudi u nas izravno živi od političkih partija, premda je ovolikoj mašineriji potreban jedan znatan personalni aparat.

9 Fotografije iz dokumentacije Festivala animiranog filma «Banjalukanima» 2008.. vidjeti str. 22 ovog rada.

su u reprezentativnom prostoru Vlade RS, gdje su sve unutrašnje mjere, duga hodna linija po hodnicima ukrašenim kristalnim rasvjetnim tijelima, crvenim tepisima, jarkim osjetljenjem, projektirani i realizirani tako da impresioniraju posjetioca, a instituciju koja je tu smještena prikažu kao sinonim trajnosti i solidnosni. Protokol takvih posjeta predviđa i obavezno fotografiranje na ulaznim stepenicama, što treba da pojača utisak grandioznosti prostora i pruži dodatne vizualne informacije o razmjerama te grandioznosti i funkcionalnosti. Te se prostorno-funkcionalne impresije onda prenose i na sve osobe koje rade u tim prostorima, odnosno na političare koji tu obavljaju svoje redovne poslove (Vladu RS, Skupštinu RS, ministarstva).

Pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća za političara je bilo jednostavno da se o njemu dobije povoljna predodžba – bilo je dovoljno da ima britak um, da bude dobar govornik i da se dobro snalazi u burnim političkim vodama. Još znatno ranije, u rimskim forumima tome je valjalo pridodati i dobru fizičku pripremljenost i izdržljivost, jer su debate trajale po nekoliko sati. Takav danas jedva da bi bio primijećen. Današnji političari igraju, pjevaju, glume, moderno se oblače i nastoje da oko sebe stvore sliku uspjeha koji bi rado da podijele sa svojom publikom. A njihova ciljna publika – upravo zahvaljujući efektima globalizacije, novim načinima prenošenja informacija, surfingu i zappingu - postajemo svi mi.

A ranije? Odlučan, pravedan, posvećen suprug i otac, sposoban da riješi probleme sa osmijehom na licu - tako je šezdesetih godina javnost vidjela Džona Kenedija. I ta slika se dopadala javnosti. Uloga političara kao medijske i društvene zvijezde datira baš od njegove pojave, jer ga je javnost doživljavala kao prvog slavnog predsjednika. Bio je poznat po harizmatičnim govorima koje je Amerika po prvi put mogla da gleda na televiziji.

Prosječan birač voljenog političara vidi onako kako ga mediji predstavljaju. Američki političari su to shvatili i medijske nastupe usavršili još tih davnih šezdesetih godina.

“Mislim da su oni danas i u Srbiji zvezde kao što su već odavno na Zapadu,” kaže Sanja Purić, glavna urednica magazina *Gloria*. “Oni su po ceo dan na našim ekranima, bilo da su to prenosi iz skupštine ili

vesti, to su i dalje najgledanije programi u Srbiji. Dakle, ljudi žele da znaju o njima kao i o nekim estradnim zvezdama.”¹⁰

Koliko su televizijski nastupi važni objašnjava Cvjetin Milivojević, stručnjak za odnose sa javnošću. “Mediji masovnog komuniciranja su najjeftiniji, najbrži i najefikasniji kanal komunikacije sa vašim biračima. Umesto da platite sebi put i da odete 500 km u kampanju od vrata do vrata, vi odete na jednu televiziju i vide vas svi u najzabačenijem selu.”¹¹

3. VRSTE IMIDŽA

Ali, vrijeme na televiziji je ograničeno i skupo. Na raspolaganju su tek minut ili dva da govornik pošalje željenu sliku o sebi. Neki nam se predstavljaju onakvi kavi jesu, drugi kriju mane a veličaju vrline, a treći prave potpunu masku od svog imidža.

“Kao primer političara koji je identitet prekopirao u svoj imidž, prvi mi na pamet pada Vojislav Koštunica”, kaže Cvjetin Milivojević. “Njega poznajemo iz vremena kada nije bio u vlasti kao jednog skromnog, čak previše zatvorenog čoveka. Takav je bio i u vlasti. Nosio je skromna, ne previše skupa odela, koja možda čak i nisu priličila predsedniku države. Ali to je njegov izbor, on ništa nije činio da promeni imidž u odnosu na ono šta je u stvari on.”¹²

Kao primjer drugog tipa političara navodi nam aktuelnog predsjednika Srbije Borisa Tadića.

“On je čovek koji se bavio edukacijom i treninzima, pripremao je svoje stranačke kolege za nastupe u javnosti. Dakle, on zapravo privatno nije ono što vrlo često izgleda da on jeste javno. Ima tu puno gestikulacije, puno ponašanja za koje se vidi da je zapravo školski primer treninga, a ne spontanost.”¹³

U Srbiji je najviše političara trećeg tipa - onih koji od svog imidža prave potpunu masku.

10 Navedeno prema www.vuxi.net/10-01-2009/imidz-modernih-politicara.

11 Isto.

12 Isto.

13 Isto.

“Ima ih puno, pogotovo naših poslanika. Kad ih upoznate vi vidite zapravo da su oni potpuno druge ličnosti, da oni potpuno normalno komuniciraju između sebe recimo u skupštinskim kuloarima, a imate utisak dok gledate prenos sa sednica da se oni mrze. To je jednostavno izbor reklamne strategije - šta vi želite da poručite svom biračkom telu,” objašnjava Milivojević.¹⁴

Arhetipsku podlogu za analizu takve situacije dao je Max Weber u svome znamenitom djelu “*Politika kao poziv*”.¹⁵ Weber smatra da se u političkom sistemu jedna nasuprot druge nalaze stranke bez uvjerenja, čiste organizacije lovaca na položaje koje u cilju pojedinačne izborne borbe, a s obzirom na izgleda na osvajanje glasova, stvaraju svoje promjenjive stranačke programe – promjenjive u mjeri koju uprkos svim analogijama drugdje ne možemo naći. Weber je kao veliki poznavalac sistema dao i jedan neophodan uvjet: takvo stanje nije moglo postojati bez priličnih neprilika: korupcije i rasipništva što ih je mogla izdržati samo zemlja sa još neograničenim ekonomskim šansama.¹⁶ Mislio je, naravno, na Sjedinjene Američke Države. Ni u snu nije mogao pretpostaviti da će takav sistem biti primijenjen u jednoj od najsiromašnijih evropskih zemalja.

4. TIM STRUČNJAKA KAO ZA ESTRADNU ZVIJEZDU

Stručnjaci za stvaranje imidža smatraju da je najuspješniji onaj imidž kod kojeg se urađene korekcije uopće ne primjećuju. Klasičan primjer za to je još jedan bivši američki predsjednik - Bil Klinton. Demokratska stranka je decenijama tragala za novim Kenedijem, a prvi od kojeg se moglo napraviti nešto slično bio je mladi senator iz Arkanzasa. Na scenu su stupili stilisti, psiholozi i stručnjaci za neverbalnu komunikaciju. Klinton je vrlo brzo postao slika i prilika modernog političara, uvijek u svijetlim odijelima i olabavljenim kravatama, nasmijan i blizak svim generacijama.

Slične strategije vidamo i u Srbiji. I ovdje je to nastajalo uz pomoć marketinških agencija, jer na tamošnjoj političkoj sceni već godinama

14 Isto.

15 Weber, Max, *Politika kao poziv*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.

16 Isto, str. 50.

nastupaju jedni te isti ljudi. Danas su oni bolje "upakovani" i to vole da pokažu čak i u porodičnim magazinima.

"Zapravo oni se otvaraju poslednjih godina. Ono što je definitivno istina je da najviše vole da prikazuju svoje porodice, svoj privatni život, da li pevaju ili se bave nekim sportom - u kampanji. Tako je to počelo, marketinški stručnjaci su ih savetovali da to rade u kampanjama. Sad se to ipak proširilo, jer nekako valjda kako teorija sve više dolazi kod nas jasno im je da to moraju da rade sve vreme, da to nije dovoljno tih mesec, dva. Birači ipak nisu više toliko naivni," kaže Sanja Purić.¹⁷

Od političara se danas očekuje mnogo više osim da svoju kompetentnost i obrazovanje pokazuje za govornicom; on se mora prikazati kao osoba koja ima svestrane sklonosti i interesovanja. Novine, magazini i TV emisije ih sve češće prikazuju u izvještajima sa filmskih i muzičkih festivala, koncerata, sportskih događaja.

Cvjetin Milivojević objašnjava da je to još jedan legitiman pristup pravljenju imidža u javnosti.

"Imate ljude koji su sada omiljeni gosti jedne televizije koja je bila estradna televizija. To se ranije nije moglo očekivati, ali ima ih u svim zabavnim emisijama, od onih koje se bave kuvanjem do onih koje se bave pričama ko će pobediti na izboru za mis. Ali mislim da Srbija nije na tom stepenu razvijenosti da takvi političari mogu da poentiraju na izborima."¹⁸

5. TIGROVI I PLESNI PODIJUM

Definitivno - biti dobar plesač nije među traženim kvalifikacijama za dobrog političara. premda ne smeta ako ima i tu vještinu. Poznato je da je Staljin četrdesetih godina svojim posebnim dekretom uveo obavezne časove džez i plesa za diplomate i vojne predstavnike u sovjetskim ambasadama, nakon što je na jednom prijemu u Istanbulu prestiž (danas bismo rekli - imidž) sovjetske države ugrozio njen vojni ataše koji nije znao da pleše uz džez muziku.

17 Navedeno prema www.vuxi.net/10-01-2009/imidz-modernih-politicara

18 Isto.

Značaj poznavanja muzike i plesa za modernog političara mogao se vidjeti u kampanji novog američkog predsjednika Baraka Obame. U studio popularne emisije kod Elen Dedženeris nije ušetao već "uple-sao". I to u pravom ritmu, sudeći po ovacijama publike.

Biti u formi i odavati imidž čovjeka od akcije je postalo politički imperativ. I to važi za sve - od bivšeg ruskog predsjednika Vladimira Putina koji se slika na pecanju ili kako novinare spasava od sibirskih tigrova - do francuskog predsjednika Nikolasa Sarkozyja kog vidamo kako džogira u parku. Bilo bi neopravdano reći da se Putinov imidž "grubog" muškarca sviđa samo biračima u Rusiji zato što su snaga i izdržljivost tamo na cijeni; ocjene zapadnih stručnjaka za političkih marketing pokazuju da se takav imidž dopada i ljudima zapadnih zemalja, zato što takav imidž dokazuje izvjesnu ležernu, ali odlučnu disciplinu i vladanje sobom.

Kod nas još nema lova na tigrove. Nakon pada komunizma, nijedan naš političar nije poželio da se o njemu govori i piše kao o lovcu. Tek poneka utakmica, prijem ili slikanje za porodični magazin.

"To zapravo jesu nekakve njihove ciljne grupe. Tako ćemo jedan deo njih koji ide na tu neku urbanu grupu, koji zapravo pripada toj grupi, videti na žurkama. Teško ćemo nekoga ko ide na porodično biračko telo ili možda starije i ozbiljnije, videti da peva. E sad, to različito utiče u svetu i kod nas. Ali ne samo kod nas. Različito će se u Americi političari prikazivati biračima, različito u Evropi. U Americi ni slučajno ne bi prošao slučaj Sarkozy-Bruni, to bi bio težak skandal i dramatično bi to doživeli, a u Evropi je to simpatično," smatra Sanja Purić.¹⁹

A u Srbiji, gdje se često kaže da političar jedno misli, drugo govori, a treće radi, birače najviše interesuje - iskrenost. Prosječan birač u Srbiji očekuje da političar, njegov predsjednik ili ministar liči na njega.

"Ne smete preterivati. Ne smete voziti juga ili fiću i izigravati lažnog demagoga. Ali ne smete preterivati ni u luksuzu. Ako većina ljudi živi sa trista evra, onda vi ne smete pokazati da je vaš vozni park pre-naglašeno bogat. Imate niz političara koji prosto nerviraju birače time što se preskupo oblače, a opet imate niz političara koji nerviraju bira-

19 Navedeno prema www.vuxi.net/10-01-2009/imidz-modernih-politicara.

če zato što misle da su oni demagozi jer se trude da pokažu javnosti kako oni preskromno žive”, objašnjava Cvjetin Milivojević.²⁰

6. KAKAV SE IMIDŽ NAJBOLJE PRODAJE NA POLITIČKOM TRŽIŠTU

U političkom marketingu postoji nekoliko zakonitosti koje definiraju šta se na specifičnom “političkom tržištu” najbolje prodaje. Na prvom mjestu su porodica i ljubav. Porodično okruženje je najsigurnija dobitna kombinacija za svakog ko ima ambicija da postane “otac nacije”. Dobar *pater familias* jednako je i dobar lider. Primjeri brižljivog političkog marketinga koji izgrađuje takav imidž, uz određene modifikacije, su izborne kampanje američkog predsjednika Baracka Obame i francuskog predsjednika Nicholasa Sarkozyja, te ruskog premijera Vladimira Putina.

U našoj praksi stvaranja imidža političara ta orijentacija je bitno modificirana, pa je težište od stvaranja imidža političara kao građanina (što vidimo u primjeru SAD, Francuske i Rusije) pomjereno ka njihovom predstavljanju kao lojalnih i efikasnih pripadnika partija, koje, u konačnici, teže da reprezentiraju cjelinu nacije. Jer uprkos, ili prije usljed teritorijalne segmentacije, nacionalna pripadnost predstavlja i dalje dominantan identitet u političkom životu u Bosni i Hercegovini, pa iz tako etabliranog identiteta u osnovi proizilazi i imidž političara. Sam sistem podjele vlasti između tri konstitutivna naroda predstavlja legalnu osnovu za isključivanje bilo manjina, bilo onih građana koji se ne identificiraju s bilo kojim od tri naroda.²¹ Nacionalni identiteti i dalje ostaju primarni faktor političke identifikacije, te je otuda jako reduciran prostor za izgradnju imidža političara koji bi donekle zanemarivao tu osnovnu crtu političkog identiteta jedne partije i njene politike. Pošto je zastupljenost sva tri naroda ključna u političkom sistemu, od vitalnog je značaja potreba za “reprezentativnim” političkim strankama, te je otuda tobože socijaldemokratska SNSD zapravo izraz potrebe za nacionalnom “reprezentativnošću”. Iz ovoga identitetskoga

²⁰ Isto.

²¹ Florian Bieber, *Bosna i Hercegovina poslije rata: Politički sistem u podijeljenom društvu*, Buybook, Sarajevo, 2008., str. 164.

karaktera političkih partija proizlazi i imidž koji izgrađuju i održavaju, te imidž njihovih personalnih predstavnika.

U našoj politikološkoj literaturi malo je obrada ovoga temeljnog protivrječja. Najkoherentniji prikaz djelovanja nacionalne reprezentativnosti kao temelja političkog, a dosljedno tome, i kadrovske profiliranja neke političke partije kod nas dala je Hanka Vajzović u svojoj studiji *“Jezik i nacionalni identiteti”*, posebno u poglavlju u kome se bavi politikom u jeziku i jezikom u političara (str. 233.-247.). Pored vrlo opširnih prikazivanja i analiziranja primjera zloupotrebe političkog diskursa, autorica izriče i vrlo kratke ocjene, pa će za Milorada Dodika napisati “...koji čak u svome jeziku ne pokazuje nekakve naciokratske sklonosti (bh. standardnojezički izraz, bez usiljenih ekavizama itd), ali i govorniku koji očito ima ‘problem’ izvanjezičke naravi (oholost, arogancija i slično) što se ispoljava u narušavanju osnovnih sociolingvističkih zahtjeva...”²² Za našu temu značajnija je njena analiza jezičkog ponašanja aktualnih članova Predsjedništva, u kojoj, za srpskog člana Predsjedništva BiH (Nebojšu Radmanovića) konstatira da govori bh. standardnojezičkim izrazom bivšeg sh./hs. jezika, otprilike, kako je i naučio ili kako je očito uvijek govorio, te da u jeziku ne ispoljava naciokratske tendencije. S te je strane njegova jezička praksa korektna. Njena je osnovna zamjerka što je Radmanovićev govor i politički i lingvistički nezanimljiv; “sve mu je nekako previše mjereno, osrednje, u stavu gotovo neizainteresirano, usporeno, pomalo bojažljivo ili jednostavno – nepamtljivo”²³ Pa ipak, zaključuje H.Vajzović, “to je u bh. situaciji zasigurno još uvijek mnogo bolje od eventualno zanimljivog (intrigantnog) i pamtljivog, ali politički grubog, nediplomatičnog, zločastog, nekulturnog, primitivnog ili vulgarnog govora – svojstvenog nemalom broju naših političara...”²⁴

Hrvatski član Predsjedništva (Željko Komšić) govori, konstatira H.Vajzović, jasno i glasno, bez ustezanja – “jezikom Bosne; ne bi u našoj situaciji bilo ni tačno ni korektno kazati bosanskim jezikom... Međutim, u vezi sa jezičkim identitetom hrvatskog člana Predsjedništva BiH važnim se također čini reći da je on u tom pogledu neupitno blizak većini građana države na čijem je on čelu (u tročlanom Predsjed-

22 Hanka Vajzović, *Jezik i nacionalni identiteti*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2008., str. 235.

23 Isto, str. 238.

24 Isto, str. 238.

ništvu), ali se takvo njegovo jezičko ponašanje, prema nacionalno-političkim uzusima smatra neprihvatljivim, jer nije nacionalnojezički prepoznatljiv kao Hrvat (ne može se, čim progovori, zaključiti da to jest). No, sve je to za njegovu partijsku, socijaldemokratsku orijentaciju upravo optimalno²⁵

Za bošnjačkog člana Predsjedništva BiH (Haris Silajdžić) H.Vajzović navodi da također govori bh. izrazom, ali da to međutim nije dosljedno prakticiran savremeni standardni bosanski jezik (zvanični jezik Bošnjaka) kako bi se moglo ili možda trebalo od njega očekivati. "Opće zapažanje u analizi govora aktuelnog bošnjačkog člana Predsjedništva, jest činjenica da se ni on (kao ni ostala dvojica) u jeziku ne ponaša naciokratski, što je za razmatranje naše jezičke situacije (posebno u vezi sa aktuelnom reformom javnih rtv emitera), vrlo važna činjenica."²⁶

Naveo sam nešto šire sadržaj ove jezičke analize da bih uveo i jedan općenitiji zaključak koji iz toga proizlazi, a koji se tiče oblikovanja imidža kao simboličke slike koja se šalje javnosti. Naime, za H.Silajdžića će autorica konstatirati da je "...dugogodišnjom političkom praksom uvježban tako da ostavlja dojam samouvjerenosti i odlučnosti čak i kad ne kaže nešto značajno (kompenzacija neverbalnim sredstvima: držanje, 'značajne' pauze u govoru, facijalna ekspresija, tipa 'neznakovitog' blagog osmijeha i slično). Po tome bi, zapravo, bio suprotnost svome prethodniku Sulejmanu Tihiću (bošnjačkom članu Predsjedništva iz prošlog mandata), koji jasno artikulira svoj govor, no dobar sadržaj i formu (jezičko-stilski korektno uobličenu) najčešće plasira uz izraženo snishodljivo držanje, praćeno takvom mimetičkom ekspresijom koja bi mogla ličiti na neodlučnost, kolebljivost i pomirljivost (model: nemam namjeru išta 'zakuhavati' niti ikoga povrijediti, ali ću ovo reći, makar i nisam siguran je li trebalo i je li mi to pametno, pa nemojte šta zamjeriti)."²⁷

Ako su kreatori imidža javnih osoba, pa i političara nekada i bili više stvar prestiža nego realne potrebe, danas su oni neophodni. Jer, nikada kao do sada uspjeh javnih ličnosti i subjekata uopće ne zavisi toliko o okruženju u kojem funkcioniraju i ostvaruju svoje ciljeve,

25 Isto, str. 241-242.

26 Isto., str. 243.

27 Isto, str. 245.

odnosno o tome šta se o njima misli i kako ih se doživljava. Jer, moć javnosti, bez obzira na sva ograničenja, manipulacije itd. sve više i svakodnevno raste, ljudi su slobodniji i nepredvidljiviji, pa i izbirljiviji, a organizacije i mreže njihovih odnosa su sve složenije, promjenjivije i nepreglednije. Ekonomski stručnjaci smatraju da se skoro i ne može ponuditi tržištu ništa posebno što bi od postojeće ponude previše odudaralo po svojoj funkcionalnosti i kvalitetu, cijeni i distribuciji. Zato se o vrijednosti proizvoda i usluga više ne cijeni na temelju objektivnih kriterija, nego sve važniji postaju dojmovi i emocije koju izazivaju određeni proizvodi ili brendovi. Javnost tako, a da toga najčešće nije ni svjesna, podjednaku ili veću pažnju počinje posvećivati imidžu (predodžbi) nego samome predmetu svoga opserviranja.

7. ELIMINIRANJE NEPOSREDNOG OPAŽANJA IZ SLIKE SVIJETA

Više je razloga koji su uticali na to. Toga procesa ranije su postajali svjesni veliki pisci, poput Gustava Flauberta, koji je u knjizi *Buvar i Pekiše*. *Enciklopedija ljudske gluposti* napisao: "Što teleskop bude razvijeniji, biće više zvijezda", ciljajući pri tome na proces eliminacije neposrednog opažanja iz našeg razumijevanja i doživljavanja svijeta. Ono što je veliki pisac intuitivno naslutio krajem 19. vijeka za cjelinu ljudske situacije u svijetu tehnološkog napretka, sada je postalo opće mjesto u znanjima o javnosti i komunikaciji, a prije svega činjenica da je odnos organizacije i subjekta s okruženjem sve više simbolički posredovan, a sve manje neposredno iskustven. Preduzeća upoznajemo kroz njihove proizvode, dizajn, televizijske i internetske spotove, istupe njihovih direktora i komunikatora, a sve manje kroz aktivnu komunikaciju s njima.

Veoma je slična stvar u politici, gdje su političke partije i političari prinuđeni slati različite poruke i simbole u javnost. Te poruke i ti simboli dolaze i do onih ciljnih grupa koje nisu primarno vezane za te političke partije i njihove predstavnike, ali mogu uticati na krajnje efekte njihovog djelovanja, jer će ih doživljavati, komentirati, iznositi ocjene i zapažanja o njoj. Imidž političara i političke partije čije interese izražava tako služi kao pomoćno sredstvo upoznavanja. Iznimno važnu ulogu u tome igraju masovni mediji koji posreduju stvarnost i koji se sve češće uzimaju "zdravo za gotovo". To je shvatljivo ako se zna da prima-

telji njihovih poruka, u sveopćoj utrci s vremenom, teško mogu pratiti sve kompleksnije vidove realnosti i stvarati objektivnu sliku o njoj na temelju vlastitog opažanja i vlastitog uvida. Upravo zbog takvoga neraszmjera mediji stvaraju jednu "pseudo stvarnost", odnosno stvaraju okvir usljed kojega primatelji njihovih poruka drugačije promatraju svijet oko sebe. Posljedica toga jeste da svijet umjetnih, proizvedenih slika, proizvedenih predožbi, ljudima postaje prirodno okruženje.²⁸

9. ZAKLJUČAK

Moderna je politika, čak i u našim uvjetima, fascinantna poziv; ona nudi položaje na vlasti na kojima se odlučuje o sudbini naroda i država, međunarodnih odnosa, svjetskog mira, religijske koegzistencije, opstanka planete Zemlje kao cjeline. Etički, takvom pozivu (koji osiguravajuće kompanije u SAD svrstavaju na četvrto mjesto na rang listi najrizičnijih zanimanja po utrošku fizičke i mentalne energije) dorasli su ljudi posebnog kova, a zapravo vrlo malo onih koji su sposobni pomiriti dvije nerješive protivrječnosti: etiku svojih uvjerenja i etiku odgovornosti za posljedice svoga djelovanja. Moderna je politika privukla i dovela na vlast mnogo nesposobnih ljudi neizmjereno željnih vlasti, jer se ona sama pretvorila u unosno preduzeće kojima upravljaju stranački prvaci rukujući glasačkom mašinerijom u parlamentima. Najvažniji plijen su, naravno, općinske uprave i javna preduzeća.

Političari u zemljama parlamentarne demokratije čitav tim stručnjaka za imidž dobijaju na početku karijere, dok su još potpuno nepoznati široj javnosti. Sasvim suprotno, njihove ovdašnje kolege, koje javnost poznaje više nego dobro, toga se još uvijek sjete samo u izbornim kampanjama, kada je malo toga, ne samo u njihovom imidžu, uopće moguće promijeniti.

S obzirom da u Bosni i Hercegovini nacionalni identiteti i dalje ostaju primarni faktor političke identifikacije, jako je reduciran prostor za izgradnju imidža političara koji bi donekle zanemarivao tu osnovnu crtu političkog identiteta jedne partije i njene politike. Pošto je zastupljenost sva tri naroda ključna u našem političkom sistemu,

²⁸ Marx: «Proizvodnja ne proizvodi samo predmet za subjekat, nego i subjekat za predmet», *Prilog kritici političke ekonomije*, Kultura, Beograd, 1966.

od vitalnog je značaja potreba za "reprezentativnim" političkim strankama, te iz ovoga identitetskoga karaktera političkih partija proizlazi i imidž koji one izgrađuju i održavaju, te imidž njihovih personalnih predstavnika.

Zaključak o takvoj perspektivi napisan je prije gotovo stotinu godina i vrijedi ga i ovdje ponoviti:

"Politika znači snažno, lagano bušenje tvrdih dasaka sa strašću i mjerom istovremeno. Posve je točno, a to potvrđuje cjelokupno povijesno iskustvo, da čovjek ono moguće ne postiže kada se ne bi u svijetu uvijek iznova posezalo za onim nemogućim. Ali onaj tko to može činiti mora biti vođa, i ne samo to, nego – i u posve jednostavnom smislu riječi – i junak. A i oni, koji nisu ni jedno od toga moraju se naružati, već sada, čvrstinom srca koja je dorasla do poraza svih nada, inače neće moći ostvariti ni ono što je danas moguće. Samo onaj tko je siguran da se neće polomiti zbog toga što je svijet, sa njegovog staništa, previše glup ili previše prost za ono što mu on želi ponuditi, samo onaj koji svemu tome može reći: "Ipak!", samo on ima 'poziv' za politiku."²⁹

10. LITERATURA

- Alimi, Serž i Vidal, Dominik, *Kako se proizvodi javno mnjenje*, Be-sjeda, Banja Luka, 2005.
- Arendt, Hana, *Istina i laž u politici*, Filip Višnjić, Beograd, 1994.
- Bieber, Florian, *Bosna i Hercegovina poslije rata: Politički sistem u podijeljenom društvu*, Buybook, Sarajevo, 2008.
- Bongran, Mišel, *Politički marketing, Plato i XX vek*, Beograd, 1997.
- Džajić, Amira, *Izborni marketing*, Magistrat, Sarajevo, 2006.
- Habermas, Jürgen, *Javno mnjenje*, Kultura, Beograd, 1969.
- Kurtić, Najil, i dr., *Image Bosne i Hercegovine i studenti bosansko-hercegovačkih univerziteta, (rezultati istraživanja)*, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2008.
- Levy, Bernard-Henri, *Ljiljan i pepeo*, Svjetlost, Sarajevo, 2005.

29 Weber, Max, *Politika kao poziv*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006., str. 80-81.

- Pavlović, Dušan, *Akteri i modeli. Ogledi o politici u Srbiji pod Miloševićem*, Samizdat B92, Beograd, 2001.
- Sabato, Ernesto, *Pojedinac i Univerzum*, Branko Kukić i Umetničko društvo *Gradac*, Beograd-Čačak, 2005.
- Skoko, Božo, *Priručnik za razumijevanje odnosa s javnošću*, MPR, Zagreb, 2006.
- Spahić, Besim, *Bosna i Hercegovina na raskršću budućnosti*, tekst autora na CD, nedatirano
- Stevanović, Vidosav, *Milošević, jedan epitafor*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2001.
- Todorova, Marija, *Imaginarni Balkan, XX vek*, Beograd, 2006.
- Vajzović, Hanka, *Jezik i nacionalni identiteti*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2008.
- Virno, Paolo, *Gramatika mnoštva: Prilog analizi suvremenih formi života*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- Weber, Max, *Politika kao poziv*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.
- Žirarde, Raul, *Politički mitovi i mitologije, XX vek*, Beograd, 2000.
- www.vuxi.net/10-01-2009/imidz-modernih-politicara

CIVILNA KONTROLA VOJSKE

„Samo moć može kontrolirati moć! Samo sila može protivrječiti sili!“

(Beridan, 2008: 141)

Uvod

U mnogim jezicima riječ *kontrola* ima jedno dosta negativno značenje i često je povezana sa nepovjerenjem i najčešće se podrazumijeva da se vrši poslije, ne prije. Kako bismo izbjegli ovakva nerazumijevanja, u ovom radu ćemo koristiti riječ kontrola na jedan drugi način, a to je u značenju engleske riječi control.¹ Potreba kontrole proizilazi iz činjenice da oružane snage čine građani zemlje kojoj pripadaju, te kao građani imaju prava ali i obavezu vlastitog učešća u odbrani zemlje. Vojnici su u stvari građani sa istim građanskim pravima kao i drugi, a razlika je u tome što su oni uniformirani profesionalci u specifičnoj djelatnosti i što bi morali posjedovati veću stručnost i osposobljenost za odbranu i sigurnost. Za uspostavljanje efikasne demokratske kontrole oružanih snaga potrebni su određeni *društveni, politički* i *zakonski* preduvjeti.

Historijski aspekti kontrole vojne sile

Vojska kao institucija političke zajednice i jedan od instrumenata društvene moći sa svim specifičnim ciljevima, zadacima i sredstvima, imala je značajnu ulogu u historiji civilizacije. Zbog toga je komandovanje vojskom uvijek *prerogativ* vrhovne vlasti u državi.

Budući da je vojska uvijek bila izvor moći države i vladara, ali i izvor opasnosti po vlast, osiguranje i stavljanje vojne sile pod politički autoritet među najstarijim je problemima društvenog funkcioniranja. Nije zbog toga slučajnost da su u vojno najorganizovanijim državama (Rim, Vizantija, Otomanska imperija) vladari, po pravilu, predvodili

1 Široko shvatanje riječi „control“ u engleskom jeziku znači upravljati.

vojsku u najvažnijim ratnim pohodima i bitkama, a između ostalog, i da bi im neprekidno bila na oku.

Ne treba zapostaviti ni činjenicu da svestranija istraživanja ove oblasti zahtijevaju najšire intelektualne slobode koje su iz ideoloških i drugih razloga u velikom broju zemalja često bile ograničavane. U vezi s tim, tajnost i zatvorenost vojnih institucija dugo je predstavljala, kao i još uvijek u značajnoj mjeri, barijeru sociološkim, politikološkim i drugim istraživanjima, a u interesu pojedinih država. Tajnost proizilazi iz psiholoških i socioloških razloga. Psihološki razlog je činjenica da rat predstavlja rijedak i proturječan, potpun preokret normalnog čovjekovog i društvenog stanja. Radi potpunijeg uvida u značaj historijskog aspekta kontrole vojne sile, za ovu priliku podsjećamo na neke rasprave poznatih teoretičara rata i vojne sile:

Sun Cu Vu (Sun Zi) Od svih vojnih mislilaca u historiji čuveni kineski filozof *Sun Cu Vu* je, u svoje vrijeme, daleko najjasnije promatrao vojnu silu i rat, i to na način koji ostaje zauvijek prihvatljiv. *Sun Cu Vu* o ratu kaže da je „od životne važnosti za državu i to je područje u kojem se rješava biti ili ne biti, to je staza koja vodi u sigurnost ili propast.”² Ovaj znameniti starokineski vojskovođa je uviđao razliku između onoga što danas nazivamo *sigurnosna politika* i *vojna strategija*, dovodeći rat u neposrednu vezu sa političkim prilikama, opredjeljenjima i odlukama. U analizi činilaca rata, pored ostalih *Sun Cu Vu*, za ondašnji nivo kontrole vojne sile navodi dva važna i za današnje razumijevanje mjesta i uloge vojne sile u državi. Na jednom mjestu kaže: „Komandant treba da primi ovlasti od vladara da bi mobilisao narod i prikupio vojsku.”³ Iz ovoga razaznajemo i danas važeći princip razdvajanja političkog odlučivanja o upotrebi vojne sile i komandovanja na bojnopolju (a u to vrijeme ulogu kralja – suverena u državi i generala-komandanta vojske). U činiocu rata, koji je ovaj autor naslovio kao *metoda i disciplina*, zapaženo je naročito njegovo insistiranje na kontroli utroška sredstava za potrebe vojske.

Klauzevic (Carl von Clausewitz) Važnim se čini analizirati za ovu priliku i teorijske rasprave o ratu i vojnoj sili poznatog vojnog mislioca u prošlosti *Klauzevica*. Iako je pisao više od dvije hiljade godina poslije

2 Sun Cu Vu, Umijeće ratovanja, Press centar A R BiH, Sarajevo, mart, 1996 godine, str. 15.

3 Isto, str.61.

Sun Cu Vua, Klauzevic je svoja razmatranja o ratu i vojnoj sili gradio na pogubnom uticaju napoleonskih pogleda nad staromodnim protivnicima i njihovom taktikom. Iskustva napoleonskih ratova uticala su na Klauzevica i njegov filozofski koncept veze između vojske i politike u kojem naglašava i zaključuje: „Rat je samo produženje politike drugim sredstvima.“⁴ Nadalje, Klauzevic uspostavlja međusobne veze između strateških (političkih) ciljeva i vojnog značaja, te podvlači da vojna akcija mora uvijek biti rukovođena političkim zahtjevima i mora ispuniti ciljeve civilne vlasti.

Janović (Morris Janowitz) U svojim analizama prepoznao je savremeni model političko-vojnih odnosa. On smatra „da vojska ne treba da bude izolirana od društva i političkog sistema. Vojska treba da bude integrirana u društvo i politiku, a civilnu kontrolu vojske sprovodi tako što se vojno rukovodstvo obavezuje u pogledu političkih ciljeva.“⁵

Engleska je u 19 stoljeću prošla kroz lokalnu političku borbu između kralja i parlamenta oko modela upravljanja i kontrole vojske. Tek nakon završetka građanskog rata uspostavljen je način upravljanja i kontrole vojne sile, koji ju je učinio imperijalnom silom. Francuska je krajem 18 i početkom 19 stoljeća uspostavila efikasan sistem kontrole vojne sile o kojem Dujović piše sljedeće: „Zakonodavna skupština, kasnije Konvent, dobila je mandat i neprikosnoven autoritet. Naime, zakonodavni organ vlasti države nastojao je da ostvari neposredni uvid u način funkcioniranja vojne organizacije i provođenje vlastitih odluka u život, i s tim ciljem se obrazuje funkcija političkog komesara. Zakonodavna skupština preko svojih članova, koje upućuje u štabove armija, autoritetom političkih komesara, neposredno ostvaruje uticaj na sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama i u oružanim snagama.“⁶

Na postavkama kontrole vojne sile mlade francuske revolucije kasnije su se razvijali različiti oblici i načini demokratske kontrole vojnih snaga. Ovaj trend je ostvaren u punom kapacitetu tek u drugoj polo-

4 Klausewitz Karl von, O ratu, Vojno delo, Beograd, 1951 godine, str.53

5 Morris Janowitz (1960): „The professional soldier: a social political portrait“ (profesionalni vojnik: sociološki politički portret), New York, Free Press

6 Jagoš Dujović, Rukovođenje i upravljanje sistemima sigurnosti, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2006. godine, str.93.

vini 20 stoljeća kod većeg broja razvijenih zemalja zapadnog svijeta, čemu danas teže savremene demokratske države.

Demokratska kontrola oružanih snaga

Demokratska kontrola oružanih snaga se javlja kao osnova, ali i kao neophodan preduvjet svih tranzicijskih procesa u zemljama koje su se našle na putu izgradnje demokratije. Demokratskom kontrolom oružanih snaga vojnici nisu stavljani u neki poseban položaj *specijalne kontrole* zbog specifičnosti vojne misije koju izvršavaju, nego isključivo zbog činjenice da organizirano društvo ima izabrane članove koji upravljaju i kontroliraju različite elemente toga društva. Jedan od istraživača demokratske kontrole oružanih snaga, Hadžić, iznosi mišljenje o demokratskoj kontroli i konstatira: „Kompleks civilno-vojnih odnosa u modernom društvu se poentira demokratskom kontrolom nad vojskom. To je nekakva tačka i rezultanta mnoštva odnosa preplitanja između društva i vojske. Time se stvara i bitna pretpostavka za integraciju vojske u društvo, ali i pretpostavka da društvo održava i razvija vojsku po mjeri sopstvenih potreba.”⁷

Za osiguranje efikasne demokratske kontrole oružanih snaga neophodni su određeni društveni, politički i zakonski preduvjeti. Demokratska kontrola oružanih snaga jedan je od glavnih principa demokratskog društva. Ono što bi svaka demokratska država trebala osigurati jesu opći uvjeti koji se ogledaju u sljedećem: uspostavljanje demokratske vlade, pravna država, ustaljeni postupci za smjenu političkih partija na vlasti, ljudska prava i slobode građana zaštićenih ustavom ili duboko ukorijenjenom demokratskom tradicijom. Ovako utemeljena demokratska država osigurava da oružane snage podliježu političkom nadzoru i kontroli od strane vlade i parlamenta, obavljajući pri tome samo onu funkciju koja im je namijenjena.

U svojim analizama Hadžić navodi ključne preduvjete za uspješnu demokratsku kontrolu oružanih snaga, te ih definira na sljedeći način:

- „jasna podjela ovlaštenja između predsjednika vlade i ministra odbrane definirana ustavom i zakonima; zakon treba jasno da određuje ko komanduje i rukovodi vojskom i unapređuje oficire u

⁷ Miroslav Hadžić, Demokratska kontrola vojske, Zbornik radova, Beograd, april 2001 god., str.25.

miru, ko je ovlašten da preduzima mjere u kriznim situacijama, ko je ovlašten da proglašava stanje neposredne ratne opasnosti,

- *parlamentarna kontrola vojske putem kontrole odbrambenog budžeta*; mora biti jasna uloga parlamenta u pogledu upotrebe oružanih snaga u vanrednim prilikama i ratu. Ta rješenja su različita zavisno od političkog sistema zemlje,
- *kontrola mirnodopske vojske, kontrola nad vrhovnim štabovima i vojnim komandantima putem ministarstva odbrane na čijem čelu se nalazi civilna osoba*; ta kontrola treba da uključi pripremu budžeta za odbranu, pristup obavještajnim podacima, učešće u dugoročnom planiranju odbrane, osnovne proporcije strukture i razvoja oružanih snaga, razvoj naoružanja i opreme i njihovu upotrebu, te politiku unapređenja i postavljenja viših oficira,
- *vojni profesionalizam na visokom nivou koji će zasluživati šire društveno poštovanje*; jačanje profesionalizma vojske objektivno je put za jačanje civilne kontrole. Discipliniran i profesionalan oficirski sastav koji se zaklinje na odanost ustavu i da će vjerno izvršavati naređenja svojih civilnih vođa. Civilna kontrola mora biti iskreno prihvaćena od pripadnika oružanih snaga. Ona osigurava vojsci stabilan društveni status, štiti je od mogućih političkih manipulacija i zloupotreba.”⁸

Temeljem Hadžićevih preduvjeta za uspješnu demokratsku kontrolu oružanih snaga možemo zaključiti da sastav, mjesto, uloga i značaj oružanih snaga moraju biti zakonom precizirani, kako bi oružanim snagama osigurali legitimitet potreban za uživanje podrške demokratskog biračkog tijela.

Integracijski procesi su tokom prethodne decenije na području Evrope posebno intenzivirani. S jedne strane jačaju integrativni procesi unutar zapadnih (evropskih i transatlantskih) političkih, ekonomskih i vojnih institucija, s druge strane, neke od tih institucija su proširile svoje članstvo. Svijet je u protekloj deceniji ušao u svojevremeni proces *globalizacije*, u kome ujednačavanje određenih normi ponašanja na svim planovima predstavlja najizraženiju karakteristiku. Demokratska kontrola oružanih snaga podrazumijeva jedan niz mjera

⁸ Isto, str.41 i 42.

putem čije primjene treba da se osigura stabilnost i predvidivost u djelovanju oružanih snaga svake pojedine zemlje, u skladu sa njenom doktrinom i obavezama koje je na međunarodnom planu prihvatila. Stoga je važnost poznavanja osnovnih načela demokratske kontrole oružanih snaga od posebnoga značaja za zemlje u razvoju u kojima su postojale indicije vojnih diktatura i mješanja vojske u politiku, kao i u tranzicijskim zemljama gdje do propasti socijalizma nije bilo adekvatne demokratske kontrole oružanih snaga.

Modeli i vrste demokratske kontrole oružanih snaga

Demokratska kontrola oružanih snaga u svome osnovnom značenju podrazumijeva odlučujući uticaj (civilnu komandu i parlamentarnu kontrolu) demokratski izabrane vlasti nad sistemom odbrane i sigurnosti, odnosno supremaciju civilne vlasti nad institucijama koje raspolažu *silom* i sredstvima *represije*. Cilj demokratske kontrole oružanih snaga u načelu svodi se na osiguranje najviše društvene kontrole trošenja državnih sredstava u ovoj oblasti, osiguranje društvene kontrole nad radom i korištenjem sile od strane oružanih snaga i osiguravanje osnovnih ljudskih prava i sloboda.

U sistemima vlasti svaka od tri osnovne grane (zakonodavna, izvršna i sudska) vrše kontrolu nad oružanim snagama. Organizacija demokratske kontrole oružanih snaga je različita od zemlje do zemlje, što prvenstveno zavisi od historijskih i lokalnih uvjeta zemlje. Pristupi demokratskoj kontroli oružanih snaga su različiti u zavisnosti od ustavnog uređenja zemlje i zakonske regulative, što nas upućuje na zaključak da ne postoji zemlja sa istim modelom demokratske kontrole oružanih snaga.

Kada je riječ o modelima i vrstama demokratske kontrole oružanih snaga, prvenstveno mislimo na mehanizme i sredstva koja stoje na raspolaganju civilnim strukturama u uspostavljanju kontrole. Tražajući za različitim podjelama demokratske kontrole oružanih snaga, najpodesnijim za ovu priliku nalazimo Bornove i Babovićeve podjele demokratske kontrole oružanih snaga. Tako Born, imajući u vidu osnovne razloge i potrebe uspostavljanja demokratske kontrole oružanih snaga vrši podjelu na:

- „vertikalnu demokratsku kontrolu oružanih snaga;

- horizontalnu demokratsku kontrolu oružanih snaga i
- samokontrolu oružanih snaga”⁹

U određivanju vertikalne demokratske kontrole postoje mehanizmi djelovanja koji su instalirani u institucije sistema. Ovo je i najviši vid stručne kontrole, prvenstveno iz razloga što su predstavnici parlamenta, vlade, ministarstva odbrane, stručne i osposobljenije osobe po pitanjima iz domena predmeta kontrole. Ova kontrola za vojno osoblje daje realnu percepciju kolektivne i personalne osposobljenosti. Dakle, kada je riječ o ovoj vrsti kontrole prvenstveno mislimo na kontrolu od vrha na niže, odnosno kontrolu oružanih snaga od strane zakonodavne i izvršne vlasti (parlamentu i vlade).

Horizontalnu demokratsku kontrolu vrše institucije društva kao što su: udruženja, istraživački instituti, nevladine organizacije, mediji i sl. Ove institucije društva nisu u hijerarhijskom položaju u odnosu na oružane snage, pa zbog toga ovaj oblik kontrole nazivamo horizontalnom demokratskom kontrolom oružanih snaga. U ovom kontekstu važnim se čini istaći da parlament i vlada imaju formalnu moć, istraživački instituti posjeduju moć znanja, dok mediji imaju moć informiranja.

Treći oblik demokratske kontrole oružanih snaga jeste samokontrola. Ova kontrola je determinirana činjenicom da je vojnik profesionalac na koga je političko rukovodstvo prenijelo monopol upravljanja nasiljem. Ovaj vid kontrole u stvari oslikava postojeće društvene vrijednosti u vojnoj organizaciji. Autonomija i samodisciplina su glavni stubovi profesionalnog vojnika, te s tog aspekta demokratije važnim se čini identifikovati u kojoj su mjeri društvene i demokratske vrijednosti zastupljene u razmišljanju profesionalnog vojnika.

Uvažavajući prethodnu podjelu, Babović demokratsku kontrolu oružanih snaga raščlanjuje na:

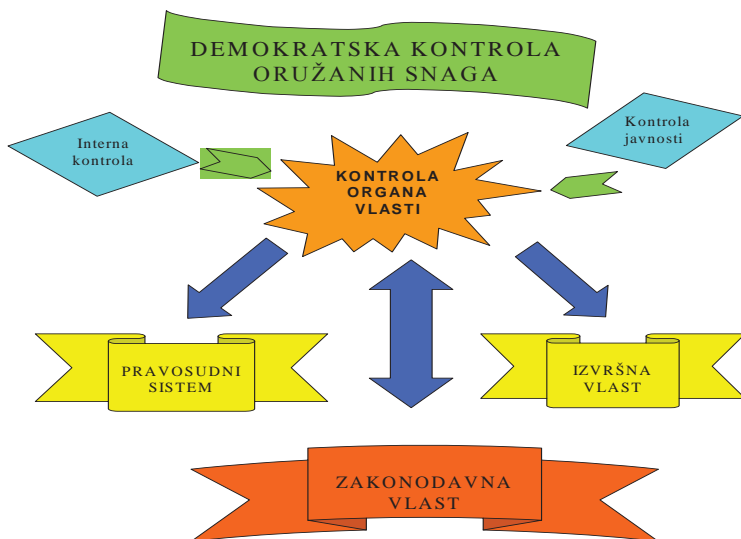
- „političku kontrolu;
- građanski nadzor i

⁹ IHans Born, Višestruka kontrola Oružanih snaga u demokratijama: slučaj Holandija, u knjizi Miroslav Hadžić: Demokratska kontrola vojske i policije, Beograd, 2001 god. Str.209.

- internu kontrolu.”¹⁰

Kao najpodesniju podjelu demokratske kontrole oružanih snaga uzimamo onu koja autentično odražava politički sistem Bosne i Hercegovine:

- kontrola organa vlasti (zakonodavna, izvršna i pravosudna);
- kontrola javnosti i
- interna kontrola

Izvor: Priručnik o demokratskoj kontroli oružanih snaga, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, mart 2003, str

Parlamentarni nadzor oružanih snaga

Funkcionalan parlamentarni nadzor i kontrola oružanih snaga postaje bitna, prvenstveno radi promišljanja novog koncepta sigurnosti u tranzicijskim zemljama, pa i u Bosni i Hercegovini. U suprotnom, postoji opasnost da bi oružane snage mogle pogrešno protumačiti svoju misiju. Parlament (skupština) kao osnovna institucija savremene demokratije ima primarnu obavezu da stvori ustavne i zakonske uvjete funkcio-

¹⁰ Budimir Babović, *Civilna kontrola i nadzor nad policijom u jugoslaviji*, u knjizi Miroslav Hadžić: *Demokratska kontrola vojske i policije*, Beograd, 2001 god., str.259.

niranja sigurnosnog sektora a posebno oružanih snaga. S obzirom da je parlament predstavničko tijelo izabrano na slobodnim izborima, od svih institucija moderne demokratije, ima najveći demokratski legitimitet. Otuda i njegovo pravo (i obaveza) da se stara da ostali oblici vlasti, prevashodno izvršna, rade u interesu i po volji građana – birača.

Parlament ujedno treba sebi pribaviti instrumente i procedure za efikasnu kontrolu oružanih snaga, kao i njihovih civilnih naredbodavaca (izvršna vlast). Njegova je, isto tako, obaveza da svoje organe (odbore, komisije, stručne službe i sl.) osposobi za kvalifikovanu kontrolu oružanih snaga, te stvori zakonske uvjete medijima i civilnom društvu za kontrolu i nadzor nad oružanim snagama.

Parlamentarna kontrola oružanih snaga je veoma aktuelan problem u svim demokratskim zemljama. Kako Bosna i Hercegovina spada u red zemalja *mlade demokratije*, za potrebe ovoga rada važno je podsjetiti na dijelove sadržaja priručnika za parlamentarce priređenog od strane Interparlamentarne unije (IPU) i Centra za demokratsku kontrolu nad oružanim snagama sa sjedištem u Ženevi (DCAF). U pomenutoj publikaciji glavni autor i urednik Hans Born iznosi dijapazon ovlasti koje parlamenti mogu koristiti prilikom nadzora i kontrole:

„1. *Opće ovlasti:*

- iniciranje zakona;
- izmjene, dopune i prerade zakona;
- ispitivanje pripadnika izvršne vlasti;
- pozivanje pripadnika izvršne vlasti da svjedoče na sjednicama parlamenta.

U većini zemalja ova ovlaštenja uključuju: pravo da se predloži ili uloži amandman na zakon, da se pokrenu pitanja, da se pozovu članovi izvršne vlasti i njihovo osoblje radi svjedočenja, da se pozovu na razgovor predstavnici građana, da se dobije željena informacija od predstavnika izvršne vlasti, da se sprovedu parlamentarni upiti i pravo održavanja javnih saslušanja;

2. *Budžetska kontrola:* pravo raspodjele i vršenja korekcije u budžetu odbrane – na nivou programa, projekata i posebnih pozicija; pravo da se odobri ili ne odobri bilo koji dopunski prijedlog budžeta odbrane;

3. *Mirovne misije/raspoređivanje* u inozemstvu: pravo da se odobri ili ne odobri slanje trupa u inozemstvo, mandat, budžet, rizik uključenog vojnog osoblja, pravila angažiranja, komanda/kontrola, trajanje misije i pravo da se posjete trupe u inozemnoj misiji;

4. *Nabavka*: uključivanje parlamenta u odluke vlade u vezi s ugovorima, potrebe za kupovinom nove opreme, izbor proizvođača i ocjenjivanje ponuda za kompenzaciju i poravnanja;

5. *Opća odbrambena i sigurnosna politika*: pravo da se izmijeni, odobri ili ne odobri koncept politike sigurnosti, koncept odbrane, koncept upravljanja za vrijeme krizne situacije, struktura/planiranje snaga i vojna strategija;

6. *Vojno sigurnosno osoblje*: ovlaštenja parlamenta da odobri / neodobri plan kadrovske strukture odbrane, maksimalan broj osoblja zaposlenih u ministarstvu odbrane, odobravanje imenovanja vojnih komandanata visokog ranga i pravo da parlament bude konsultiran od strane ministra odbrane u vezi sa postavljanjem visokih položaja u vojsci.¹¹

U nastavku svoje elaboracije Born ističe da na snagu parlamentarnog nadzora utiču četiri opće grupe uvjeta:

- „1. Jasno određena ustavna i pravna moć;
- 2. Običajna praksa;
- 3. Resursi i stručnost i
- 4. Politička volja.”¹²

Kako ne postoje univerzalni standardi niti provjerena praksa za vršenje parlamentarne kontrole, možemo konstatirati da ona prvenstveno zavisi od ovlaštenja parlamenta da poziva vladu na odgovornost. U ovom kontekstu važno je istaći i mišljenje Lavera po kojemu: „Najjače ovlaštenje parlamenta je mogućnost da raspusti vladu (mehanizmom glasanja nepovjerenja vladi).”¹³ Pored pomenutih ovlaštenja, parlamentarna kontrola također zavisi od *spremnosti* i *mogućnosti* parlamenta da izvršnu vlast pozove na odgovornost. Pod *spremnosću* se ovdje misli na dužnost parlamen-

11 Born Hans, *Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti: principi, mehanizmi i prakse*, priručnik za parlamentarne br.5, Interparlamentarna Unija /DCAF, svjetlost – Fojnica, Sarajevo 2003 god., str. 98,99.

12 Isto, str.97.

13 Laver, m and sheplsle, k. *government in parliamentary democracy*, u: Przevorski, A. Stokes, S. Manin, b. 1999, str.281.

taraca da vlade smatraju odgovornim. Parlamentarne *mogućnosti* se odnose na osoblje parlamenta, budžet, infrastrukturu – najkraće rečeno parlamentarne resurse.

Opća šema koja slijedi pruža nam sveobuhvatni prikaz i jasne determinante ovog oblika kontrole:

Izvor: Priručnik o demokratskoj kontroli Oružanih snaga, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, mart 2003, str. 43.

Kontrola od strane izvršne vlasti

Oružane snage dio su izvršne grane vlasti na čijem su vrhu vlada i resorna ministarstva, koji opet, za svoj rad odgovaraju parlamentu. Izvršna vlast upravlja oružanim snagama (a u okviru upravljanja ih kontroliše) davanjem obavezujućih uputstava, smjernica i naloga; praćenjem, analizom i korekcijom njihovog rada; utvrđivanjem unutrašnje organizacije i sistematizacije radnih mjesta; postavljanjem i rješavanjem najviših rukovodilaca, organiziranjem unutrašnje kontrole u oružanim snagama; staranjem o obrazovanju njihovih pripadnika

te njihovom opremanju. Ostali oblici nadzora, posebno parlamentarni, u mnogome zavise od kvaliteta kontrole oružanih snaga od strane izvršne vlasti, jer samo ona (sa određenim izuzetkom sudske vlasti) ima naredbodavna ovlaštenja nad oružanim snagama.

Zbog toga su u ministarstvima skocentrirana stručna znanja i politička moć, a tradicionalno se smatra da je kontrola oružanih snaga *prirodan posao* izvršne vlasti. Jedan od najvećih rizika jake, i u odnosu na druge oblike nadzora prenaplašene kontrole izvršne vlasti jeste opasnost od politizacije oružanih snaga.

U tom kontekstu važno je napomenuti i neke modele prema kojima je „postojanje jasnih razgraničenja između upravljanja i rukovođenja, odnosno precizno utvrđivanje odnosa resornog ministra (ministara) i šefova službi sigurnosti od velikog značaja.“¹⁴

Potpuniju kontrolu i nadzor od strane izvršnih organa vlasti možemo apsolvirati kroz sljedeću tabelu:

Izvor: Priručnik o demokratskoj kontroli Oružanih snaga, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, mart 2003, str. 47

14 Making Intelligence Accountable: Legal standards and best practice for oversight of intelligence agencies, str. 57.

Kontrola pravosudnih organa

Sudska vlast ostvaruje kontrolu nad oružanim snagama kontrolom ustavnosti i zakonitošću propisa koji reguliraju postojanje i rad (ustavno-sudska funkcija), kao i postupanjem u pojedinačnim slučajevima kada je zakonitost rada oružanih snaga osporena pred sudom.

U nezavisne institucionalne aktere koji prate sigurnosni sektor, među ostalim, posebno mjesto zauzima *ombudsman*. U mnogim zemljama postoji institucija ombudsmana - javnog službenika ovlaštenog da razmatra slučajeve prava građana od strane državnih organa i institucija. Obrazlažući odgovornost ombudsmana, Born apostrofira: „Ombudsman se bavi pritužbama građana u vezi sa odlukama, mjerama ili propustima javne uprave. Njega bira parlament ili ga imenuje šef države ili vlada, a nakon konsultacija sa parlamentom. Uloga ombudsmana je da štiti građane od kršenja njihovih prava, zloupotrebe položaja, grešaka, nesavjesnog postupanja, nepravičnih odluka i loše uprave, u cilju poboljšanja javne uprave i povećanja transparentnosti vladinih mjera i odgovornosti vlade i njenih službenika prema javnosti. Ured ombudsmana može biti zagaraniran ustavom i podržan domaćim zakonodavstvom ili formiran na osnovu zakonskog akta.”¹⁵

Institucionalna ugradnja vojnog ombudsmana u politički sistem se razlikuje od zemlje do zemlje. U skladu s tim Born dodaje: „Ombudsman-a za odbranu može imenovati parlament i on podnosi izvještaj parlamentu (Njemačka, Švedska) ili ga imenuje ministar odbrane (Izrael, Kanada). Neki ombudsmeni imaju ured u okviru parlamenta (slučaj njemačkog parlamentarnog komesara za oružane snage), ili su institucionalno locirani van parlamenta (Švedska).”¹⁶

15 Born Hans, *Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti: principi, mehanizmi i prakse, priručnik za parlamentarne br.5, Interparlamentarna Unija /DCAF, Svjetlost – Fojnica, Sarajevo 2003 god., str. 118.*

16 *Isto, str.120.*

Kontrola civilnog društva

Savremena istraživanja ukazuju na nemogućnost parlamenta i drugih organa vlasti da do kraja i dovoljno vjerodostojno odraze i zaštite interese građana u svim aspektima života. Moderne demokratske države nalaze rješenje tog problema u institucijama civilnog društva kao što su: „mediji, nevladine organizacije, vjerske institucije, istraživački instituti, vojno zakonodavstvo, građanstvo.“¹⁷

Iako se smatra da je civilni sektor korektivni element *klasičnih* demokratskih institucija društva, institucije civilnog društva nemaju neposredna kontrolna ovlaštenja, posebno ne nad oružanim snagama. Svojim aktivnostima, ekspertizom i istraživačkim pristupom institucije civilnog društva podstiču i dopunjuju institucionalne oblike kontrole i nadzora. Tako Born konstatira: „Razvijenu demokratsku kontrolu oružanih snaga odlikuje upravo visok stepen korištenja nezavisnih potencijala civilnog društva od strane *klasičnih* institucija kontrole.“¹⁸

Moderna demokratija zasniva se na ideji da građani ne vrše vlast neposredno, već preko demokratskih predstavnika. Dakle, građani, kao ni institucije civilnog društva, nemaju neposredna kontrolna ovlaštenja na osnovu kojih bi sami zakonito mogli reagirati – oni su ovlaštenje za izgradnju i korištenje kontrolnih mehanizama prenijeli na demokratske državne institucije.

Zaključak:

U skladu sa novim izazovima i prijetnjama nameće se opći zaključak da je za razvoj savremenih civilno-vojnih odnosa neophodno da civilna kontrola vojne sile bude u nadležnosti demokratski izabраниh civilnih vlasti. Analiza dosadašnjih tumačenja civilno-vojnih odnosa upućuje nas na uopštenu formulaciju demokratske kontrole i nadzora koje u svome osnovnom značenju podrazumijeva civilnu komandu i parlamentarni nadzor. Praktičnu primjenu postojećih teorijskih stavova valja prepustiti vremenu i uvjetima u odnosu na svaku državu pojedinačno, gradeći u međuvremenu šire teorijske osnove na bazi dosadašnjih iskustava.

17 Priručnik o demokratskoj kontroli Oružanih snaga, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, mart 2003, str.48..

18 Hans B.,: Learning from best practices of parliamentary oversight of the security sector; Hans B., Fluri Ph. H., Lunn s., (ur), Oversight and Guidance: The relevance of parliamentary oversight for the security sector and its reform, Geneva centre for the Parliamentary Oversight of Armed Forces and NATO Parliamentary Assembly, Brussels/Geneva, 2003, str.47.

BORBENI AVIONI U ZRAČNIM SNAGAMA ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE: D A I L I N E ?

Od formiranja zajedničkih oružanih snaga u Bosni i Hercegovini svjedoci smo polemike koja se vodi o njihovoj organizaciji, a posebno o strukturi zračnih snaga.

Vojni i politički autoriteti države koji su zaduženi za definisanje strukture i veličine odbrambenih snaga i odbrambenog sistema države u cjelini, nemaju jasan stav o jednom veoma bitnom segmentu OS BiH. O avijaciji. Konkretno mlaznoj.

“Vrući krompir”, koji se zove odluka o postojanju mlazne avijacije, kao dijela zračnih snaga BiH, prebacuju jedan na drugog, proglašavajući se nenadležnim za donošenje te odluke.

Do današnjeg dana, ta odluka nije donesena, a da bi se donijela potrebno je imati određena saznanja.

U tekstu koji slijedi naveo sam stanje vazduhoplovnih resursa i vazduhoplovne infrastrukture Bosne i Hercegovine, prezentovao sam faktore koji su, po meni, od bitnog uticaja na odluku o tome da li Bosna i Hercegovina treba da, u okviru svojih OS, ima mlaznu avijaciju (avione), te sam uradio kratku analizu navedenog. Na kraju sam dao svoje mišljenje o tome da li se u sastavu Zračnih snaga Bosne i Hercegovine treba nalaziti borbena avijacija na mlazni pogon.

Pretpostavljam da su i oni koji o ovome odlučuju proveli ovakvu ili sličnu analizu, odnosno da će je provesti i da će, na osnovu nje, dati adekvatan odgovor na ovo pitanje.

A) VAZDUHOPLOVNI RESURSI U BOSNI I HERCEGOVINI - PO PERIODIMA

PERIOD RATA

Armija Republike BiH (ARBiH), početkom rata u BiH, nije imala nikakvu avijaciju. Skoro svu borbenu avijaciju Jugoslavenska armija (JA) je prebacila na teritoriju Srbije i Crne Gore. Manje avijacijske snage je bazirala na teritoriji BiH koja je bila pod kontrolom JA, kasnije vojske bosanskih Srba.

Nekoliko malih aviona koji su ostali u aero klubovima, koji su se nalazili na teritoriji pod kontrolom Armije R BiH, nisu bili u operativnom stanju.

Tokom 1993. godine ARBiH kupuje određeni broj srednjih transportnih helikoptera Mi-8 i koristi ih tokom rata za transport ljudstva i materijalnih sredstava.

Ljudski potencijali vazduhoplovne struke, od pilota pa do tehničara svih specijalnosti, bili su dobri. Veliki broj njih se aktivno uključio u odbrambeno-oslobodilački rat, u početku angažovanjem u pješadijskim, a kasnije u vazduhoplovnim jedinicama.

Hrvatsko vijeće obrane (HVO) takođe nije imalo svoju avijaciju. Letački i vazduhoplovno-tehnički kadar kojim je HVO raspolagao, bio je raspoređen po avijacijskim jedinicama Hrvatske vojske (HV) koja je izvodila vazduhoplovnju podršku snaga HVO.

Vojska Republike srpske (VRS) je, od samog početku rata u BiH, posjedovala određene avijacijske snage. Prilikom implementacije odluke o povlačenju JA sa teritorije BiH, ostavljen je određeni broj aviona i helikoptera novoformiranoj vojsci bosanskih Srba.

Uz letjelice, u sastavu te vojske su ostali i piloti i tehničari koji su bili sa teritorije BiH, te mnogi drugi, koji su to željeli. A njih nije bio mali broj. Od tih snaga VRS je formirala vazduhoplovnju brigadu koju je bazirala na aerodromu Mahovljani kod Banja Luke i koja je aktivno korištena tokom proteklog rata..

PERIOD DO FORMIRANJA ZAJEDNIČKIH ORUŽANIH SNAGA

Po završetku rata u Bosni i Hercegovini i u kratkom periodu poslije, avijacijske snage entitetskih vojski raspolagale su sa slijedećim avijacijskim kapacitetima:

Vojska Federacije BiH: Do 2000. godine je u naoružanju imala 9 srednjih transportnih helikoptera tipa Mi-8.

Ubrzo dolazi do smanjenja broja ovih helikoptera i njihovog povlačenja iz operativne upotrebe zbog isteka resursa (roka upotrebe) jednog broja helikoptera i zbog nedostatka novčanih sredstava za obnovu i produženje resursa helikopterima.

U sastavu Vojske Federacije je ostalo 5 helikoptera ovog tipa. Ovi helikopteri su bili operativno ispravni ali su imali ograničene resurse te su, shodno tome, veoma malo korišteni. Za njihov generalni remont i produženje resursa nedostajala su finansijska sredstva. Oni su, faktički, bili na "čekanju".

Krajem 1999. godine VF BiH je, kao donaciju Vlade SAD, dobila 15 lakih transportnih helikoptera tipa UH-1H "Iroquoiez". Veoma brzo, polovina ovih helikoptera je prestala biti operativna, odnosno nisu letjeli, jer je bilo potrebno izvršiti remonte i zamjenu vitalnih dijelova, sklopova i agregata, a finansijskih sredstava za to nije bilo. Razlog za neophodnost tako brzog remonta ovih helikoptera je u njihovoj starosti i isluženosti. Većina helikoptera je bila proizvedena početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka, a neki su bili korišteni i u vijetnamsko-američkom ratu.

Vojska RS: Prilikom odlaska iz BiH, JA je na aerodromu Mahovljani, ostavila manji broj borbenih letjelica različitog tipa i namjene od kojih je formirana avijacijska brigada.

Brigada je imala 6–8 aviona tipa J-22 "Orao", 10–12 aviona tipa N-60 "Galeb" i J-21 "Jastreb", 8–10 srednjih transportnih helikoptera tipa Mi-8 i 15-tak lakih univerzalnih helikoptera tipa S.A. 342 "Gazela".

Pored ovih letjelica, u sastav ove brigade su ušli i avioni svih aero klubova koji su do rata postojali na teritoriji BiH, a koje je JA, početkom rat u BiH, prebazirala na aerodrom Mahovljani.

Ukupno, VRS je raspolagala sa 35 do 40 borbenih letjelica. Ovaj broj je bio promjenjiv jer su letjelice na značajnije remonte i popravke upućivane u Srbiju i Crnu Goru, gdje su ostajale i po nekoliko mjeseci.

Helikopteri Mi-8 su malo korišteni iz istih razloga kao i oni u VF BiH, istek resursa-roka upotrebe. Helikopteri "Gazela" su više korišteni, ali sa, takođe, ograničenim resursima.

Avioni J-22 "Orao", J-21 "Jastreb" i N-60 "Galeb" su bili u letnom stanju, ali je letenje na njima maksimalno reducirano zbog veoma malog preostalog resursa.

PERIOD OD FORMIRANJA ZAJEDNIČKE VOJSKE BOSNE I HERCEGOVINE

Odlukom o formiranju zajedničkih oružanih snaga u Bosni i Hercegovini objedinjeni su svi materijalno-tehnički i ljudski potencijali.

Formirana je Komanda Zračnih snaga sa sjedištem u Banja Luci te vazduhoplovne jedinice, jedna na aerodromu Mahovljani kod Banja Luke i druga u Rajlovcu (kod Sarajeva).

Pristupilo se pronalazaženju finansijskih sredstava neophodnih za obnovu resursa letjelica. Shodno mogućnostima, sukcesivno, vršeni su remontu.

Trenutno se u sastavu Zračnih snaga Bosne i Hercegovine nalaze 56 letjelice: 21 avion i 35 helikoptera.

- 11 aviona tipa J-21 "Jastreb" i N-60 "Galeb"
- 7 aviona tipa J-22 "Orao"
- 1 avion tipa G-4 "Super Galeb"
- 2 aviona tipa UTVA – 75¹
- 8 helikoptera tipa Mi-8 (3 Mi-8 MTV, 1 Mi-17 i 4 Mi-8 T)
- 13 helikoptera tipa S.A. 342 "Gazela"²
- 14 helikoptera tipa UH-1H "Iroquoiez"³

1 Svi avioni se nalaze na aerodromu Mahovljani

2 Svi helikopteri tipa S.A. 342 "Gazela" se nalaze na lokacijama oko Banja Luke

3 Svi helikopteri tipa UH-1H "Iroquoiez" se nalaze na lokacijama oko Sarajeva

Avioni su operativno ispravni⁴ ali zbog nedostatka resursa ne lete ili je letenje na njima veoma redukovano.

Na helikopterima Mi-8 MTV je urađeno zanavljanje resursa i isti se normalno koriste.

Helikopteri Mi-8T (starija verzija helikoptera Mi-8) se trenutno ne koriste zbog nedostatka resursa.

Helikopteri S.A. 342 "Gazela" su sa ograničenim resursom i veoma malo se koriste u izvršavanju letačkih zadataka, odnosno, na njima se izvodi letenje samo u cilju održavanja treninga letaćkog i tehničkog sastava.

Ista situacija je i sa helikopterima UH-1H "Iroquoiez".

B) VAZDUHOPLOVNA INFRASTRUKTURA NA TERITORIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Od objekata vazduhoplovne infrastrukture, na teritoriji Bosne i Hercegovine se nalazi 5 aerodroma, sa betonskom poletno-sletnom stazom dužine veće od 2.000 metara.

To su aerodromi Sarajevo (Butmir), Banja Luka (Mahovljani), Mostar (Ortiješ), Tuzla (Dubrave), Glamoč i, uslovno rečeno, Bihać (Željava).

Od navedenih aerodroma, sarajevski i mostarski aerodrom su u funkciji kao civilni, tuzlanski aerodrom još uvijek nije u punoj funkciji i ima status civilnog aerodroma, banjalučki aerodrom je u funkciji i ima status mješovitog, aerodrom Glamoč nije u funkciji.

Pored toga što je aerodrom Željava zarušen, njegova upotreba nije moguća i zbog toga što se prostire na teritoriji dvije države.

Pored aerodroma, BiH raspolaže impozantnom vazduhoplovnom infrastrukturom, podzemnim objektima za smještaj avijacije, komandnih mjesta, radarske tehnike, centara veze, skladišta pogonskog goriva svih vrsta, skladišta tehnike, materijalnih sredstava svih vrsta,

⁴ Termin "operativno ispravan" podrazumijeva ispravnu letjelicu ali samo za letenje u krajnjoj nuždi, odnosno ratu.

kapacitetima za lakše remonte i popravke avijacije, kapaciteti vojnog školstva, objekti za smještaj ljudstva i slično.

Objekti koji se nalaze na teritoriji Republike Srpske su očuvani i u dobrom su stanju ali se malo koriste za potrebe avijacijskih jedinica, dok je većina objekata na teritoriji Federacije BiH, tokom posljednjeg rata, pretrpjela znatna oštećenja i devastacije i uglavnom, nije u funkciji.

C) BITNI FAKTORI

A) KARAKTERISTIKE TERITORIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Bosna i Hercegovina spada u red manjih evropskih država. Karakteristike državne teritorije svrstavaju je u kategoriju zemalja sa takozvanim "prikupljenim oblikom teritorije". Ovo znači da je udaljenost istočnih granica države od zapadnih, približna udaljenosti sjevernih granica od južnih.

U slučaju Bosne i Hercegovine, ta udaljenost iznosi od 260 do 280 km. Dijagonalno, razdaljina između dvije najudaljenije tačke teritorije BiH iznosi oko 400 km.

Sem sjevernih i sjeveroistočnih dijelova, teritorija BiH je uglavnom brdovito-planinskog karaktera sa određenim brojem dolina, kraških polja i planinskih platoa različite veličine.

Planinski vrhovi pružaju velike mogućnosti za postavljanje radarskih sistema te kvalitetnu kontrolu vazdušnog prostora iznad sopstvene teritorije i zemalja u okruženju. RV i PVO bivše Jugoslavije je, na četiri lokacije imalo zadejstvovane čete VOJIN (Kozara, Jahorina, Majevisa, Bihać) te nekoliko manjih jedinica, vodova VOJ. Pored toga, izvršena su ispitivanja radarskih položaja na desetak drugih planinskih vrhova.

Od pet aerodroma sa betonskim poletno-slijetnim stazama, četiri se nalaze na rubnim dijelovima države, odnosno na udaljenosti

manjoj od 50 km od državne granice. Izuzetak je aerodrom Sarajevo. Aerodrom Bihać, u ovoj analizi, nije razmatran iz ranije navedenih razloga.

B) KARAKTERISTIKE MLAZNE AVIJACIJE I NEKE SPECIFIČNOSTI U NJENOJ OPERATIVNOJ UPOTREBI

Mlazna vojna avijacija podrazumijeva borbene avione sa mlaznim motorom, namijenjene za izvođenje zadataka u protivvazdušnoj odbrani (PVO) teritorije i OS te pružanje vazduhoplovne podrške (vatre-na podrška, izviđanje i prevoženje) jedinicama kopnene vojske.

PVO je kontrola vazdušnog prostora iznad teritorije sopstvene države u cilju sprječavanja ulaska nepoznatih i neprijateljskih letjelica u njega, te sprječavanja svih vrsta opasnosti koje bi, uslijed toga, mogle nastupiti po stanovništvo i objekte na državnoj teritoriji.

PVO provodi lovačka avijacija (LA) i raketne jedinice PVO u sadejstvu sa jedinicama VOJIN (Vazdušno Osmatranje, Javljanje i Navođenje) i ostalim činiocima odbrambenog sistema zemlje.

U okviru PVO, u miru, LA vrši presretanje i identifikaciju letjelica koje su nenajavljeno i bez odobrenja ušle u vazdušni prostor zemlje, a u ratu vrši presretanje neprijateljeve avijacije i njeno uništenje.

Avioni koji čine lovačku avijaciju, u odnosu na druge vrste avijacije, imaju veće brzine leta, maksimalno do dvije brzine zvuka - 2 Ma. Pri normalnoj brzini leta od oko 900 km/h, avion preleti 15 km/min. Druga karakteristika LA je mogućnost borbene upotrebe na velikim visinama (preko 10.000 metara), da bi mogla presresti letjelice koje lete na tim visinama.

Pored toga lovački avioni moraju imati sopstvene radare za otkrivanje i praćenje ciljeva u vazduhu, danju i noću i sistem naoružanja za dejstva po ciljevima u vazduhu. Uglavnom su to samonavođene i radarski vođene rakete vazduh-vazduh.

U izvršavanju ovih zadataka lovačkoj avijaciji je neophodno sadejstvo sa jedinicama koje su opremljene radarima velikog dometa. Ove jedinice blagovremeno, na većim udaljenostima od državne granice, otkrivaju nepoznate, nenajavljene ili neprijateljeve letjelice u vazdu-

hu, i o tome obavještavaju jedinice LA. Po polijetanju aviona, navode ih na cilj u vazduhu.

Mislim da je potrebno napomenuti da, u PVO svoje teritorije, mnoge zemlje u svijetu koriste raketne jedinice. Zavisno od sistema ove jedinice imaju sopstvene radare i mogućnost efikasnog dejstva, 5 do 40 km po daljini i 0,1 do 20 km po visini. Ovi raketni sistemi PVO se, uglavnom postavljaju oko većih urbanih centara i administrativnih središta, odnosno oko važnih objekata na teritoriji države.

Vazduhoplovna podrška podrazumijeva sadejstvo avijacijskih jedinica sa jedinicama kopnene vojske i mornarice, u izvođenju borbenih dejstava, na kopnu i akvatoriju. Izvodi se, uglavnom, jurišnom avijacijom, mada je moguće da je izvode i avioni lovačke avijacije i helikopterske jedinice.

Osnovne karakteristike jurišne avijacije su dobra pokretljivost-manevarske sposobnost, relativno velika nosivost ubojnog tereta i druge opreme, otpornost na dejstva neprijateljeve PVO.

Vazduhoplovnu podršku čine:

- vatrena podrška- vatreno dejstvo avijacije po neprijateljskim snagama u rejonima izvođenja borbenih dejstava i u dubini neprijateljevog borbenog rasporeda,
- izviđanje rejona izvođenja borbenih dejstava, neprijateljeve pozadine, rejona razmješaja i prikupljanja jedinica, infrastrukture,... a za potrebe sopstevnih vojnih jedinica i ostalih učesnika u vođenju rata,
- prevoženje vazdušnim putem trupa i sredstava za potrebe vođenja rata

C) AVIJACIJSKE SNAGE SUSJEDNIH ZEMALJA

Kratko ću prikazati avijacijske snage Republike Srbije, Crne Gore i Republike Hrvatske, kao zemalja susjeda BiH, jer je i taj momenat od uticaja na odluku koju treba donijeti.

Srbija i Crna Gora, kao državna zajednica, polovinom 90-tih godina prošlog vijeka, raspolagala je snažnim vazduhoplovstvom.

Raspadom ove državne zajednice podijeljeni su i vazduhoplovni potencijali tako da vazduhoplovstva novonastalih država, nisu više tako snažna.

Republika Srbija - Za kontrolu sopstvenog vazdušnog prostora i PVO objekata na teritoriji, ima na raspolaganju oko 50-tak lovačkih aviona, i to vjerovatno 4 do 5 aviona tipa MiG-29 i oko 40-tak aviona tipa MiG-21.

Ukupno stanje ovih aviona je prilično loše, u smislu isteka resursa (roka trajanja) aviona, motora, opreme i agregata na avionima. Da bi se avioni remontovali i stavili u operativnu upotrebu u punom kapacitetu, potrebna su znatna novčana sredstva kojih država nema. Rukovodstvo države je obezbijedilo sredstva za remont četiri aviona MiG-29, u inostranstvu, dok se održavanje ostalih lovačkih aviona vrši sopstvenim snagama, u zemlji. Trenutno kontrolu vazdušnog prostora i PVO teritorije provode oni "mlađi" avioni ovih tipova, uz veoma ograničenu upotrebu.

Lovačko bombarderska avijacija, (LBA) te druge vrste avijacije je iz perioda bivše Jugoslavije, odnosno, to su prilično stari avioni, sa malo raspoloživog resursa i veoma su blizu izbacivanju iz operativne upotrebe.

Crna Gora - Ne posjeduje lovačke avione u okviru svojih avijacijskih jedinica.

Stanje LBA je veoma slično, da ne kažem identično, stanju u Srbiji.

Republika Hrvatska je početak rata dočekala bez sopstvene mlazne avijacije. Tokom rata kupila je jednu eskadrilu (16 aviona) polovnih lovačkih aviona tipa MiG-21, a poslije rata još jednu.

Početak ovog vijeka izvršila je remont ovih aviona i njihovo opremanje savremenijom opremom.

Hrvatska iznalazi sredstva za redovno servisiranje svoje lovačke avijacije što će joj omogućiti da je koristi za kontrolu svog vazdušnog prostora i PVO teritorije narednih pet do deset godina.

U posljednjih nekoliko godina Hrvatska je osavremenila svoju LBA kupovinom određenog broja lakih borbenih aviona tipam Pilatus.

D) ANALIZA IZNESENIH ČINJENICA

Zajednička vojska Bosne i Hercegovine raspolaže sa 19 borbenih aviona na mlazni pogon. To su 11 aviona tipa J-21 "Jastreb" i N-60 "Galeb", 7 aviona J-22 "Orao" i 1 avion N-62 "Super Galeb".

KONTROLA VAZDUŠNOG PROSTORA BIH I PVO TERITORIJE I TRUPA

Svi navedeni tipovi aviona spadaju u kategoriju jurišnih aviona, odnosno, prvenstveno su namijenjeni za dejstva po ciljevima na kopnu.

Za dejstva po ciljevima u vazduhu nemaju adekvatnu opremu niti naoružanje. Jedino je moguće dejstvo po ciljevima u vazduhu sa streljačkim naoružanjem, topom i mitraljezima, ali samo danju i u uslovi- ma dobre vidljivosti.

Njihova adaptacija i uspješna preinaka u avione za PVO nije moguća jer bi podrazumijevala ugradnju opreme, prvenstveno radara, i instalacije za nošenje naoružanja za dejstvo po ciljevima u vazduhu. Ukoliko bi se ovi zahvati izvršili na nekom od navedenih aviona, on ne bi bio u mogućnosti sigurno letjeti (pomjerena centraža, narušena aerodinamika, povećana ukupna težina,...)

Mišljenja sam da Oružane snage Bosne i Hercegovine nemaju potrebe da u svom sastavu imaju mlaznu avijaciju koja bi imala zadatke lovačke avijacije, odnosno zadatke kontrole vazdušnog prostora iznad teritorije države i protivvazdušne odbrane objekata na teritoriji.

U trenutnim uslovima nameće se nekoliko mogućih rješenja ovog problema. Naglašavam da su to, sa mog stanovišta, moguća rješenja i njihova implementacija bi zahtijevala detaljne analize, politički dogovor u zemlji, iznalaženje materijalnih i svih drugih sredstava, bilateralne i multilateralne razgovore i dogovore sa zemljama, potencijalnim partnerima, ... U svakom slučaju veoma obiman, ozbiljan i odgovoran posao.

Ta rješenja bi mogla biti :

1. Ukoliko bi se donijela odluka da se kontrola vazdušnog prostora i PVO teritorije vrši sopstvenim snagama :

- kupovina određenog broja (6 do 8) lovačkih aviona kompatibilnih sa naoružanjem zemalja članica NATO. Ove avione bazirati na aerodromu u unutrašnjosti zemlje.
Nov lovački avion, pete generacije, adekvatan potrebama, košta oko 30.000.000 \$.
Polovan lovački avion, četvrte generacije, na tržištu se može kupiti za oko 10.000.000 \$
- kupovina i instaliranje radarskog sistema novije generacije.
Nov radarski sistem košta oko 15.000.000 \$, a polovan se može kupiti za oko polovinu te cijene;
- kupovina naoružanja za avione, potrebne prateće opreme i uređaja, obuka ljudstva i instaliranje opreme bi zahtijevala dodatna novčana sredstva.

Ovo rješenje, teoretski najprihvatljivije, kao što se vidi iziskuje velika novčana sredstva.

2. Kontrola vazdušnog prostora i PVO teritorije sopstvenim kadrovima, na tehnici prijateljske države⁵.

Ovo rješenje podrazumijeva sklapanje dogovora sa nekom od zemalja članica NATO, ili nekom drugom zemljom, o zajedničkom djelovanju, po slijedećim principima :

- domaći, bosanskohercegovački kadar uputiti u tu zemlju na obuku na dogovorenoj vazduhoplovnoj tehnici;
- po ugovoru, ti kadrovi izvjestan period borave u sastavu OS te zemlje, direktno su pod njenom komandom i izvršavaju zadatke po planu komandi tih zemalja;
- poslije određenog vremena, dio tih kadrova sa potrebnom tehnikom, dolazi na teritoriju BiH i izvodi zadatke kontrole vazdušnog prostora i PVO njene teritorije.

Ova aktivnost bi se provodila u ciklusima. Moguće je ovakve ugovore sklopiti sa više zemalja (Turska, SAD, Italija, Malezija, ...)

3. Kontrola vazdušnog prostora i PVO teritorije, u uslovima namjama, od strane avijacije neke druge države.

Ovo rješenje je, u skoroj budućnosti, malo vjerovatno iz više razloga:

⁵ Ovo rješenje je, i u bliskoj prošlosti, primjenjivano između prijateljskih zemalja-saveznika.

- angažovanje avijacija susjednih zemalja, Republike Srbije Republike Hrvatske, u ovoj misiji, ne bi zbog događaja iz bliske prošlosti, bila prihvatljivo za dio populacije u BiH;
- angažovanje avijacija neke druge države, recimo Italije ili Mađarske, na vršenju kontrole vazdušnog prostora i PVO teritorije BiH, bi bilo teško izvodljivo jer se mora preletjeti teritorija jedne od zemalja susjeda BiH. Za to je neophodna saglasnost tih zemalja i pitanje je da li bi je uvijek dobijali.

U budućnosti, kada nama susjedne zemlje, ili jedna od njih, uđe u sastav NATO, ovo rješenje je moguće realizovati, uz novčanu nadoknadu. O visini nadoknade sada nije moguće špekulisati, ali je izvjesno da ona može biti i simbolična ukoliko se za to rješenje zauzmu prijateljske zemlje, nesporni autoriteti u zapadnom svijetu.

Ulaskom Bosne i Hercegovine u NATO ovaj problem bi bio, po automatizmu, riješen na optimalan način. A na to će rješenje Bosna i Hercegovina, zbog objektivno-subjektivnih okolnosti, čekati malo duži period.

PRUŽANJE VAZDUHOPLOVNE PODRŠKE

Avioni koji se nalaze u naoružanju Zračnih snaga BiH, kako je već rečeno, spadaju u kategoriju jurišnih aviona, odnosno, prvenstveno su namijenjeni za podršku jedinica sopstvene vojske.

U vrijeme kada su nastajali i kada su uvođeni u naoružanje avijacijskih jedinica bivše Jugoslavije, ovi avioni su bili u mogućnosti uspješno izvoditi zadatke vazduhoplovne podrške.

Avioni tipa J-21 "Jastreb" i N-60 "Galeb" su proizvođeni u periodu od polovine 60-tih godina prošlog vijeka pa do početka 80-tih godina. Avioni J-22 "Orao" i N-62 "Super Galeb" su proizvođeni u periodu od polovine 80-tih godina prošlog vijeka pa do izmještanja proizvodnih kapaciteta iz Mostara u Srbiju (1991.-1992. godina).

Iz navedenog se da zaključiti da su to već stari avioni i veoma blizu je momenat kada će, zbog isteka resursa, prestati biti u letnom stanju.

To su avioni prevaziđene koncepcije i njihova operativna upotreba zahtijeva izvođenje generalnog remonta, kako zmaja i pogonskih agregata, tako i svih ostalih sklopova aviona. Pored remonta neohod-

ne su i brojne modifikacije i modernizacije. Sve ovo trajalo bi dugo i zahtijevalo bi obiman rad stručnih ekipa u specijalizovanim zavodima, kojima BiH ne raspolaze.

Ako bi se odlučilo da se ovi avioni generalno remontuju i adaptiraju, bilo bi neophodno izdvojiti značajna novčana sredstva, između 1 i 1,5 miliona \$ po avionu (ovdje konkretno mislim na avion J-22 "Orao"). I tako preuređeni avioni ne bi mogli, sa zahtijevanim postotkom uspješnosti, izvršavati zadatke vazduhoplovne podrške.

Pored toga različitost tipova nameće potrebu za većim brojem obučenih stručnjaka, u procesu opsluživanja i redovnog održavanja, veći broj radionica, specijalnih alata,...

Mišljenja sam da Oružane snage BiH treba da, sukcesivno, iz naoružanja svojih avijacijskih jedinica, povuku gore navedene avione.

Ukoliko se donese odluka da, u okviru Zračnih snaga BiH, budu zastupljeni avioni za vazduhoplovnu podršku, moguća su slijedeća rješenja:

1. KUPOVINA NOVIH AVIONA SA PRATEĆOM OPREMOM I NAORUŽANJEM.

Shodno karakteristikama terena, veličini i strukturi vojne sile i ekonomskim potencijalima zemlje te težnji za ulazak u euroatlanske integracije, optimalno rješenje bi bilo kupovina manjeg turboelisnog aviona visokih performansi.

Po mom mišljenju to bi bio avioni PILATUS, PC-7 ili PC-9. Slovenija i Hrvatska su uvidjele prednosti ovih aviona i uveli su ih u naoružanje svojih avijacijskih jedinica. Pored toga, ovaj avion se nalazi u naoružanju nekih evropskih zemalja, članica NATO, a jedna verzija je i u avijacijskim jedinicama SAD.

Za kupovinu jednog aviona ovog tipa, sa pratećom operemom i obukom letačkog i tehničkog sastava država bi trebala izdvojiti oko 5.000.000 \$.

U prilogu su dati osnovni podaci i karakteristike aviona PILATUS PC – 7/9.

2. KUPOVINA POLOVNIH AVIONA.

Ukoliko bi se, zbog objektivnih razloga, donijela odluka da se, za ovu namjenu kupe polovni avioni, na svjetskom tržištu naoružanja je moguće naći polovne avione PC-7 i PC-9 ili neke druge, ali sličnih karakteristika kao, na primjer EMBRAER EMB-312 "Tucano", SIAI Marchetti SF.260W "Warrior", PZL Warszawa PZL-130TB "Turbo Orlik".

Ovi avioni se mogu naći po prilično prihvatljivim cijenama.

Kod razmatranja odluke o tome da li Oružane snage Bosne i Hercegovine treba da, u sastavu avijacijskih jedinica, imaju borbene avione, posebno one na mlazni pogon, potrebno je imati u vidu i činjenicu da je aerodromska mreža u BiH veoma nepovoljno raspoređena.

Svi aerodromi, sem aerodroma Sarajevo, se nalaze veoma blizu granice države, u rubnim područjima. Jedan savremeni avion, pretpostavimo neprijateljski, treba oko 4 minute leta da od granice BiH dođe u rejon aerodroma i izvrši neutralisanje avijacije na njemu prije nego ona i poleti.

Ovo dovodi u pitanje opravdanost odluke da se, u sastavu avijacijskih jedinica, nalaze borbeni avioni. Ovaj nepovoljan momenat je moguće ublažiti rastresitim baziranjem avijacijskih jedinica, na travnatim i stabilizovanim letilištima, na većoj dubini teritorije. Bosna i Hercegovina na svojoj teritoriji ima veći broj ovakvih aerodroma (aerodromi aero klubova) i za njihovo stavljanje u ovakvu funkciju ne bi trebalo izdvajati veća finansijska sredstva.

Bilo bi potrebno izgraditi vazduhoplovnu infrastrukturu i objekte za smještaj ljudstva i tehnike.

Na kraju, smatram da bi bilo dobro kada bi oni, koji su zaduženi da daju odgovor o postojanju mlazne avijacije u OS BiH i njenom stavljanju u funkciju kontrole vazdušnog prostora i PVO teritorije, pročitali ovaj tekst.

Možda bi im koristio i olakšao donošenje te odluke.

PRILOG

OSNOVNI PODACI O AVIONU PILATUS

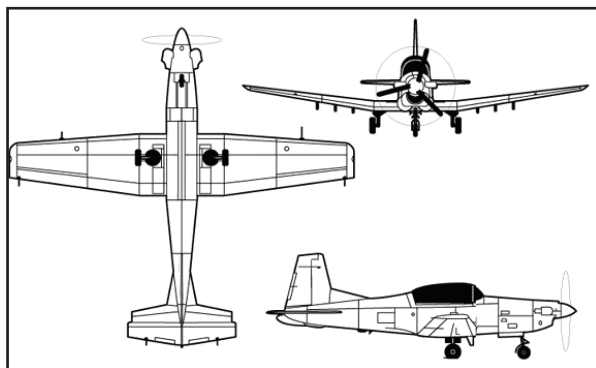
PC-7 i PC-9

Avioni PILATUS PC-7 i PC-9 su školsko-borbeni laki avioni namijenjeni za obuku vojnih pilota i laka borbena dejstva koja su uslovljena manjim modifikacijama (razlog ovome je švajcarska obaveza, kao neutralne zemlje, da može izvoziti samo nenaoružane letilice).

Proizvode se u švicarskoj kompaniji "Pilatus Flugzeugwerke AG".

Prvi avioni PC-7 su uvedeni u naoružanje švicarskih avijacijskih jedinica u drugoj polovini 70-tih godina, a PC-9 se počeo proizvoditi u drugoj polovini 80-tih godina prošlog vijeka.

Opšti podaci

	PC-7	PC-9
Dužina	10,13 m	10,14 m
Raspon krila	10,12 m	10,19 m
Visina	3,30 m	3,26 m
Površina krila	16,30 m ²	16,28 m ²
Težina	1670 kg	1725 kg
Max. težina	2700 kg	3200 kg
Motor	1 turboprop	
Maksimalna brzina	460 km/h	667 km/h
Dolet	1950 km	1540 km
Posada	dva pilota	

Pilatus PC-7

Ukupno je proizvedeno 455 primjeraka aviona PC-7 (proizvodnja prestala 2000. godine) a avion PC-9 se još proizvodi.

U borbenoj varijanti avioni ovog tipa mogu ponijeti 1040 kg ubojnog tereta na 6 potkrilnih nosača.

Avioni mogu polijetati sa travnatih i stabilizovanih površina.

Pilatus PC-9

Ovi avioni su prodani u veći broj zemalja Evrope i Azije. Jedna od varijanti se nalazi u naoružanju vojske SAD.

Zemlje korisnice su Švajcarska, Austrija, Slovenija, Hrvatska, Bugarska, Irska, Velika Britanija, Oman,...

TEMA KORAK-A: OKRUGLI STOLOVI O ZNAČAJU IGMANSKOG BOJIŠTA ZA ODBRANU SARAJEVA I BOSNE I HERCEGOVINE I TUNELU D-B

Igmansko bojište je prostor koji je cijelo vrijeme odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.-1995. godine imao izvanrednu strategijsku važnost na bosanskohercegovačkom ratištu. To je najšira osnovica sa koje se snagama ARBiH pružao prilaz gradskoj aglomeraciji Sarajeva u opsadi snaga VRS, i najizglednija prostorija koja je pružala najviše mogućnosti za razbijanje dvostrukog obruča oko Sarajeva. Isto je bojište imalo strategijsku važnost i za snage VRS, te je otuda ovladavanje njime ostalo strategijski cilj agresora do kraja rata, s krajnjim ciljem prekida komunikacije Sarajeva sa ostatkom zemlje i svijetom i konačno njegovog zauzimanja.

Premda su borbena dejstva na ovom bojištu vršena cijelo vrijeme rata, najintenzivnija su vođena od augusta 1992. do augusta 1993. godine, oktobra-novembra 1994. i juna 1995. godine. U jednom dijelu vojno-stručne literature i publicističkih radova su iznijete ocjene da organi rukovođenja i komandovanja u OSRBiH nisu, naročito u prvom pomenutom periodu, adekvatno shvatili značaj ovoga bojišta za odbranu RBiH, te da je iz toga neshvatanja proistekao čitav niz događaja koji su doveli do toga da je jedno vrijeme prijetila opasnost da agresor prekine tu jedinu preostalu komunikaciju Sarajeva sa vanjskim svijetom.

U tom pogledu, i pored svih do sada objavljenih stručnih i publicističkih radova, na to osnovno pitanje pruženi su samo djelimični odgovori. Nedostaje kompleksan odgovor na to krupno pitanje. Upravo u tom kontekstu, daljnja elaboracija zbivanja na ovom bojištu od strategijske važnosti i osvjetljavanje dosada neobrađenih njegovih ka-

rakteristika predstavljaju dug prema generacijama koje dolaze; kako je rekao Eli Vizel, "ne prenijeti jedno iskustvo, to znači izdati ga". Upravo na iskustvo onih učesnika u zbivanjima vezanim za igmansko bojište u raznim periodima tokom odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.-1995. treba računati kao na veoma važan doprinos izgradnji provjere, realne, na dokumente oslonjene povijesne analize i slike zbivanja na igmanskom bojištu.

Smatramo da je ova specifična situacija i jedna vrsta prilike i šanse da se podsjeti da sjećanje na ovaj segment rata pripada svima onima koji su ga doživjeli. U Udruženju za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu i u drugim boračkim udruženjima u nekoliko navrata razmatrane su različite inicijative, koje su rezultirale okruglim stolom o značaju igmanskog bojišta za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine, održanom 3. augusta 2009. godine u Sarajevu u Domu Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Za štampu je pripremljen zbornik radova učesnika na ovome okruglome stolu, čije se objavljivanje očekuje do kraja novembra 2009.

Prilozi izlagača na okruglom stolu osvjetljavaju najvažnije aspekte uzročno-posljedičnih zbivanja na jednom bojištu, kako bi se ta iskustva bliske nam prošlosti pretvorila u produktivno promišljanje budućnosti. S punim opravdanjem, budući da događaji na igmanskom bojištu participiraju u jednom širem fenomenu, opsadi i odbrani grada Sarajeva koja je po mnogim značajkama jedinstveni fenomen u historiji ratovanja. U prilogima su ti događaji razmotreni i osvjetljeni i sa stanovišta izražavanja suprotstavljenih ratnih ciljeva: nestanka Bosne i Hercegovine kao države i Sarajeva kao njenog glavnog grada, s jedne, i njihove odbrane kao izraza političkog opredjeljenja za očuvanje najviših civilizacijskih vrijednosti, s druge strane.

Na sličan način, sa istim pristupom, sličnim ciljevima i istom metodologijom, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu – Kantona Sarajevo organiziralo je okrugli stol na temu "Značaj tunela DB za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine", koji je održan 24. juna 2009. godine. Igrom slučaja, i zbornik radova sa ovoga okrugloga stola izlazi skoro u isto vrijeme.

IGMANSKA BITKA

Igmanska bitka je jedna od dramatičnih epizoda odbrambeno-oslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, čiji je ishod bitno odredio daljnji tok rata. Poraz bi značio potpuno okruženje Sarajeva i težak, možda i presudan udarac snagama odbrane, a zauzimanje ofanzive, dodatni elan onima koji su vjerovali u Bosnu i Hercegovinu. Istovremeno, Igmanska bitka je ljeta 1993. postala ogledalo stanja odbrambenih mogućnosti snaga Bosne i Hercegovine, ogledalo u kojem su se mogle vidjeti slabosti tog sistema u nastajanju i prepoznati put njegovog budućeg razvoja.

U junu 1993. rat je već trajao mnogo duže nego što su snage Karadžića i Mladića i njihovova beogradska centrala mislile da će trajati. Psihološki, to je oslabilo agresora, i dovelo do rasprava među srpskim vođama. Bili su osujećeni nekih od njihovih velikih vojnih planova, ali strategija nije promijenjena: izoliranje, iscrpljivanje i uništavanje populacija nesrpskog porijekla, bezobzirna otimačina i organiziranje tih dijelova zemlje prema projektu Velike Srbije. Sarajevo u tome bilo nije izuzetak, već najvažniji cilj pohoda na Bosnu i Hercegovinu.

S druge strane snage HVO-a su, u to vrijeme, sasvim pod kontrolom dvojca Tuđman-Šušak, koji i od hrvatske javnosti kriju istinu o projektu Herceg-Bosne da bi ušli u otvoreni sukob sa snagama Armije Bosne i Hercegovine. Još gore, oni to čine i uz koordinaciju sa srpskim snagama, u skladu s ranijim dogovorima Tuđmana i Miloševića iz Karađorđeva, odnosno Bobana i Karadžića iz Graca. Armija Bosne i Hercegovine, još u nastajanju, vodi bitke na dva fronta, nastojeći uvesti u sistem i snage lokalnih komandanata, kojima nije uvijek jasno šta znači armijska disciplina ili joj se ne žele podvrgnuti, upravo zato što to znaju.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine se nalazi u krajnje delikatoj situaciji, pred stalnom opasnošću da izgubi i svoj okrnjeni legitimitet. Pritisak zvaničnog Beograda i zvaničnog Zagreba, a preko njihovih političkih ispostava i vojnih snaga u Bosni i Hercegovini, kao i na međunarodnom diplomatskom planu je pojačavan proporcionalno s procjenama o slabostima unutar snaga odbrane. Tzv. međunarodni faktor nema političke volje da se jasno odredi prema zločinu, čija je žrtva jedna zemlja i njen narod, zanemarujući i svoje obaveze članica UN u ovakvim situacijama. Čeka se ishod neravnopravne bitke i pozivaju sve „zaraćene strane“ na mirno rješenje sukoba, a njihove predstavnike na sastanak u Ženevu.

U takvoj situaciji, srpska strana nastoji, dodatnim vojnim naporom, spajanjem svojih snaga i iz pravaca Trnova i Hadžića pored Sarajeva na planini Igman, potpuno zatvoriti obruč oko glavnog grada Bosne i Hercegovine i bitno poboljšati svoju pregovaračku poziciju, zapravo pokušava učiniti ono što u nekoliko navrata nije uspjela.

Predsjedavajući Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović je bio ključna figura odbrane zemlje, ne samo po svojoj funkciji, nego i kao jedina ličnost koju je Armija Bosne i Hercegovine prihvatila kao vrhovnog komandanta. U velikoj mjeri to treba zahvaliti i činjenici što su on sam i stranka SDA, kojoj je bio na čelu, dali bitan doprinos u njenom nastajanju i razvoju. On je taj koga se prihvata i kao predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, ali i kao vođu bošnjačkog naroda. Izetbegović je bio svjestan te pozicije, kao što je bio svjestan i izuzetne težine odluka u toku drame na Igmanu. Otuda i njegov poziv borcima drugih jedinica Armije Bosne i Hercegovine da pomognu braniocima Sarajeva na Igmanu i istovremeno uslovljavanje nastavka ženevskih pregovora prekidom srpske ofanzive na Igman. Informacije koje je dobijao s terena, kako o silini neprijateljskog napada tako i o slabostima pa i rasulu u redovima odbrane, su nalagale promptno djelovanje. I ta vojno-diplomatska aktivnost je stvorila pretpostavke za prekid jedne od

najvećih kriza u toku odbrambeno-oslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini. Razumije se da bi sve bilo uzalud bez velike hrabrosti i požrtvovanosti boraca na liniji fronta, koja se mijenjala iz časa u čas, i koji su znali s kakvim neprijateljem imaju posla.

Daljnji razvoj Armije Republike Bosne i Hercegovine je podrazumijevao i otklanjanje brojnih nedostataka u armijskoj strukturi, koji su se pokazali na Igmanu: paralelizme u odlučivanju, nepoštovanje vojne hijerarhije, neograničena vlast pojedinih lokalnih komandanata i druge nedostatke, koji nisu nikakvo čudo, imajući u vidu sve okolnosti pod kojima je organiziran otpor agresiji u Bosni i Hercegovini. Može se reći i da je Igmanska bitka ubrzala procese konsolidacije naših odbrambenih snaga, koje su ubrzo osposobljene i za mnogo kompleksnije vojne aktivnosti.

ZNAČAJ IGMANSKOG BOJIŠTA ZA BORBENA DJELOVANJA 1. KORPUSA ARMIJE R BIH

Igman kao zemljišni masiv spada u red srednjih planina. Sa svojom nadmorskom visinom od 1502 metra dominira nad Sarajevom, smješten je južno, odnosno jugo-zapadno u odnosu na Sarajevo čija je prosječna nadmorska visina oko 500 metara. Igman posebno dominira nad Aerodromom, Hrasnicom i Ilidžom kao dijelovima grada. Iznad njega nadvila se Bjelašnica visine 2067 metara, gleda se oči u oči sa Treskavicom, Jahorinom i Trebevićem koje su takođe veće od njega. Sve ove planine su olimpijske ljepotice koje Sarajevo uljepšavaju sa njegove južne strane. Igman je karakterističan po dobroj vegetaciji, pošumljenosti, takođe po dobroj unutrašnjoj i vanjskoj mreži puteva, što je itekako omogućavalo kvalitetno maskiranje i brz manevar jedinica 1. korpusa u svim pravcima tokom borbenih djelovanja u odbrani Sarajeva.

Kada govorimo i pojmu Igmanskog bojišta onda se, prije svega, pod tim pojmom podrazumijeva geografski kvadratni prostor između Trnova i Tarčina, odnosno Hrasnice i Bjelašnice sa Igmanom kao centralnom tačkom u tom kvadratu.

Razmještajem jedinica JNA u širem okruženju grada Sarajeva, krajem 1991. uspostavljena je vojna kontrola šire gradske teritorije. Ova faza opsade grada bila je usklađena sa političkim programom uspostave SDS-ove velikosrpske dominacije izvršne vlasti u ovoj regiji, što se vidi na **(Anex br. 1.3)** da su cijelo Sarajevo i njegova šira okolina, kao i igmansko bojište bili uključeni u taj program. Na ovom aneksu veoma je bitno uočiti i interese HDZ-ove politike, što će biti od stratejske važnosti za pojašnjenje značaja igmanskog bojišta za borbena djelovanja 1. korpusa Armije RBiH u odbrani Sarajeva i BiH u ljeto 1993.

U periodu od septembra 1991. do 25. marta 1992. u organizaciji Komande 4. korpusa JNA postepeno su zauzimate glavne strateške tačke oko Sarajeva. Tom prilikom je JNA odredila mjesta za postavljanje svih oruđa od 12,7 do 155 mm, izgradila rovove, iskopala zaklone i organizovala sistem vatre na opsadnom obruču oko grada Sarajeva.

Već 20. marta 1992. zaposjednut je civilni sarajevski aerodrom sa jedinicom JNA iz sastava 130. vazduhoplovne baze iz Rajlovca što se vidi na (**Anexu br. 2.2 i 3.19**). Vjerovatno zbog činjenice da su snage agresora već zaposjele aerodrome, da je Sarajevo time sa ove strane bilo već zatvoreno, nisu posvećivali veću pažnju teritoriji u pozadini, a to je Igman i njegov širi prostor koji je ostao neposjednut od JNA, koja nije slutila da neće dugo ostati na aerodromu. Na našu sreću aerodrom već 30. juna, 1992. po naređenju UN-a zaposjedaju i preuzimaju kontrolu nad njim međunarodne snage, snage Kanadskog bataljona. Zbog toga je aerodrom bio od velikog značaja za Armiju RBiH a i za građane Sarajeva, jer se nalazio između opsjednutog grada i slobodne teritorije, zbog čega naknadno izgrađeni tunel ispod aerodroma i igmansko bojište postaju od strategijskog značaja za borbena dejstva 1. korpusa u odbrani Sarajeva i BiH.

Potpuno političko-vojno okruženje užeg dijela grada Sarajeva počeo će sa napadom na grad 5/6. aprila 1992. i odvijati će se sukcesivno sve do 12. maja 1992. kada će grad praktično biti hermetički zatvoren, a svi vatreni položaji, od streljačkog do artiljerijskog oružja, zaposjednuti. (**Anex br. 4.27**). U kasnijim fazama rata te položaje će srpske snage uređivati, a sistem zaprečne i katne vatre unapređivati i dograđivati.

Ovakvim planskim postupkom agresora, snage branilaca Sarajeva dovodene su u krajnje nepovoljan borbeni položaj s konačnim ciljem njihovog uništenja. To je bila planirana borbena radnja JNA na zauzimanju grada. Opsadne snage su obezbijedile neuporedivu nadmoć u svim vrstama borbenih sredstava i lišile su snage branioca mogućnosti manevra i pristizanja bilo kakve pomoći u hrani i borbenim sredstvima. Opoljavanjem i sistematskim izvođenjem napada na grad iznurivane su i iscrpljivane snage branioca. Jedina komunikacijska veza Sarajeva sa svijetom i ostatkom BiH bio je put preko aerodromske piste i Igmana, kasnije kroz ratni tunel. Istovremeno to su i razlozi

zbog čega su tokom 1.479 dana opsade Sarajeva planirane i izvođene mnoge operacije sa Igmanskog bojišta radi odbrane i pokušaja deblokade grada.

Snage branioca nastojale su da što duže istraju u blokadi i u tom smislu su kroz niz ofanzivnih aktivnosti pokušavale probiti opsadni obruč i deblokirati grad. Nakon preuzimanja aerodroma od strane međunarodnih snaga, snage agresora su u ljeto 1992. u više navrata pokušale zauzeti Igmansko bojište i staviti ga pod svoju kontrolu. Zahvaljujući borbama tadašnjih boraca na tom prostoru osujećene su te namjere.

Prvi pokušaj deblokade grada Sarajeva sa prostora igmanskog bojišta bio je 22. aprila 1992. , odmah nakon uspostave potpunog agresorskog opsadnog obruča oko grada. **(Anex br. 5.30)**. Naime, pored napada iznutra, snage spolja napadale su na pravcu Igmansko bojište (Hrasnica)–zgrada opštine Ilidža. Namjera je bila da se ove snage spoje kod zgrade opštine Ilidža i tako odmah deblokira grad. Nakon ostvarenih početnih uspjeha snage UN se uključuju, zaustavljaju operaciju a uspostavljeni opsadni obruč oko grada ostaje.

Odlukom VK i naredjenjem GŠ¹ od 20. augusta 1992. formirana je privremena komanda JUG-92 na Igmansko bojište. **(Anex br. 6.38)**. Razlog formiranja ove komande proizilazio je iz činjenice da su snage 1. k. tada na širem prostoru igmanskog bojišta bile oslobodile veće dijelove teritorije, što je nagnalo GŠ da pristupi pripremi i izvođenju jedne operacije radi deblokade Sarajeva upravo sa prostora igmanskog bojišta. Operacija je bila planirana u dvije varijante, duža varijanta "A" i kraća varijanta "B", pravci koji se vide na prikazanom aneksu. Nakon dužeg vijećanja odlučeno je da se operacija izvede po varijanti "B". Pored jedinica u odbrani, ofanzivna djelovanja su izvodile jedinice spec. odred "Zuka", "Crni labudovi", 3. bataljon iz Zenice, odredi iz Konjica, Kiseljaka, Jablanice, Prozora, Gornjeg Vakufa, Viteza i Visokog. Ovim snagama su sadejstvovala i snage iznutra. Ofanziva je trebala otpočeti 23. avgusta; međutim, ona je nekoliko puta prolongirana tako da je trajala sve do sredine septembra 1992. sa manjim ili većim djelovanjima. Problemi i razlozi neuspjeha ogledaju se u : nezadovoljavajućem lancu komandovanja, u nepovjerenju u komandni kadar, u neobuče-

1 Naredba GŠ br. 02/340-817 od 20. 08. 1992.

nosti ljudstva, u slaboj koordinaciji i u nedostatku bor. sredstava zbog blokada konvoja od strane HVO.

Nakon ovog pokušaja deblokade sa igmanskog bojišta, slijede novi pokušaji na tri pravca od kojih je jedan sa Igmana prema Ilidži, a druga dva Otes–Blažuj i Koščan–Blažuj od 11. - 16. sept. 1992. Paralelno sa napadom na Žuč na sjeveru grada, planirana je operacija deblokade i prema jugu, iznutra na pravcu Vidikovac–Trebević u sadejstvu sa snagama spolja na pravcu Igman–Jahorina–Trebević sa kodnim nazivom “Trebević” (**Anex br. 7.42**). Pvi pokušaj je bio 07. decembra, zatim 14. i 21. dec. i na kraju 07. januara 1993. U ovim pokušajima iznutra nikada nije došlo do sadejstva snaga spolja sa igmanskog bojišta.

Jedna od prvih obimnijih operacija koja je organizovana, pripremana i izvedena sa prostora igmanskog bojišta bila je operacija pod imenom “Sarajevo”, zatim zamijenjenim imenom “Sloboda-92” koja je u javnosti poznata pod imenom “Koverat”, imenom koje su joj dale snage agresora na osnovu prisluškivanih razgovora. (**Anex br. 8.43**). Pored visočkog pravca napada, glavni pravac ove operacije bio je Igman-Jahorina-Trebević. Naime, oktobra 1992. Vrhovna komanda OS RBiH donijela je odluku da se dio GŠ na čelu sa načelnikom štaba iz Sarajeva izmjesti na slobodnu teritoriju, sa glavnim zadatkom deblokade Sarajeva. Već 24/25. 10. 1992. Vehbija Karić izlazi i formira IKM GŠ na Igmanu.

Ubrzo nakon toga na Igman izlaze Mirsad Čaušević i Alija Ismet i uručuju zapečaćeni koverat komandantu IKM-a GŠ. Od tog trenutka na Igmanskom bojištu počinju drame koje priređuju mnogi a posebno Jaganjci, Pohare, Juke, Rajići i dr. Slijede mnogi nemili događaji, napadi na IKM i na pojedine članove IKM. U narednih dva mjeseca se izvodi operacija, uz istovremeno nečuveno bahato nevojničko ponašanje pojedinaca i grupa iz političko-vojnog establišmenta, uz masovne političko-vojne opstrukcije mnogih i čist nijet boraca. Nakon povratka predsjednika Alije Izetbegovića sa pregovora iz Ženeve i njegovog boravka na Igmanu 11. decembra 1992., a zatim sastanka održanog slijedeći dan u Mostaru, donosi se zaključak da konačno treba početi deblokada Sarajeva. Operacija “Koverat” trebala je početi 15. dec. 1992. na oba pravca; međutim, početak se odgađa zbog zadržavanja armijskih konvoja MTS-a od strane HVO u Busovači i Bugojnu.

Predsjednik Alija Izetbegović 16. dec. 1992. ponovo drži sastanak u Jablanici gdje se konačno zaključuje da operacija "Koverat" treba početi 21. dec. 1992. sa Igmama kao bojišta. **(Anex br. 9.44).**

Odmah nakon zime, već 30. maja 1993. iznutra se pokušava izvršiti probojopsadnog obruča i to ponovo na pravcu Vidikovac–Trebević. Činjenica da je najveći broj pokušaja proboja opsadnog obruča i deblokade grada spolja išao sa igmanskog bojišta, a iznutra takođe prema igmanskom bojištu. Agresor je postao svjestan činjenice da su branioi Sarajeva pokušavali više puta probiti opsadni obruč i deblokirati grad, međutim činjenica je i to da u tome nisu uspjeli, što istovremeno ne znači da možda uskoro i neće uspjeti. To je najvjerovatnije i jedan od razloga zašto su snage agresora u proljeće i ljeto 93. planirale pripremile i otpočele sa operacijom u cilju zauzimanja igmanskog bojišta i Sarajeva, stim da u slučaju da branioi Sarajeva ne pokleknju u odbrani na Žući da zauzimanjem igmanskog bojišta stavi Sarajevo u drugi potpuni opsadni obruč vojnički prsten i tako prisili Sarajevo na kapitulaciju. **(Anex br. 10.46)** Pored ovog razloga postoje i drugi veći razlozi a to su : da agresor, shodno svojim postavljenim ciljevima agresije na BiH u prvoj godini, ni blizu nije ostvario te ciljeve; naprotiv Armija RBiH svakim danom jača prvenstveno u organizacijskom i borbenom smislu, zatim ukupna situacija na ratištu BiH ukazuje na činjenicu da je upitno hoće li agresor uopšte više moći ostvariti svoje prvobitne ciljeve agresije, zbog toga se istočni agresor odlučuje na aktiviranje dogovora sa zapadnim agresorom o podjeli BiH. Istočni agresor, uvidjevši da ne može sam okupirati BiH, početkom 1993. dogovara se sa zapadnim i nudi mu zajedničku borbu što se vidi na **(Anex br. 11.11)** s ciljem da istočni agresor zauzme sve enklave i najveći dio teritorije Istočne Bosne, na kraju da zauzme igmansko bojište i sam grad Sarajevo, a zapadni, Hrvatska vojska sa HVO da prodru iz zapadne Hercegovine u stomak odnosno utrobu BiH do Zenice u kotlinu sr. Bosne i tako dovedu državno političko-vojno rukovodstvo BiH pred svršen čin, odnosno u mat-poziciju i bezuslovno potpisivanje kapitulacije, odnosno prihvatanje svih nametnutih političkih uslova istočnog i zapadnog agresora.

Bitno je napomenuti da je Vance–Owenov plan, saopšten u januaru 1993. na mirovnim pregovorima u Ženevi, svakako bio jedna velika

inicijalna kapisla za sve ono što će uslijediti tokom 1993. Na **(Anex br. 12.12)** su upravo prikazani okupirani dijelovi teritorije od strane Vojске RS i oni dijelovi teritorije koje je oslobodila ARBiH od HVO. Tokom cijele 1993. živi su bili frontovi samo prema jedinicama Armije RBiH, dok su ti isti agresori sadejstvovali i međusobno podržavali jedni druge u napadima na Armiju RBiH.

Operativna grupa Igman 17. aprila 1993. prima informaciju² da je agresor zauzeo objekte Kozalj i Kacelj i da je put preko Grepka za Goražde u prekidu i da se na Grepku nalaze snage agresora, jedna četa Rusa i jedan bataljon Voske SRJ iz CG.³ Zatim OG-Igman 09. jula 1993. šalje informaciju komandi 1. i 6. K. da se vode borbe za Rogoj, značajan prevoj između Trnova i Foče, artiljerijom tuku po Trnovu i da su probijene linije branilaca na Delijašu,⁴ zatim taj isti dan druga informacija da je izvršen opšti agresorski napad na Trnovo.

Komanda 1. K. upućuje informaciju⁵ OG-Goražde 13. jula 1993. o tome da je pao Rogoj, da je OG-Goražde i Goražde odsječeno, da tamo više nema mogućnosti dotura bilo čega, odnosno da je agresor zauzeo i Trnovo. Komanda odbrane Igman 21. jula 1993. dostavlja borbenu zapovijest⁶ za odbranu u kojoj navodi da je agresor izbio na liniju Proskok – Poljice i da grupiše g/s na pravcu Trnovo – Igman a pomoćne na pravcu Hadžići – Golo brdo što se vidi na **(Anexu br. 10.46)**. Najveći broj komandnog kadra i vojnika pokušavaju nadljudskim naporima organizovati odbranu, povezati linije, dostaviti na linije kakvu takvu količinu borbenih sredstava; međutim na Igmanu se dešava slično ili gotovo isto ono što se dešavalo svo vrijeme od početka rata a posebno što se dešavalo u ljeto i jesen 1992. u toku operacija "JUG-92" i "Koverat". Snage branilaca Igmana ne mogu konsolidovati svoje redove iz više razloga, prije svega zbog jako loše logistike i nedostatka borbenih sredstava, zbog javašluka, samovolje, nediscipline, izdaje, sabotiranja i nepostojanja zadovoljavajućeg lanca komandovanja na Igmanu, što je proisticalo iz činjenice da je na Igmanu bilo mnogo komandanata i da su isti primali i upute i naređenja od mno-

2 Informacija : br. 05/6-213 od 17. 04. 1993. i br. 05/6-262 od 01. 05. 1993.

3 Isto :br. 05/6-235 od 23. 04. 1993.

4 Isto :br. CV-206-07/93 od 09. 07. 1993. i br. 01/03-1573 od 09. 07. 1993.

5 Isto :br. 05/-368 od 13. 07. 1993.

6 Borbena zapovijest br. CV-361-07/93 od 21. 07. 1993.

gih drugih pod navodnim znacima komandanata iz političkog i vojnog establišmenta, ne poštivajući najvažniju stvar u odbrani Igmana a to je igmanski lanac komandovanja.

Upravo iz naprijed navedenih razloga komanda odbrane Igman 27. jula organizuje i izvodi napad na Golo brdo s ciljem povratka opšteg samopovjerenja kod branilaca Igmana; međutim iz naprijed navedenih razloga taj napad ne uspijeva.⁷ Situacija se i dalje usložnjava, tako da isti dan agresor prelazi u žestoku ofanzivu s ciljem nanošenja konačnog završnog udarca igmanskom bojištu i stavljanju Sarajeva u drugi opsadni обруč. Pored žestoke ofanzive na igmanskom bojištu, istovremeno je trajala takva ofanziva agresora i na Žuč sa sjeverne strane grada. Toga dan gine velik broj branilaca i na Igmanu i na Žuči. Agresor je zaposjeo i zapalio selo Rakitnicu, produžio napad pravcem Rakitnica–selo Lukomir–Bjelašnica. U borbama tokom naredna tri dana uspio je ovladati cijelim prostorom na tom pravcu objektima Šiljak i Hojta. Nakon pada Proskoka, hotela Famos i Bjelašnice odbrana Igmana se 1. augusta raspada. Tog jutra u kolonama po jedan Igmansko bojište napušta par hiljada vojnika sa artiljerijom i drugim borbenim sredstvima, odlaze u Pazarić i Tarčin iako je komanda odbrane Igmana bezuspješnog pokušavala da zaustavi odlazak jedinica. Tog 1. augusta na Velikom polju uz komandanta i komandu odbrane Igman ostaje samo manja četa iz 2. sam. bataljona koja je prije na par dana pretrčala preko piste, a nakon izvlačenja na Hrasnički stan komandant odbrane Igmana susreće se sa komandantom 4. mtbr iz Hrasnice koji kaže: »Moja brigada je sva na položajima nema povlačenja, branit ćemo se s ovim što nas ima, u Hrasnicu ne smiju ući«. Oko 25. jula na Igman se javlja četa «Muderis» iz Konjica, koja daje ogroman doprinos u odbrani Rakitnice, a zatim dolaze četa iz Klisa i četa policije iz Zenice, koje, po dolasku na Veliko polje, uvidjevši taj pakao istog trenutka napuštaju rejon i odlaze nazad. Slijede vapaji komandanta Igmana, komandantu GŠ i njegovom načelniku kao i komandantu 1. K. za pomoć.

U ispomoć za odbranu Igmana iz Sarajeva kroz novopropkopani ratni tunel 1. augusta na Mrazište pristiže četa iz 5. mtbr Dobrinja a nakon par dana čete iz 9. mtbr, 2. Vmtbr, 2. bbr, spec. jed. Lasta, itd.

⁷ Informacija 1. K. -SVK : br. 05/6-391 od 31. 07. 1993.

Iako su pridošle jedinice bile taktičkog značaja, pružile su snažan otpor agresorskoj ofanzivi u borbama za Igmanski plato. Snage agresora prvih dana augusta iz pravca Trnova stižu do skakaonice na Malom polju. U tom odlučujućem momentu 03. augusta na Igman stižu dvije čete, jedna iz 7. Mbbr (110) i jedna četa većinom iz 17. KSbbr sa dijelom 312. mtbr (80)⁸. Narednih sedam dana na Malom polju odvijala se paklena drama; iz dana u dan su bili sve intenzivniji napadi agresora sa izuzetno jakom artiljerijskom vatrom po komunikaciji između Malog polja i Golog brda. Međutim, dolaskom ove dvije posljednje čete agresor više nije ostvario ni jedan novi metar u napadu. , iako im je trebalo još samo oko dva kilometra da se spoje sa svojim snagama na Golom brdu iz pravca Hadžića. Novopristigle snage braniocima Igmana uspjele su nadljudskim naporima zaustaviti agresora i tako spriječiti da Sarajevo ne padne u drugi neprijateljski обруč.

Krajem jula i početkom augusta predsjednik Alija Izetbegović je bio u Ženevi na mirovnoj konferenciji o BiH. Još prije odlaska na mirovnu konferenciju, tačnije 18. augusta 1993. potpisuje odluku o imenovanju tadašnjeg komandanta odbrane Igman na dužnost komandanta 1. korpusa ARBiH. Nažalost, ni ta činjenica nije dala rezultate u smislu konsolidovanja redova i ukupnog stanja na Igmanu. Par dana nakon odlaska jedinica sa igmanskog bojišta, tačnije 05. augusta vraća se grupa visokih oficira na Igman sa dvadesetak vojnika i kasno u noći 05/06. augusta vrše maltretiranje komande odbrane Igman a posebno njenog komandanta, zbog toga što komanda brani Igman.⁹

U vremenu dok ove jedinice vode odsudnu odbranu na Malom polju, oko 08. augusta snage agresora sa Golog brda ubacuju veću DG na Trešnjevo brdo na sredini između Malog polja i Golog brda sa ciljem razbijanja odbrane branilaca na ta dva preostala kilometra, čime bi se snage agresora spojile između Malog polja i Golog brda. Još 24. jula stigla je informacija¹⁰ da na Igman dolazi 46 šešeljevaca za diverzantska dejstva. Nakon 08. avgusta narednih par dana postaje krajnje haotično i neizvjesno stanje. Mali prostor, izuzetno gusto pošumljen, snage branilaca i agresora izmiješane, stanje linija, rasporeda i jednih i drugih dosta nepoznato. Unatoč svemu snage branio-

8 Upit : br. 02/33-1878 od 06. 08. 1993.

9 Izvještaj : br. CV-020-08/93 od 06. 08. 1993.

10 Informacija : br. 05/6-383 od 24. 07. 1993.

ca ćete iz 9. mtbr, 9. bbr, 2. Vmtbr četa Lasta iz MUP, i druge jedinice uspijevaju izvršiti blokadu Trešnjevog¹¹ brda a zatim izvršiti pretres i borbom protjerati agresorsku DG. Nakon kratkog prekida komunikacije Karaula-Ajišnik ona je ponovo uspostavljena. ¹² Nakon ovoga 13. augusta agresorske snage su ponovo pokušale sa napadom na Trešnjevo brdo, ali bezuspješno. ¹³ Tim činom se definitivno osujećuje agresorska nakana o spajanju i stavljanju Sarajeva u drugi obruč, taj dan se vrši potpisivanje sporazuma o primirju. Zahvaljujući borbi branilaca BiH na strategijskom nivou zapadni agresor nije uspio prodrijeti u Centralnu Bosnu, zaustavili su ga branioци Bugojna i Gornjeg Vakufa, HVO Kiseljaka i Busovače se nije uspio spojiti, naprotiv, Armija RBiH je oslobodila velike dijelove teritorije od HVO. Istočni agresor se nije uspio spojiti na pravcu Olovo–Vožuća, ali je zato uspio okupirati veći dio teritorije istočne Bosne a Srebrenicu, Žepu i Goražde pretvoriti u enklave. Međutim, strategijski nije uspio zauzeti Sarajevo niti ga je uspio staviti u drugi obruč zbog čega odbrana igmanskog bojišta ima poseban značaj, odnosno odbranom Sarajeva, Bugojna i G. Vakufa u ljeto 1993. definitivno je odbranjena i Bosna i Hercegovina.

Nakon svih tih događanja na igmanskom bojištu a posebno u svjetlu činjenice da je u noći 30/31. juli 1993. prokopan sarajevski ratni tunel, komandi 1. k. se tek tada stvorila mogućnost da napravi reda na igmanskom bojištu. Naime, komanda 1. k. je odmah oformila svoje IKM na Igmanu i iz Sarajeva izvela veći broj jedinica sa boljom disciplinom i organizacijom. Slijedi ukupna konsolidacija stanja na igmanskom bojištu do maja 1994. , kada se formira OG-Pazarić u čiji sastav upravo ulazi cijelo igmansko bojište, čime 1. k. u svojoj zoni odgovornosti preuzima borbenu inicijativu sve do kraja rata.

Naredne dvije godine rata igmansko bojište će se karakterisati samo po uspjesima od interesa za odbranu Sarajeva i BiH. U toku 1994. igmansko bojište je bilo osnov za planiranje, pripremanje i izvođenje triju izuzetno uspješnih ofanziva na Bjelašnici, Treskavici i Trnovskoj kotlini. (**Anex br. 13.53**). U tim operacijama OG-Pazarić 1. k. , ojačana većim brojem jedinica iz Sarajeva kao i jedinica MUP, oslobo-

11 Izvještaj IKM Igman-1. K. br. 046-08/93 od 08. 08. 1993.

12 Informacija 1. K. -IBOG :br. 05/6409-2 od 15. 08. 1993.

13 Izvještaj 1. K. -SVK : br. 05/6407-2 od 13. 08. 1993.

dila je odnosno povratila veći dio teritorije, uključujući i oslobađanje vrha Treskavice.

Paralelno sa izvođenjem operacija u toku 94. na igmanskom bojištu naizmjenično sa tim operacijama 1. k. je izveo takođe i tri veoma uspješne operacije na Crnorječkoj visoravni u z/o OG-Vareš, takođe ojačanoj većim brojem jedinica koje su izišle iz Sarajeva. **(Anex br. 14.54)**. Da nije bilo tunela i slobodnog Igmana sve te jedinice koje su izlazile iz grada ne bi mogle izići niti bi te operacije bile izvedene.

Od početka augusta 1993. kada je tunnel prokopan pa sve do kraja rata, neprekidno je bilo u prosjeku od pet do deset hiljada vojnika iz Sarajeva izmješteno na igmansko bojište, crnoriječku visoravan, pojedina mjesta u centralnoj i zapadnoj Bosni, odnosno Krajini. Sve te petnaestodnevne smjene vojnika odvijale su se upravo preko igmanskog bojišta. I inače sva borbena djelovanja jedinica 1. k. tokom 94. i 95. odvijala su se preko igmanskog bojišta.

U ljeto 1995. Armija RBiH je već bila vidno ojačala. Političko i vojno vodstvo je donijelo odluku da se grad Sarajevo deblokira vojnim putem i da se potom prijeđe u odlučujuću ofanzivu širenja slobodne teritorije BiH. U tom cilju planirana je i operacija deblokade grada Sarajeva poznata kao operacija »T«. Osnovna ideja plana operacije na deblokadi Sarajeva odnosila se na to da se snažnim udarima snaga Armije na glavnom pravcu napada u prvoj fazi razbiju snage agresora na vanjskom opsadnom dijelu obruča, zauzmu dominantni i značajni taktički i operativni objekti, a zatim u drugoj fazi operacije da se sa zauzetih objekata iz prve faze i s osloncem na značajne taktičke i operativne zemljišne objekte, te u sadjeystvu sa snagama iznutra, energičnim udarima razbiju snage VRS-a oko Sarajeva i izvrši njegova deblokada barem na jednom dijelu agresorskog opsadnog obruča.

Situacija na desnom krilu napada, pomoćnom pravcu Igman – Trnovo – Jahorina – Trebević bila je znatno drugačija. Snage 1. korpusa koje su djelovale na tome pravcu jedine su ostvarile značajne uspjehe u oslobađanju i širenju slobodne teritorije, oslobodivši u toku operacije oko 25 kvadratnih kilometara teritorije.

Put za oslobađanje Trnova i Kijeva bio je otvoren, a prostor prema Jahorini je bio nebranjen.

Zbog zamora ljudstva i nemogućnosti eksploatacije uspjeha, komandant 1. korpusa predlaže komandantu GŠ Armije RBiH da hitno prebaci snage 7. korpusa iz rejona Visoko na Igman i da se što prije uvede u borbu radi forsiranja postignutog uspjeha jedinica 1. korpusa.

Nakon prihvatanja prijedloga i realizacije toga, komandant 7. korpusa poduzima napad tek 27. jula 1995. kada angažuje snage 17. krajiške brigade. Međutim, nakon početnog uspjeha te brigade i uspješnog proboja linija i presijecanja komunikacije Kijevo – Trnovo, dolazi do zastoja i gubitka tog zauzetog dijela teritorije.

Jedna od bitnih negativnih karakteristika operacije «T» je to što su dugo vremena glavne snage bezuspješno pokušavale probiti opsadni obruč, zbog čega je veoma kasno došlo do prebacivanja snaga 7. korpusa iz rejona Visokog na Igmansko bojište radi nastavka eksploatacije postignutog uspjeha 1. korpusa i moguće deblokade grada.

Tako je Operacija „T“ doživjela svoj neslavan kraj kao najveća od svih operacija koje je poduzela Armija RBiH. Postignuti su nezadovoljavajući rezultati u odnosu na cilj s kojim je operacija pokrenuta, a igmansko bojište se pokazalo kao tačka sa koje je jedino i moguće deblokirati grad. U toku 45 dana njenog trajanja angažovano je oko 45.000 ljudi, 643 razna artiljerijsko-raketna oruđa, poginulo je 317, a teško ranjena 604 borca Armije RBiH, od kojih je 201 poginuli i 416 teško ranjenih bilo iz 1. korpusa, najviše upravo na igmanskom bojištu.

Takođe, da nije bilo igmanskog bojišta ne bi se mogla organizovati niti izvesti ni Operacija »T«.

Značaj igmanskog bojišta za borbena djelovanja jedinica 1. k. u odbrani Sarajeva i BiH, takođe se može vidjeti i kroz sljedeće činjenice:

- da je preko igmanskog bojišta u toku četvorogodišnjeg rata prošlo blizu 1.5 milion civila i vojnika kako iz, tako i u (Sarajevo, Goražde, Centralnu Bosnu i svijet),
- da je preko igmanskog bojišta u navedenim pravcima prošlo preko 30. miliona kg hrane i druge komercijalne robe, od toga najviše naravno u grad Sarajevo,
- da je preko igmanskog bojišta samo u grad ubačeno preko 4,5 miliona litara goriva,

- zatim da je polaganjem visokonaponskog elektro kabla preko igmanskog bojišta u grad ubačeno preko 80. miliona kW sati električne energije, itd.

Vojna karakterističnost opsade grada se ispoljava i u tome da takvu dugotrajnu opsadu historija ratova nije zabilježila, da je neki drug grad u historiji bio toliko dugo izložen gušenju kao što je to grad Sarajevo. Njegovi crni rekordi su 1. 479 dana pod opsadom, u 10. 615 ubijenih civila od čega 1. 601 dijete, u 61. 136 ranjenih civila od čega 14. 946 djece, od toga su danas 19. 695 trajni invalidi, od čega 1. 700 djece¹⁴. Grad Sarajevo nosi rekord u broju ispaljenih artiljerijskih granata koje su pale na grad u toku 1. 479 dana opsade. Računa se da je na grad i njegova rubna područja ispaljeno i palo oko dva miliona granata raznih kalibara tokom opsade, a na uže gradsko jezgro preko 100. 000 granata od 82 do 203mm i viših kalibara.

Na osnovu istraživačkih podataka iz projekta „*Bosanski dosije genocida*“, objavljenog u decembru 1997. na do tada obrađenom broju iskaza-obrazaca o stradanjima građana grada Sarajeva došli su do zaključka da je u gradu Sarajevu od posljedica granatiranja i dejstva mina poginulo 58,68% građana od ukupnog broja poginulih, 17,36% građana je nastradalo od dejstva raznih snajperskih oruđa, 7,96% od drugih vatrenih oruđa i 14% su ostali oblici smrti (posljedice b/d, nestali i nasilna smrt)¹⁵. Gledajući sa psihološkog aspekta Sarajevski ratni tunel i igmansko bojište bili su otvor u slobodu. Zahvaljujući njima, a prije svega borbi branilaca, prvi put u historiji agresor nije ušao u Sarajevo. Kada se govori o značaju Igmansko kao bojišta i sarajevskog ratnog tunela u odbrani Sarajeva, smatram da je sasvim realno staviti znak jednakosti između ta dva objekta u tom pogledu, a u odbrani BiH u ljeto 1993. i znak jednakosti i sa odbranom Bugojna i G. Vakufa.

Ako se pored naprijed iznijetih geografsko-topografskih karakteristika o igmanskom bojištu dodaju i činjenice da je igmansko bojište tokom cjelokupnog perioda odbrane Sarajeva i Bosne i Hercegovine bilo slobodno, da su mnoge borbe i operacije za deblokadu Sarajeva započinjale upravo sa njega, da je to takođe bilo jedno veliko sklonošte za mnoge, put preko koga su mnogi ranjenici i izbjeglice našli spas, boravile i prošle mnoge vojske, političari i diplomate u svim pravcima,

¹⁴ Republički štab za zdravstvenu zaštitu R/F BiH, BILTEN; br. 194 od 1. januara 1996. g.

¹⁵ MAG, BOSANSKI DOSIJE GENOCIDA, Prilozi

put preko koga se Sarajevo snabdijevalo u hrani, gorivu, struji, kao i u sredstvima za odbranu grada, da je to bio uslov za odbranu Sarajeva, a odbrana Sarajeva značila odbranu BiH, onda se s pravom može reći da je igmansko bojište bilo zaista specifično i posebno.

Da kojim slučajem nije bilo Igmana i igmanskog bojišta, borbena djelovanja jedinica 1. korpusa Armije RBiH ne bi mogla odgovoriti zahtjevima odbrane grada Sarajeva u onakvim diplomatskim i političko vojnim odnosima. Time bi izravno bilo dovedeno u pitanje opstanaka grada Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Igmansko bojište je imalo stratejski i presudan značaj u političko vojnom smislu za odbranu grada Sarajeva a time i Bosne i Hercegovine.

Na kraju, pri prolasku kroz Sarajevski ratni tunnel 03. 09. 1994. godine predsjednik Alija Izetbegović dao je izjavu o tunelu: „Ja mislim, da nismo imali ovog objekta Sarajevo se prije svega ne bi održalo, a Sarajevo je glava Bosne. Ne bi imali nikakve kontakte sa svijetom. Naravno prije svega važnost objekta je u tome što je omogućio unošenje neophodnih stvari u grad, koje su neophodne za život. A, onda je na drugom mjestu to što je omogućio komunikacije sa svijetom, jer bez tih komunikacija mislim da bi stvari mnogo, mnogo teže išle, sumnjam da bi uopće mogli da opstanemo“. Ja kažem da nismo imali igmanskog bojišta, odnosno Igmana, uzalud bi nam bio i sam tunel.

*mr. Alen Salkić i najbliži saborci
Rašid Kasumović, Indir Melić i Sifet Melić*

O IGMANSKOJ BITCI, AVGUSTA 1993 GODINE

PRIPREMA ZA ODLAZAK NA IGMAN

Dana 31.07.1993 godine u jeku borbenih dejstava na ratištu u Srednjoj Bosni u širem rejonu Slimena dobio sam obavijest da se hitno javim u komandu 312. Motorizovane brigade. Po dolasku u komandu brigade sastao sam se sa tadašnjim komandantom, koji mi je saopštio da je dobio naređenje izravno predsjednika g. Alije Izetbegovića da se dio jedinica 312 Mtbr hitno prebaci u rejon Igmana, te da je on donio odluku da to budu borci tadašnjeg 4. Udarnog bataljona 312 Mtbr, to jest bataljona na čijem sam čelu bio ja.

Nakon kratkih priprema i dobijanja smjernica i instrukcija od komande brigade, izdao sam naređenje da se svi sposobni pripadnici bataljona pripreme i da se prebace u kasarnu Travnik, gdje je uslijedila popuna MTS-om i gdje nam se priključio ojačani vod iz sastava 17 Krajiške brdske brigade. U Mehuriću nam se trebala pruključiti jedinica jačine 40 boraca iz sastava 306 bbr.

Postavljen sam za komandanta te mješovite jedinice od strane komande Operativne grupe "Bosanska krajina". Vrijeme je polako odmicalo, te smo nakon nekoliko sati (iz nepoznatih razloga nije nam se priključila planirana jedinica iz sastava 306. brdske brigade) krenuli put Zenice. Pod komandom sam imao oko 100-tinjak boraca.

PUT DO PAZARIĆA

Tokom noći, kamionima smo prebačeni u Zenicu do komande 3. Korpusa, gdje su odmah došli neki novinari da pitaju kuda idemo. Naravno iz sigurnosnih razloga isti su bili uskraćeni za tu informaciju, mada se zbog aktivnih borbenih dejstava moglo zaključiti da će pretpostavljena komanda pokušati prebaciti dio jedinica na igmansko ratište, a zbog velike opasnosti koja se nadvila nad glavni grad Bosne i Hercegovine.

Nakon toga prebačeni smo put Visokog, pa preko Kaćuna, dalje u Fojnicu, a odatle pješke ka Kozovgradu. Težak uspon je napatio borce jer je bio dosta opreme i MTS kojeg je bilo veoma teško nositi, pa je bilo negodovanja od strane dijela boraca iz sastava 17. Krajiške brigade. Osjetivši opasnost da će doći do sukoba među borcima hitno sam djelovao na to i upozorio Bakira koji je postavljen za komandira tog voda. Nakon kratke stanke i konsolidacije uspjeli smo se popeti na Kozovgrad gdje su nas čekali kamioni kojima je izvršeno prevoženje do Bradine.

Dolaskom na Bradinu upoznao sam rahmetli Kemu Krišika, uz kojeg je bio vojnik po imenu "Zuka", navodno komandant neke od lokalnih jedinica. Nakon kratkog odmora u Bradini i razgovora sa Karišikom, uputili smo se prema Pazariću, gdje smo vidjeli kolone duž puta koje su nam govorile da je stanovništvo u panici!

Znajući da u odsudnim momentima i mali postupci mogu pozitivno djelovati, dao sam zadatak Sifetu Meliću da prenese borcima da donose tekbire sa kamiona koji su bili u pokretu, te da skinu cerade da narod vidi da dolazi nova vojska kako bi se koliko-toliko ugasila ideja o napuštanju Pazarića. Nakon dolaska u Pazarić moglo se primijetiti kako narod iz znatiželje dolazi da vidi borce koji su stigli iz srednje Bosne, te da se osjeća smirivanje situacije i lagani nestanak straha među narodom.

PAZARIĆ

Po dolasku u Pazarić, smješteni smo u neke objekte pored kasarne, gdje smo trebali da se kratko odmorimo, te snabdijemo potrepštinama i hranom.

Nakon kraćeg predaha dobili smo informaciju da je tu dan ranije pristigla jedinica iz sastava 7. Muslimanske brigade, i to prvog bataljona koji je mahom bio popunjen borcima iz Travnika i Viteza, dakle Srednje Bosne, te manjim dijelom iz Bosanske krajine a što nas je veoma obradovalo. Naime borci iz sastava ovih triju brigada odnosno jedinica koje su ratovala i gravitirale u široj okolini grada Travnika su se poznavali, bili su prijatelji ili rođaci, bili su vični i iskusni u ratovanju na planinskim predjelima a sve to je dodatno ulijevalo sigurnost među borcima. Komandant te jedinice od 120 boraca bio je Safet Junuzović.

Odmah sam zakazao sastanak sa borcima i rekao im šta nam je činiti. Nakon toga sam imao sastanak sa komadantom Pazarićke brigade, koji je polovično znao situaciju na Igmanu. Iznenadio me načelnik ratnog predsjedništva Općine Hadžići, čija je želja bila da ostanemo u Pazariću bez obzira koliko to košta. Rekao sam da sam dobio naredbu od predsjednika g. Izetbegovića da moramo biti na Igmanu i da se gore vodi najvažnija bitka na cijelom ratištu u R BiH, ako ne i cjelokupnom ratu, i da ako izgubimo Igman, time gubimo glavni grad a možda i državu.

Nakon toga otišao sam u Žunovnicu gdje je bio smješten IKM 1. Korpusa. U Komandi sam razgovarao sa nekoliko oficira. Tu je bio je prisutan i Karišik. Na početku sam bio zasut sa mnogo priče, koja je bila veoma nepovezana. Zatražili smo da nam se da na uvid topografska karta šireg područja igmanskog bojišta. Nakon dobijanja karte oficiri i dalje pričaju.

Poslije kraće analize i konsultacije sa bližim saradnicima uvidjeli smo da saobraćajnica koja vodi preko Velikog i Malog igmanskog polja igra odlučujuću ulogu, te da, ako želimo zaustaviti neprijatelja, to moramo uraditi na najužem dijelu u zahvatu te komunikacije, to jest na Malom polju. Naime, tu se možemo boriti sa daleko većim neprijateljem koristeći prirodne pogodnosti a sa manjim snagama.

Odluka da četnike treba zaustaviti na saobraćajnici na Malom polju, jer cijelo vrijeme od Grebka oni napreduju putnom komunikacijom, što je i razumljivo, kasnije se pokazala kao jedino ispravna, jer smo u svom naumu i uspjeli.

Saopštili smo im našu zamisao, gledali su sa nevjericom. Nakon toga imao sam dosta pitanja oficirima na IKM-u i nisam dobio nikakav odgovor osim zaključka koji sam sačuvao za sebe: "Ovi nemaju pojma šta se dešava na Igmanu", što mi je potvrdio jedan vojnik koji je na izlaganja tih oficira kako je gore sve dobro, samo ima malo problema oko uvezivanja linija, rekao: "Ma pusti pojma nemaju, gore ti je bolan kaos, rasulo, nema niđe nikoga, par hiljada vojnika ti je bolan otišlo s Igmana. Četnik samo što nije doš'o." Vjerovao sam tom običnom vojniku.

IZVIĐANJE NA IGMANU I ZAUSTAVLJANJE OFANZIVE

02.08.1993. odlazim sa malom grupom boraca na izviđanje Igmana na širi rejon Hrasničkog stana i Crnog Vrha. Prilikom izviđanja naše slutnje su se našalost i potvrdile. Veoma malo vojnika je ostalo na Igmanu, bez komande i rastrojeni izgledali su u najmanju ruku čudni.

Dan kasnije stavili smo se u skladu sa naređenjima pod komandu komandantu 1. Korpusa AR BiH generalu Vahidu Karaveliću, koji je bio vidno rastrojen i poprilično nemoćan da konsoliduje borce drugih jedinica. Primjetno nedolično ponašanje velikog broja boraca tih jedinica pomiješano sa panikom odavalo je jednu vrlo ružnu sliku, sliku panike i straha.

Prilikom koordinacijskog sastanka sa generalom Karavelićem, kratko smo bacili pogled na Sarajevo. Tom prilikom mi je jedan borac nakon što ugledao Sarajevo, postavio pitanje : „Je li ovo sve što vidimo Sarajevo?! „Jest, to je Sarajevo“ odgovorio sam. „E za ovo vrijedi poginuti“. Osim generala Karavelića sretna okolnost bila je dolazak vrhunskog organizatora i operativca generala Nedžada Ajnadžića čiji je boravak bio nezamjenjiv s obzirom na paniku i rasulo koje je vladalo u nekim jedinicama te je dao nesebičan doprinos oko uvezivanja jedinica i zajedno sa generalom Karavelićem danonoćno radio na konsolidaciji tada raštimate igmanske odbrane, do zaustavljanja ofanzive.

Ubrzo se vraćamo natrag u Pazarić, gdje saznajem da su borci iz 7. Muslimanske brigade otišli na izviđanje na vrh Bjelašnice da osu-

jete navodni desant četnika na Maloj i Velikoj Vlahinji, što je i nama predlagano. Odbio sam sam taj prijedlog i naredio pokret borcima u pravcu Igmana i Hrasničkog stana gdje sam cijelu jedinicu odmah pretpočinio komandi i generalu Vahidu Karaveliću.

Nekoliko sati nakon našeg stizanja na u rejon Hrasničkog stana, pristigla je i jedinica iz sastava 7. Muslimanske brigade, što nas je veoma obradovalo, jer je pogled na poznata lica prekaljenih ratnika bio dodatni motiv u našem nijjetu da ovdje na ovoj ponosnoj bosanskoj planini slomimo zube mrskom neprijatelju.

Nakon postrojavanja ulogorili smo se u blizini Hrasničkog stana kada je došao general Karavelić i tražio dobrovoljce, koji su trebali da sačekaju i unište četnički tenk. Prijavilo se nekoliko boraca koji su otišli na izvršenje zadatka prema rejonu Malog polja. Nedugo nakon toga samoinicijativno sam uveo ostatak jedinice u borbena dejstva. Uslijedio je susret sa Sifetom Melićem koji me izvještava da mu je potrebno pojačanje, jer je nakon uništavanja tenka došlo do miješanja sa četnicima i do borbe prsa u prsa. I ovdje međusobno poznavanje boraca (osim pripadnika 17. Krajiške brigade, većina je bila iz Travnička) donosi prevagu.

Tada donosim odluku da je potrebno uključiti cijelu jedinicu u aktivna borbena dejstva s ciljem zaustavljanja daljeg prodora četnika u zahvatu komunikacije Igman–Golo brdo i na povoljnom zemljišnom objektu sa dosta prirodnih zaklona, uspostaviti liniju u skladu sa uslovima koje pruža brdsko planinski teren.

Tada se događa čudna situacija sa jedinicom iz sastava 7. Muslimanske brigade. Kada sam tražio komandanta Safeta Junuzovića, s namjerom da iskoordiniramo aktivnosti i uspostavimo liniju odbrane, rekoše mi da on nije tu, da je otišao nekim poslom u Pazarić. "Zar u sred borbenih dejstava"!!!. Borci iz 7. Muslimanske brigade su izabrali da ih predvodi Jusuf, jedan od komandira četa, te su objeručke prihvatili sadejstvo ove dvije jedinice, što je odlučilo o konačnom ishodu Igmanske bitke.

U tih nekoliko dana sadejstvom ovih jedinica, uz izvođenje neprestanih borbenih dejstava, kombinirajući munjevite akcije, izviđanje, izvodeći manevre u cilju aktivne odbrane postignuto je slijedeće:

- spriječeno je dalje širenje panike i straha, kod stanovništva i boraca,
- osujećen je niz četničkih napada,
- uništen četnički tenk,
- izbačeno iz stroja više desetina četnika,
- zaustavljen napad iz pravca Golog Brda ka Igmanu u precizno isplaniranoj i koordiniranoj operaciji četnika,
- zaustavljeno napredovanje četnika iz pravca Velikog polja ka Malom polju i dalje prema Golom brdu,
- djelimično uništena izviđačka grupa četnika u rejonu Malog Polja kod skakaonica, koja je imala je za cilj pripremu daljih ofanzivnih dejstava i prodor prema Golom brdu,
- sačuvana komunikacija Pazarić - Igman – Hrasnica – Sarajevo.
- podignut moral boraca što ima za ishod pomjeranje linija za oko 300-400 metara i utvrđivanje istih, te očuvanje veze sa glavnim gradom,
- ponovno je oslobođena kota Crni vrh, koja je bila od iznimnog značaja,
- uvezivanje i uređenje linije u obliku potkovice u rejonu Malog Polja, i postavljanje osmatračnice na Đurino brdo i susjedne kote radi preglednosti i izdavanje zapovjesti za dalju aktivnu odbranu,
- iznalaženje mogućnosti za djelovanje zaprečne vatre i drugih oblika dejstava i djelovanje po neprijateljskim ciljevima iz drugih naoružanja.
- konsolidacija linije odbrane i SLAMANJE ČETNIČKE OFANZIVE,
- očuvanje dostignutih uspjeha iz prethodnog perioda i stvaranje osnove za buduća operativna djelovanja AR BiH na tom području.

Zbog uništenja izviđačke grupe u rejonu Malog polja, kod skakaonica, četnici su uzvratili žestokim dugotrajnim granatiranjem naših snaga koje je imalo za rezultat oko 40-tak ranjenih, dok prije toga nismo imali niti jednog ranjenog ni poginulog borca.

Konsolidacijom linija odbrane prestaje potreba za našim boravkom na Igmanu, nakon čega tražim dalje upute od pretpostavljene i matične komande. Nakon 10-12 dana borbenih dejstava u rejon Igmana pristižu i druge jedinice iz OG. "Bosanska krajina".

Treba napomenuti da sam na jednom referisanju, još u jeku izvođenja borbenih dejstava dobio od strane g. Zićre Suljevića pitanje kako sam isplanirao dosadašnja borbena dejstva, te sam rekao:

„... solidno poznajem način ratovanja četnika, završio sam Višu vojnu školu. Spoznao sam da oni isključivo napadaju u zahvatu komunikacija, i da je moja procjena da se ne smije odstupati od karakteristika ratovanja koje zahtijeva brdsko-planinski teren. A da posebno tu ima još jedan faktor koji je najbitniji“. Pitao me dalje o kom se faktoru radi, odgovorio sam kratko: „Borci“!

Iz neprovjerenih izvora govorilo se da je ovom četničkom operacijom direktno komandovao Ratko Mladić. Ako je to tačno, ponosni smo što smo osujetili i slomili ofanzivu.

Tokom višednevnih borbi stalni problem je bio UNPROFOR koji je imao značajnu ulogu u prenošenju obavještajnih podataka o stanju naših snaga, dajući četnicima tačan položaj i stanje naših snaga.

ZAKLJUČAK

Znajući da je Sarajevo, kao glavni grad od krucijalne važnosti za državu i opstanak naroda ovi borci iz jedinica koje dolaze iz Srednje Bosne, nisu se libili položiti i svoje živote ako treba za dobrobit budućih generacija.

Na kraju krajeva zašto ne napomenuti i niz drugih faktora i događaja koji su se odigrali na području srednje Bosne a u kojima su ovi ljudi i ove jedinice igrali veoma važne uloge, te time dali ogroman doprinos za opstanak Bosne njenih naroda a samim tim i Sarajeva kao glavnog grada, a ovom prilikom samo ću spomenuti slijedeće:

- Prvi sastanak Patriotske lige bio je u selu Miletići kod Mehurića 07 i 08 . februara 1992. godine,
- Prva oslobođena teritorija u BiH je bila širi plato Meokrnja kod Travnika u mjesecu septembru 1992. godine,
- Travnik je primio veliki broj prognanika, od kojih je veliki broj i dan danas ostao da živi i radi u Travniku,

- Srednja Bosna sa borcima iz Bosanske Krajine je izrodila jedan od najmobilnijih i najžešćih korpusa AR BiH – 7. Korpus,
- Prvi konačno oslobođeni Grad u BiH je Donji Vakuf koji su oslobodile jedinice 7. Korpusa,
- Nije rat bio samo u Sarajevu; zaboravlja se značaj drugih ratišta u odbrani BiH kao npr. Vlašić, Turbe, Meokrnje, Gornji Vakuf, Vitez, Ripač, Cazin, Bosanska krajina, Gradačac, Teočak, Nišićka visoravan, Mostar, Stolac, Kupres, dolina rijeke Bosne, Goražde, Žepa, Čekrčići, Fojnica i mnogi mnogi drugi, koji se ovom prilikom neće slučajno nabrojati,
- Zašto izbjegavati da se pominje sukob sa HVO-om koji nam je u osnovi otežao borbu do krajnjih granica,
- Borci koji su bili na Igmanu iz sastava ovih dviju jedinica nisu doživjeli adekvatnu satisfakciju. Sramota je da nije predviđeno, po nečijem privatnom protokolu, ni da se obratimo a poziv za učesće oko obilježavanja Igmanske bitke je bio javan!

IDEJA O IZGRADNJI TUNELA I NAREĐENJA O NJENOJ REALIZACIJI

Vrlo je važno progovoriti i govoriti o svim vojnim objektima od značaja za odbranu, a ne šutjeti. Šutnja samo produžava kolektivne dileme, a u pojedincu produbljuje probleme.

Nije se rijetko čulo da su „promašeni“ neki projekti izgradnje objekata od vojnog značaja kao što su pojedine kasarne, putevi i slično. Ja cijenim da su svi takvi objekti u datom vremenu imali svoje opravdanje postojanja.

Kada je u pitanju opravdanost izgradnje samo za jedan objekat nije bilo nikada dileme, to je tunel „D-B“. Njegov opšti, a posebno vojni značaj zasjenio je sve ostale objekte.

Svi ti objekti rađeni su u okviru institucije koja se zvala ARBiH, a radili su ih i gradili uglavnom pripadnici jedinica širom BiH, uz političku i drugu podršku institucija tadašnje vlasti.

U vezi s tim nema nikakvih dilema.

Samo za jedan objekat oko gradnje i izgradnje postoje dileme, a to je upravo tunel „D-B“, zbog pokušaja pojedinaca da to privatizuju.

Dileme nema za one koji poštuju zvanične institucije u kojima su izvršavali zadatke koji su im povjereni, dilema nema za one koji su uvažavali postojeći sistem RIK-a i funkcionisanje vojne organizacije na zakonit način.

Žao mi je što među živima nema komandanta 1. Korpusa Mustafe Hajrulahovića – Talijana pa ću neke činjenice iznijeti po svom sjećanju vezano za tunel „D-B“.

Bez obzira o kakvom se zadatku radilo uobičajeno je bilo da komandant Korpusa pozove zamjenike ili načelnike štabova (NŠ) radi izdavanja zadataka ili dogovora. Uglavnom se poštivao sistem RIK-a.

Tako je jednog dana, ne sjećam se datuma, komandant Korpusa pozvao me (tada sam bio načelnik Štaba 1. Korpusa). Upoznao me u kratkim crtama da je donešena odluka o izgradnji tunela. Ne mogu sa sigurnošću potvrditi da je ta odluka bila u vidu dokumenta, ili mi je to usmeno prenosio, a ja zapisivao.

Poenta je bila da će se to raditi pod rukovodstvom komande Korpusa, a da će nosioci posla biti pripadnici sektora logistike sa svojim stručnim službama i organima (intendantska, tehnička, građevinska, saobraćajna, sanitetska i veterinarska).

Konačno, trebalo je na osnovu dobivenih elemenata napisati naše naređenje. Komandant mi je sugerisao da u vezi s tim pozovem pomoćnika za logistiku, tada je to bio R. Zorlak.

Komandant mi je dao i neke smjernice u vezi s naređenjem kao što su:

- ne uključivati širi krug ljudi, za sada;
- da se o tome ne razgovara iz sigurnosnih razloga i
- da će se dati podrška u mobilizaciji ljudi za te poslove i finansijska podrška.

Nakon toga, pozvao sam pomoćnika za logistiku R. Zorlaka i otprilike ponovio ono što je meni komandant prenio u vezi s tim. Zorlak je to prihvatio vrlo rado i odgovorno pa je naredba 1. Korpusa ubrzo bila aktuelna.

Sadržaj naredbe je definisao pomoćnik komandanta za logistiku, a potpisao komandant Korpusa, što je sasvim logičan red događaja.

Kada je naredba postala aktuelna komandant Korpusa me ponovo pozvao i dao smjernice da odem sa predstavnicima logistike u Dobrinju, gdje će biti dio izvođača radova na izgradnji tunela i da im održim kraći govor.

Pomoćnik komandanta 1. Korpusa za logistiku odveo me u Dobrinju, u jednu zajedničku garažu ispod zgrade gdje su bili pripremljeni ljudi koji treba da počnu izgradnju tunela.

Sve sam pozdravio, predstavio dio starješina iz logistike i koliko se sjećam (nisam govor posebno pripremao) rekao da će biti angažova-

ni na izgradnji jednog objekta od strateškog značaja za vojsku i građane Sarajeva, ali i BiH, da se to ne može sakriti, ali da treba o tome što manje pričati i zbog vlastite sigurnosti i uopšte sigurnosti građana.

Rekao sam da je zadatak povjeren 1. Korpusu i da će se raditi iz dva pravca, a da na drugoj strani postoji ista takva ekipa kao što su oni.

Naglasio sam da u sastavu logistike postoje službe i stručno osoblje koje će im obezbijediti sve uslove za rad – hranu, odjeću, alat, mašine, agregate, gorivo, zdravstvenu zaštitu i da će raditi po projektima inženjera i pod njihovim nadzorom.

Na kraju sam im zaželio uspješan rad i što prije izvršenje zadatka.

U vezi s tim nisam se ništa više angažovao kada je u pitanju tunel. Moji prioriteti su bili druge prirode i to je logično.

Koliko se angažovao zamjenik komandanta na tom zadatku, general Karavelić, i što zna u vezi tunela reći će.

Znam sigurno da je komandant Korpusa bio informisan od strane pomoćnika za logistiku o tunelu, zahtjevima i problemima u vezi s tim. To je bilo dogovoreno jer je R. Zorlak zamolio da na redovnom referisanju ne iznosi podatke o tunelu iz više razloga, što je komandant uvažio, i što je bilo logično.

Tom dogovoru sam lično prisustvovao, jer sam kao načelnik Štaba uglavnom vodio referisanje. Ne sjećam se da li je tada bio i zamjenik komandanta general Karavelić.

Jedini podaci na referisanju o tunelu bili su u obavještajnim izvještajima GŠ ARBiH, 1. Korpusa i MUP-a, a odnosili su se na neprovjerenе podatke da SRK (VRS) pravi tunel sa ciljem presijecanja našeg tunela, i neki podaci bez posebnog značaja.

U vezi s tim davani su zadaci da se podaci provjeravaju, a na terenu preduzimaju konkretne mjere zaštite.

Sadržaj i obim konkretnih zadataka kojeg su izvršavali pripadnici komande 1. Korpusa iz sektora logistike nije mi poznat, ali je činjenica da su izvršavali sve zadatke iz okvira svoje nadležnosti.

Šteta je za istoriju ARBiH što su pojedinci u nekim momentima djelovali vaninstitucionalno, pa danas u arhivima 1. Korpusa i ARBiH

nema dokumenata iz kojih bi mogli sagledati sve dimenzije i značaj tunela DB za Armiju i građane BiH. Nažalost, sistem rukovođenja i komandovanja ponekad su narušavali oni koji su bili dužni da ga najviše primjenjuju.

Ovako, kada se javno i na zvaničnim mjestima progovori i govori, za većinu dileme ne mogu postojati.

Bez podrške zvaničnih organa vlasti u to vrijeme i institucija ARBiH ne bi se moglo ući u projekat i izvršiti takav zadatak strateškog značaja za vojsku i narod.

Tunel su, pod rukovodstvom komande 1. Korpusa i izgradili pripadnici 1. Korpusa – borci, radnici i inženjeri i na tom podvigu velika im HVALA. Boljih riječi nema. „Najbolje riječi su one koje uzalud tražimo.» (Ivo Andrić).

PRIJEDLOG

Da se zvanično sa dopisom Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu obrati vojsci BiH – komandi koja nastavlja tradiciju ARBiH, koja bi zvanično, na zakonit način dostavila službeni dopis imaočima „privatne“ dokumentacije sa zahtjevom da je u nekom roku PREDAJU zapsnički u ARHIV BiH, a da za sebe zadrže kopije.

To bi trebalo uvesti u ZAKONSKE okvire i pozvati se na to, što je svakako posao nadležnih organa.

24.06.2009.

Asim Džambasović

PALESTINA I KUDS KAO SIMBOLI SVIH MUSLIMANA SVIJETA

Predavanje povodom Svjetskog dana Kudsa, Sarajevo, 18. septembra 2009.

SAŽETAK

Pod parolom „Palestina je država bez naroda, a Jevreji narod bez države“ otpočelo je uništenje države Palestine koja je imala sva obilježja državnosti (institucije vlasti, znamenja, novac itd.). Godine 1917., okupirana je od strane Velike Britanije, a 1948. godine na njenoj teritoriji proglašen je Izrael. Okupacija cijele Palestine i dijelova Sinaja i Golanske visoravni izvršena je 1967. godine, a 1969. godine zapaljena je Mesdžidu-l-Aksa.

AKTIVNOSTI NA OBILJEŽAVANJU SVJETSKOG DANA KUDSA

Palestinsko pitanje vezano je za sve muslimane svijeta. Palestina i Kuds nemaju posebno značenje samo za Arape, već za cijeli islamski svijet. U augustu 1979. godine imam Hommeini (r.a.) uputio je poziv za obilježavanje Svjetskog dana Kudsa. Svake godine na ovaj dan muslimani širom svijeta učestvujući na okruglim stolovima, prigodnim predavanjima, mitinzima, izražavaju svoju podršku ugroženom palestinskom narodu i pokazuju opredjeljenje za odbranu svog identiteta. To je pitanje odgovornosti koja se tiče svakog pojedinog muslimana. Ovaj dan može se smatrati vezom politike i duhovnosti, gdje je, upravo u mubarek mjesecu ramazanu, najočitija predanost vjeri. Palestinci su simbol svih muslimana svijeta. Dan Kudsa izražava jedinstvo svih muslimana

Cionistički režim u današnjem svijetu ima mnogo sponzora i na razne načine dobiva podršku za svoje stravično djelovanje. To se odnosi na stavljanje u službu cionistima putem političke, diplomatske, medijske i informativne podrške, kao i podrške u novcu, naoružanju i savremenoj tehnologiji. Danas je položaj cionističkog režima u svjetskom javnom mnijenju gori od njegove mračne prošlosti. Glas protiv njega dižu svi slobodarski narodi i nacije u skoro cijelom svijetu. Demonstracije protiv ovog režima provedene su u 120 država, između ostalog, i u Velikoj Britaniji koja je zasadila i uzgojila ovo zloćudno stablo.

Povodom Svjetskog dana Kudsaisu-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, dr. Mustafa ef. Cerić u svojoj poruci navodi: „Pridružujući se pozivu imama Hommeinija da se zadnji petak u mubarek ramazanu obilježi kao Svjetski dan Kudsaisu, u ime IZ u BiH, mi dižemo svoj glas protiv upotrebe sile koja skrnavi svetost Mesdžidu-l-Aksa, trećeg svetog mjesta po važnosti u vjeri svakog muslimana i muslimanke u svijetu. Mi se najsnažnije protivimo ubijanju nevinih ljudi bilo kada, bilo gdje i od bilo koga. Mi vjerujemo da postoji rješenje za palestinsko pitanje ako postoji dobra volja kod ljudi da shvate da se silom nikoga ne može prisiliti da odustane od svog prava na život, slobodu, vjeru, imetak i čast. Mi smo počašćeni ovogodišnjom ramazanskom porukom predsjednika SAD-a Baraka Obame, u kojoj on muslimanima širom svijeta pruža ruku mira i saradnje, posebno muslimanima Bliskog istoka, te se nedvosmisleno zalaže za dvije jednako suverene države, kao trajno i pravedno rješenje koje osigurava, kako Palestincima, tako i Izraelcima da žive u miru i sigurnosti...“¹

I međunarodna fondacija „Al-Kuds“, formirana u Bejrutu 2001. godine, također, obilježava Svjetski dan Kudsaisu, a u znak podsjećanja na 21. avgust 1969. godine, kada su cionisti prije 40 godina zapalili Mesdžidu-l-Aksa. Oni su tog dana u prostor Al-Akse unijeli i zapalili velike količine zapaljivog materijala, dok su prije toga planski prekinuli dotok vode, a vatrogasna služba je kasno stigla na lice mjesta. Tom prilikom zapaljen je mihrab Zekerijaa, as. i mimber kojeg je sagradio Salahuddin El-Ejjubi. Na ovaj dan ummet se podsjeća na ono što se desilo, ne samo toga dana, već šta se dešava na prostoru okupirane Palestine od 1917. godine, kada je ta država okupirana od strane

¹ „Dnevni avaz“, 17.09.2009., str. 6.

Velike Britanije. Mesdžidu-l-Aksa je prva Kibla ummeta, naš treći Harem i mjesto Israa, odakle se Poslanik s.a.v.s. uzdigao na najviše nebo. Nju i Palestinu je Omer ibnu-l-Hattab r.a., drugi halifa Hulefai-rušidina uvakufio pokoljenjima, a red je da se vakuf čuva.²

KARAKTERISTIČNE IZJAVE U VEZI PALESTINE I KUDSA

Polis Hana: „Hrišćani vjeruju da je Bog otac svih, muslimani vjeruju da je Allah gospodar svih svjetova, a Cionisti žele da imaju Boga samo za sebe, pa je poznato da je On kod njih Bog Izraela“.

Rože Garodi: „Izrael ne posjeduje legitimitet ni historijski, ni biblijski, ni pravni – u pogledu prostora na kojem je osnovan.“

Ben Gorion: „Najbolji tumač i komentator Tevrata je vojska“. Tu izjavu sproveli su u djelo pokoljem nedužnih stanovnika Dir Jasina i u šatorskim naseljima Sabra i Šatila. U arapskom selu Dir Jasin 09.04.1948. godine pobijeno je svo stanovništvo od strane vojske iz Argona, pod komandom Ariela Šarona i Menahema Begina. Begin je nakon toga, zapisao: „Država Izrael se ne bi mogla uspostaviti da nije bilo pobjede u Dir Jasinu.“

Izrael ne odustaje od svojih snova o teritorijalnom proširenju. Njihova zamišljena država ili kako oni kažu „obećana zemlja“ proteže se od Nila do Eufrata. Oni ne poštuju međunarodno pravo i konvencije, a kada god potpišu primirje oni ga, ustvari, koriste samo kao pripremu za još žešći napad. Izrael se ne pokorava sili logike, već logici sile.

Židovi smatraju Al-Kuds jednim od njihovih najvažnijih pitanja, jer se tamo, po njihovom mišljenju, nalazi njihova kibla, koju su izgubili prije 2.000 godina. U vezi s tim, Ben Gorion je izjavio: „Izrael nema nikakve vrijednosti bez Kuds, a Kuds nema nikakve vrijednosti bez Hrama“. On je podržan od ekstremnih jevrejskih vođa 17.09.1998. godine izjavom: „Iznad zemlje Hrama će se zavijoriti zastava Izraela, tamo neće biti ni Stijene, ni Kupole, ni Džamije, nego samo zastava Izraela. To je sveta zadaća naše generacije“.

Cionisti tvrde da se na mjestu Mesdžidu-l-Aksa nalazio Solomonov hram, a država Izrael je, prema njihovim shvatanjima, nezamisliva bez tog hrama. Zato uporno rade na pronalaženju bilo kakvih „dokaza“ o

2 Hutba Halilović Nezima Muderrisa, Sarajevo, 28.08.2009. godine.

njegovom postojanju, kako bi se dobio legitimitet za njegovu ponovno izgradnju. Od početka okupacije cionistički režim u kontinuitetu radi na „pronalaženju tih dokaza“ i iz tih pobuda iskopane su brojne bušotine i tuneli ispod džamije i njenog prostranog harema. Sve se to radi po nalogu izraelske okupatorske vlade i na očigled cijelog svijeta.

U posljednjih pet godina cionisti su pojačali napore u vezi s rušenjem džamije Al-Aksa i u tom smislu su proveli devet projekata, kojima se direktno ugrožava Mesdžidu-l-Aksa, od: prokopavanja tunela, gradnje sinagoge u blizini mesdžida, zatvaranja zapadnog prilaza mesdžidu i sl. Muslimanski svijet sve to nijemo posmatra, bez bilo kakve želje da sačuva svetost prve Kible muslimana.

ŠTA JE MOGUĆE UČINITI ZA MESDŽIDU-L-AKSA, AL-KUDS I PALESTINU?

U ovom mubarek mjesecu i izvan njega upućivati dove Allahu dž.š. za pomoć Palestincima.

Širiti istinu o Palestini i namjerama cionista.

Bojkotovati cionističke proizvode i proizvode njihovih pomagača.

Novčano pomagati ugrožene Palestince.

OIC treba pokrenuti kampanju radi onemogućavanja Tonija Blera da utiče na političke prilike i društvena kretanja među muslimanima, posebno na Bliskom istoku.

OIC treba u OUN pokrenuti proceduru za uvođenje embarga na uvoz NVO Izraelu.

KOMPARACIJA BOSNE I HERCEGOVINE SA PALESTINOM

Kada više nije bilo moguće otvoreno negirati postojanje Bosne i Hercegovine kao države i njenog najbrojnijeg naroda – Bošnjaka, tada je negacija te države i naroda bila prikrivena navodnom borbom protiv opasnih ekstremnih ideja koje nastaju u tom narodu. Tako je tokom vladavine komunističkog režima cijelo vrijeme izmišljena opasnost od Mladih muslimana, muslimanskog nacionalizma i sl.

Mada je zvanična teorija i politika negirala postojanje muslimana kao naroda sve do 1969. godine, nije se ustezala da među muslimanima pronalazi nacionalizam, izmišljeni islamski fundamentalizam, a sada evo i tzv. islamski terorizam, za što nikada nisu postojale relevantne osnove, činjenice i dokazi koji bi takve tvrdnje dokazali, osim eventualnih pojava sasvim individualnih slučajeva pojedinaca koji prije spadaju u sferu psihijatrije, a nikako u oblast kulture i civilizacijskih načela muslimanske prakse i politike, još od kada je u ovim krajevima islam nastao.

Muslimane se tendenciozno pozicionira u globalnu šemu satanizacije islama i i navodne opasnosti koju oni predstavljaju po mir u svijetu. U vezi s tim, proizvedena je trajna antiislamska literatura u kojoj su razni kvazinaučnici pisali o „ratnicima džihada“ i opasnosti koju oni sa sobom nose po Evropu i svijet. A ti isti muslimani-Bošnjaci, žive ovdje stotinama godina zajedno sa drugim narodima i nikada nisu izazvali nikakve ratove, ubijanja i sl. Naprotiv, često su bili objekt „oslobodilačkih“ akcija i izvršenih istrijebljivanja muslimana (Turaka u lokalnoj terminologiji). Ironija te kampanje sastoji se u činjenici da ti „ratnici-Bošnjaci“ ni u minulom ratu, koji je stvarno i formalno vođen protiv njih, uopšte nisu počinili nikakve zločine, a ako jesu, onda su oni pojedinačni i izolovani, dok su branioci demokratije i Evrope izvršili planske sistemске masovne zločine, kojih se treba stidjeti cijeli svijet, zločine koji svijet opominju da vrijeme barbara nije prošlo i da brzo neće proći.

Ovom prilikom želim da citiram akademika prof. dr. Muhameda Filipovića koji, u svojoj knjizi: „*Bosanski duh lebdi nad Bosnom*“, piše: „Ono što su tvorci zapadno-evropskog civilizacijskog uma željeli nametnuti i od čega, izgleda, nisu odustali je da onemoguće da BiH, kada u njoj već postoje muslimani i kada ih nije bilo moguće istrijebiti, postane ikada država koja će moći formirati svoje političko gledište i normalno funkcionisati. To je onaj um koji je razvio kolonijalnu dominaciju u svijetu, onaj um koji je vodio oba svjetska rata sa enormnim žrtvama svih vrsta, onaj um koji je iznjedrio male i velike Hitlera, Musolinija, Staljine i sl., koji se oglašavao o antisemitizam dok je on bio djelatnik, a zatim iskupljivao svoje grijeha prema Jevrejima na račun Arapa i palestinskih interesa, eksteritorijalizirajuću svoju mržnju na Jevreje u

arapski svijet gdje ona nikada nije postojala i gdje je neprirodna koliko i mnogo opasnija. To je onaj um koji danas mačem i ognjem uvodi demokratiju i slobodu u mnoge države. Na kraju, što da se ne kaže, to je onaj um koji je otvoreno antimuslimanski i to je bio još od dana krunisanja Karla Velikog i Deklaracije o Evropi kao izuzetnom i samo kršćanstvu namijenjenom životnom prostoru, što je ostao u biti do danas."³

ZAKLJUČCI

Svaki govor neistine i mržnje je za osudu. Onaj ko praktikuje svoju slobodu mišljenja treba voditi računa da, pri tome, ne vrijeđa i ne ponižava druge. Bilo bi tendenciozno ovo kratko predavanje tretirati kao govor mržnje. Onaj ko je tim povodom došao nije trebao ni doći. Nikada se nećemo pokolobati u odbrani ljudskih prava – ma ko oni bili, a, naravno, i prava muslimana u Bosni i Hercegovini i u svijetu.

U ovo vrijeme u svijetu se čine ogromni naponi da se bilo kako stvori činjenična osnova za opravdavanje previđanja i bilo kakve osude nasilja nad muslimanima. Kako je moguće getoizirati, progoniti i terorizirati nekoga, a očekivati simpatije i prijateljstvo od njega?

Uprkos svemu što razdvaja ljude, svi smo mi pripadnici jednog čovječanstva i zbog toga trebamo više uvažavati jedni druge.

Otpor Palestine uspio je da probudi savjest skoro cijelog svijeta. To je poruka da odbrana ugroženih sloboda i ljudskih prava nikada neće biti uzaludna. Otpor i strpljenje palestinskog naroda u krajnjem će razbiti okupaciju Palestine.

3 Navedeno djelo, Prosperitet, Sarajevo, 2006., str. 143–144.

REZULTATI IZBORA ZA PARLAMENT EUROPSKE UNIJE

Protekli izbori na kojima su se birali zastupnici zemalja članica EU za Europski parlament, obilježeni su rekordno niskim odzivom birača od 43% i ulaskom predstavnika radikalnih opcija, posebno onih desnih. Izraziti protivnici imigracijske politike i proširenja Unije dobili su glasove u Britaniji, Nizozemskoj, Austriji, Danskoj, Slovačkoj i Mađarskoj.

Stranka desnog centra, Europska narodna stranka, i dalje je najjača politička grupacija u Europskom parlamentu, ekstremna desnica je dobila svoje zastupnike u Parlamentu na stavovima da se Unija ne smije dalje širiti i da se imigrantima trebaju ograničiti prava, dok su socijaldemokrati pretrpili poraz bez obzira na globalnu ekonomsku krizu i strah od neobuzdanog kapitalizma u Europi.

Problemi u državama članicama Europske unije preoteli su primat europskim pitanjima na ovim izborima. Na zapadu kontinenta kampanja je vođena na zastrašivanju birača globalizacijom i proširenjem Unije, a središnje mjesto zauzimale su teme poput imigracije i kriminala. Što se istočne Europe tiče, i gdje se kriza znatno više osjeti, u baltičkim zemljama, Mađarskoj, Bugarskoj i Rumuniji, birači su glasanjem za europski parlament, kaznili vladajuće stranke svojih zemalja.

Njemačka

Socijaldemokrati (SPD) su imali za cilj povećanje broja zastupnika nakon neuspjeha u 2004. godini, a umjesto toga osvojili su manje od 21% glasova, što je ujedno i najlošiji rezultat od 1945. godine. Njihov broj zastupnika ostaje na 23 mjesta.

Unatoč pobjede demokršćana, CDU je izgubio 6 od 40 mjesta, dok je CDU izgubio 1 od svojih 9. Njihova mjesta su preuzeli liberali, FDP,

koji su dobili 12 zastupničkih mjesta, kao i priliku za osvajanje dominirajuće uloge unutar liberalne grupacije u Parlamentu ALDE.

Ako se ovakvi rezultati ponove na federalnim izborima u septembru ove godine, moguće je očekivati da će Merkelova zamijeniti SPD za koaliciju sa CSU i FDP, a tako i nadu sadašnjeg ministra vanjskih poslova Steinmeira da se nađe na mjestu Kancelara.

Velika Britanija i Irska

Britanski euroskepticizam je bio izraženiji više nego ikada. Birači su bili nezadovoljni posljedicama recesije i skandalom oko troškova zastupnika u parlamentu što je laburistima donijelo samo 16% glasova, i 'treće mjesto' iza konzervativaca koji hoće da vrate ovlasti iz Brisela, i UK samostalne stranke koja se zalaže za napuštanje EU-a. Na istim osnovama je Britanska nacionalna stranka dobila 2 mjesta.

Iznenađenje se desilo u Irskoj, gdje su pobijedili socijaldemokrati. Irska se nalazi pri dnu tabele kada je riječ o broju mjesta u Parlamentu, ali su se sa velikom pažnjom očekivali rezultati, najviše zbog činjenice da će Irci, najvjerovatnije u oktobru, ponovo glasati za Lisabonski ugovor. U Briselu je 'pao kamen sa srca' viješću da su pro-Lisabonski kandidati osvojili 11 mjesta.

Italija

I pored skandala koji potresa Italiju, na čelu sa Silviom Berlusconiem, njegova stranka desnog centra (PdL) našla se na vrhu, sa 35.3% glasova, ispred opozicione Demokratske stranke (PD). Sjeverna liga je udvostručila mjesta, a pored njih glavni dobitnik je stranka Italija vrijednosti, koja je porasla sa pet na sedam mjesta.

Pomak biračkog tijela je otišao u desno, slabljenje socijalista i jačanje krajnje desnice je rezime izbora u Italiji za Europski parlament.

Mediteran

Što se izbora na Malti tiče, nije došlo do znatnih promjena. Laburistička stranka je zadržala prednost nad nacionalistima. 5 malteških mjesta u Parlamentu biće sačinjeno od 3 zastupnika iz Stranke laburista (PL) i 2 iz vladajuće stranke, Stranka nacionalista (PN).

Skandali vezani za korupciju i loša ekonomska situacija koštali su vladajuće Grčke konzervativce poraza. Najviše glasova je osvojio opozicioni socijalistički PASOK.

Na Kipru pobjeda za konzervativce, dok su mjesta u Parlamentu dobili i liberali i crveni socijalisti.

Alpska centralna Europa

Austrijska kampanja je bila jedna od najprljavijih, s optužbama za antisemitizam ka krajnjoj desničarskoj *Slobodarskoj stranci*, koja je udvostručila udio glasova, prestigavši *Zelene*, i dobitku zastupnika u Parlamentu. Ključna borba je bila unutar vladajuće koalicije, *Narodna stranka* je dominirala, zadržavši šest mjesta, ostavljajući socijaldemokrate koji su izgubili dva mjesta.

U Sloveniji su konzervativci Janeza Janše, Slovenska demokratska stranka (SDS), i socijaldemokrati Boruta Pahora dobili zastupnička mjesta, a nova liberalna stranka Zares, je također dobila mjesto u Parlamentu.

SDS i pored najvećeg broja glasova ipak ostaje samo jaka opozicijska stranka, jer ostale opozicijske stranke nisu ostvarile značajnije rezultate, tako da opozicija u ovom momentu ne bi mogla uticati na moguća politička prestrojavanja u nacionalnom smislu.

Iberijsko poluostrvo

I u Španiji i u Portugalu, na djelu je bila tradicionalna borba socijalista i konzervativaca. U Španiji tijesna pobjeda vodeće opozicione *Narodne stranke*, PP, je dokaz da ekonomska kriza i nezaposlenost nisu dovoljan razlog da revolucionizira špansku političku scenu, ali svakako nije zanemariva. To je prvi put u devet godina da je nacionalni glas pobijedio Zapaterove socijaliste. Većina je izrazila svoju spremnost za promjene. Pobjedom je stranka PP dobila 23 zastupnička mjesta za razliku od vladajuće PSOE koja je dobila 21 mjesto u Parlamentu.

U Portugalu također pobjeda desnog centra nad socijalistima sa malom razlikom od 5%, dok je ostatak glasova otišao za lijevi i komunistički blok pod dominacijom *Demokratske koalicije jedinstva*.

Istočna Europa

U Mađarskoj je zabilježeno oštro skretanje udesno. Opozicija desnog centra odnijela ubijedljivu pobjedu nad vladajućim socijalistima, dok je krajnje desničarska stranka *Jobik* 'Za bolju Mađarsku', koja je profitirala usljed nezadovoljstva zbog ekonomske krize u koju je zemlja zapala, kao i iz ogorčenja koje vlada prema Romima, i tako osvojila 3 od ukupno 22 mjesta u Europskom parlamentu. Lider opozicione stranke desnog centra Fides, koji je osvojio 14 mjesta, poziva socijaliste, kojima su pripala 4 mjesta, da se 'uklone sa puta promjena'.

U Bugarskoj i Rumuniji su pobijedile stranke desnog centra, a Europska narodna stranka (EPP) je proširena sa 20 novih članova. U Bugarskoj, svi zastupnici su iz GERB, stranke na čelu sa gradonačelnikom Sofije. U Rumuniji *Socijalno demokratska stranka* je (PDS) je dobila 11 mjesta, dok je socijalistička grupacija Bugarske osvojila 4 mjesta. Liberali će imati po 5 zastupnika iz obje zemlje.

U Češkoj je stranka desnog centra, *Građanski demokrati*, osvojili jasnu pobjedu, zeleni su potpuno nestali, dok su socijaldemokrati 'dobitnici' sa dodatnih 5 zastupničkih mjesta u odnosu na poraznu 2004. godinu. 4 zastupnika Češke *Komunističke partije* će imati mjesto u Parlamentu.

Izuzetak je bila Slovačka, gdje je ljevica vladajuće stranke *Smer* dobila 5 mjesta, konzervativci 6, te nacionalisti 2.

Poljska je u prošlom sazivu imala 54 mjesta, podijeljena između 8 stranaka. Sada ima 50 mjesta koja dijeli nekolicina-stranka *Samoodbrane*, *Narodna stranka* i *Liga poljskih porodica*. Liberalna stranka je ispala, dok su socijalisti marginalizirani, tako da je Poljska država sa najbrojnijom desničarskom nacionalnom delegacijom u Europskom parlamentu. Ova situacija je prvenstveno pogodovala *Građanskoj platformi*, koja je dobila dodatnih 10 mjesta, te stranci *Pravo i pravda* (PIS), koja ima 8 više mjesta nego u 2004. godini.

Nordijske države

Iako relativno konsenzualnog karaktera, nordijska politika je veoma fragmentirana, što je bio slučaj i na ovim izborima, sa tri zemlje koje su podijelile 44 mjesta između 20 stranaka. Iz perspektive europskih političkih grupacija, rezultati su stabilni. Isti broj mjesta za desni centar, liberalne i nacionaliste, socijalisti su izgubili dva mjesta, dok je udvostručen broj mjesta *Zelenih*, obzirom da je za birače Švedske, Danske i Finske pitanje klimatskih promjena bilo jedno od značajnijih. Iznenađenje je bila Švedska sa *Pirat* strankom, koja će imati jednog zastupnika u Parlamentu, a koji će promovisati kampanju za razmjenu datoteke na internetu. U Švedskoj je anti-EU stranka *June Lisat* poražena, dok je u Danskoj stranka koja se protivi proširenju EU, *Narodni pokret*, dobila mjesto u Parlamentu. Nacionalistička stranka *True Finns* je u Finskoj osvojila 14% glasova i obezbjedila mjesto u Parlamentu, a razlog uspjeha je u velikoj mjeri nezadovoljstvo rada 5 stranaka vladajuće koalicije.

Baltik

Konzervativci su osvojili Litvaniju, liberali jasni pobjednici u Estoniji, a *Unija za Europu nacija* profitirala najviše u Letoniji. Tako bi se moglo sumirati stanje na Baltiku. Socijalisti su imali uspjeha u Litvaniji, sa 19% osvojenih glasova i 'drugo' mjesto, dok su se u Estoniji našli na petom mjestu. U Letoniji se konzervativci i liberali ne mogu pohvaliti uspjehom, ali zato nekadašnji komunist koji je zadao udarac Letonjskoj samostalnosti 1991. godine, Alfreds Rubiks to svakako može.

Generalno, došlo je do pomjeranja na desno, od liberala ka konzervativcima u Litvaniji, i sa socijalistima ka liberalima u Estoniji.

Benelux

Nizozemski glasači su Europskoj uniji rekli 'da' i 'ne'. Najveći dobitnik izbora, *Stranka za slobodu* (PVV) kontraverznog desničara Geerta Widersa, glasače je osvojila antieuropskom platformom, dok su liberalne lijevo orijentisane stranke, *D66* i *Stranka zelenih* glasove osvojile sa svojim proeuropskim porukama. Rezultati također pokazuju da se raspoloženje nije promijenilo od vremena kada je 61% nizozemskih glasača odbilo Europski ustav na referendumu 2005. godine.

U ovom trenutku izgleda da će se Nizozemska morati naviknuti na još skromniju ulogu u Europskom parlamentu u narednih pet godina. Rezultat ovih izbora je 'manje Nizozemske u Briselu', odnosno 'manje Brisela u Nizozemskoj', što je i bio slogan koji se čuo tokom predizborne kampanje.

U Belgiji, izbori za Europski parlament su bili u sjeni izbora za regionalni parlament. U flamanskom govornom području, na sjeveru zemlje, kršćanski demokrati i flamanska nacionalistička *N-VA* su prošli veoma dobro, dok ekstremno desni *Vlaams Belang* nije uspio ponoviti uspjeh iz 2004. godine. Liberali su imali više uspjeha na europskim od regionalnih izbora. U Valoniji, socijalisti su prošli bolje od očekivanog, a stranka zelenih *Ecolo* je također imala dobar rezultat.

U Luksemburgu je desna stranka premijera Jean-Claude Junekera bila nadmoćan pobjednik.

Francuska

Europski izbori nose i ružno sjećanje za Nicolasa Sarkozyja. Prije 10 godina našao se na trećem mjestu, što ga je i natjeralo u trogodišnji politički egzil. Tako da su rezultati ovih izbora bili više nego zadovoljavajući. Njegova *UMP* stranka našla se na samom vrhu, prvi put od 1979. godine, sa osvojenih 28% glasova. *Socijalistička* stranka je bila druga sa osvojenih 16.5% glasova, stranka *Zelenih* 16.3%, dok je opozicija oslabljena i podijeljena. Jedini opozicioni pobjednik je *Europe Ecologie*, grupa koju čine zeleni aktivisti, filmski producenti i anti-globalisti.

Problemi u državama članicama Europske unije preoteli su primat europskim pitanjima. Rasprava o onome što je od suštinskog značaja za Europsku uniju, nastojanja Turske i balkanskih zemalja da postanu njene članice, reforma budžeta Unije i pokušaji da se uobličí zajednička europska politika u oblastima energije i klimatske promjene, na ovim izborima su bile u drugom planu.

Stranke desnog centra su dobro prošle, dijelom što mnogi u Europi smatraju da su za recesiju krivi Amerika i Britanija i njihov anglosaksonski kapitalizam, a ne sami lideri. Socijaldemokrati su pretrpili neuspjeh, a dio glasova su im uzele još više lijevo orijentisane stranke, dok su u nekim zemljama vodeće partije ljevice već duže i same u haosu. Čekali su sa politizacijom europskog socijalnog programa kada je za

njega još bilo europskog prostora, i tada ga prepuštali nacionalnim razinama, tako da se čini da takav socijalni program više i nije moguć u europskom prostoru.

Europska parlamentarna mjesta, po zemljama i političkim grupama

	EPP-ED (desni centar)	PES (socijalisti)	ALDE (liberali)	Zeleni	UEN (nacionalisti)	GUE/NGL (ujedinjeni lijevi komunisti)	IND/DEM (radikali, euroskeptici)	nisu prik- ljučeni	Ukupno
Njemačka	42	23	12	14	-	8	-	-	99
Francuska	29	14	6	14	-	4	1	4	72
Italija	35	-	7	-	9	-	-	21	72
V. Britanija	-	13	11	5	-	1	13	29	72
Španija	23	21	2	2	-	1	-	1	50
Poljska	28	7	-	-	15	-	-	-	50
Rumunija	13	11	5	1	-	-	-	3	33
Nizozemska	5	3	6	3	-	2	2	4	25
Belgija	6	5	5	3	-	-	-	3	22
Češka	2	7	-	-	-	4	-	9	22
Grčka	8	8	-	1	-	3	2	-	22
Mađarska	15	4	-	-	-	-	-	3	22
Portugal	10	7	-	-	-	5	-	-	22
Švedska	5	5	4	2	-	1	-	1	18
Bugarska	6	4	5	-	-	-	-	2	17
Austrija	6	4	-	2	-	-	-	5	17
Danska	1	4	3	2	2	1	-	-	13
Slovačka	6	5	-	-	1	-	-	1	13
Finska	4	2	4	2	-	-	-	1	13
Irska	4	3	1	-	3	-	-	1	12
Litvanija	4	3	2	-	2	-	-	1	12
Letonija	1	-	1	1	3	-	-	2	8
Slovenija	3	2	2	-	-	-	-	-	7
Estonija	1	1	3	-	-	-	-	1	6
Kipar	2	1	-	-	-	2	-	1	6
Luksemburg	3	1	1	1	-	-	-	-	6
Malta	2	3	-	-	-	-	-	-	5
Ukupno EU	264	161	80	53	35	32	18	93	736

Sarajevo, juni 2009. godine

NUKLEARNI PROGRAM SJEVERNE KOREJE

Tokom grupnog boravka u Centru za praćenje proliferacije nuklearnog naoružanja u Montereyu – Kalifornija, SAD bio sam u prilici da se šire informišem o nuklearnim programima određenih država. Aktuelna situacija na Korejskom poluotoku podstakla me je da napišem kraći prikaz prilika u Sjevernoj Koreji vezanih za njen nuklearni program.

Dana 25. maja 2009. godine, Sjeverna Koreja izvršila je drugu nuklearnu probu, a nakon toga pristupila lansiranju niza raketa kratkog dometa. U toku su pripreme za lansiranje balističke rakete nepoznatog dometa.

U dnevnom listu „Oslobođenje“, od 10. juna o.g., u članku „*Sjeverna Koreja prijeti nuklearnim udarima*“, javnost je informisana da vlast u Pyongyongu zveckea atomskim oružjem. S tim u vezi, prenijeti su komentari sjevernokorejskih državnih novina u kojima se ističe da će Sjeverna Koreja iskoristiti nuklearno oružje u „nemilosrdnoj ofanzivi“ ako bude izazvana. Ovo je prvi put da se u Sjevernoj Koreji nuklearni arsenal te države spominje u ofanzivnom kontekstu, navodi AP. Pyongyang je više puta ponovio da njegov nuklearni program ima svrhu odvratanja od agresije i samoodbranu. „Naša nuklearna odbrana bit će snažno defanzivno sredstvo, kao i nemilosrdno ofanzivno sredstvo za osvetničke napade na one koji, čak, i malo dirnu u dignitet i suverenitet države“, navodi se u kometatu sjevernokorejske novinske agencije.²

1 Autor je doktor političkih nauka, univerzitetski nastavnik na predmetima: Međunarodni odnosi, Međunarodna politika i sigurnost...

2 „Oslobođenje“, 10.06.2009., str. 18.

Ciljevi, strategije i resursi

Bez obzira na samit koji je održan juna 2000. godine, kao i sastanke na visokom nivou između zvaničnika SAD i Sjeverne Koreje s jedne strane, i ekonomskih potresa i nastavljene nestašice hrane sa druge strane, Sjeverna Koreja je ostala dosljedna održanju jakih vojnih snaga. Te snage su i dalje raspoređene u blizini granice i to u ofanzivnom poretku. Nuklearni program i dalje ostaje ključna komponenta cjelokupne strategije sigurnosti Sjeverne Koreje. Eventualni ratni sukobi širokog obima, uključio bi i SAD, a vodio bi se na Korejskom poluostrvu. Posljednjih godina, Sjeverna Koreja je nastavila da predstavlja kompleksan sigurnosni izazov međunarodnoj zajednici. Prije Dogovorenog okvira iz 1994. godine, vjerovalo se da je Sjeverna Koreja proizvela dovoljno plutonijuma za bar jednu, a moguće i dvije atomske bombe. Međutim, iako je Sjeverna Koreja zamrzнула proizvodnju plutonijuma 1994. godine, i dalje je postojala zabrinutost da ona nastavlja sa radom na određenim dijelovima nuklearnog programa. Sjeverna Koreja, također, posjeduje zalihe hemijskog oružja, koje bi moglo biti upotrebjeno u eventualnim sukobima na poluostrvu. Sjeverna Koreja posjeduje stotine balističkih projektila koji su na raspolaganju za upotrebu protiv ciljeva na poluostrvu, od kojih su neki u mogućnosti da ugroze i ciljeve u Japanu. Njene mogućnosti vezane za balističke projekte se razvijaju, a napredovali su u programu proizvodnje projektila srednjeg dometa (MRBM). Sjeverna Koreja, također, razvija i projekte velikog dometa koji su u stanju da zaprijetu ciljevima daleko van tog regiona, uključujući i dijelove SAD. Kao rezultat diplomatskih napora SAD, DNR Koreja je provela i moratorij na lansiranje projektila velikog dometa više od godinu dana.

Spremnost Sjeverne Koreje da proda svoje balističke projekte, njihovu tehnologiju i potencijalno ustupi svoja stručna znanja o nuklearnom naoružanju, izaziva veliku zabrinutost vezanu za proliferaciju.

Ekonomski sistem Sjeverne Koreje je prilično paralizovan i nije u stanju da izađe u susret najosnovnijim potrebama stanovništva,

iako postoje određeni pokazatelji da je ekonomski pad djelimično usporen. Svakako, međunarodna pomoć u hrani usmjerena preko UN (Svjetski program pomoći u hrani) ima značajnu ulogu u ublažavanju krize nedostatka hrane. Sjeverna Koreja će, najvjerovatnije, nastaviti da prima pomoć u hrani i u doglednom vremenskom periodu, dok njena vlast i dalje nastavlja sa politikom finansiranja vojnih programa, uključujući i nuklearne, nauštrb ulaganja u civilnu ekonomiju.

Nuklearni program

Dogovoreni okvir iz 1994. godine, između SAD i Sjeverne Koreje, zamrznuo je proizvodnju materijala za nuklearno naoružanje u postrojenjima Yongbyon i Teachon. Međutim, vjeruje se da je prije samog ugovora Sjeverna Koreja uspjela da proizvede dovoljno materijala za bar jednu atomsku bombu. U svakom slučaju, Sjeverna Koreja je trebala da Međunarodnoj agenciji za nuklearno oružje (IAEA) omogući inspekciju instalacija i plutonijumu koji je posjedovala prije nego su stvorene neophodne nuklearne komponente iz reaktora, a što je osigurano Dogovorenim okvirom. Sjeverna Koreja je 1994. godine iz reaktora u Yongbyonu uklonila svo potrošeno nuklearno gorivo. Međutim, Pyongyang je uspio preraditi gorivo iz reaktora u Yongbyonu, i proizveo dovoljno plutonijuma potrebnog za nuklearnu bombu. Kao dio Dogovorenog okvira, IAEA je trebala zadržati stalno prisustvo u Yongbyonu, a njen personal nadgledati konzerviranje potrošenog goriva iz reaktora. Konzerviranje svog dostupnog potrošenog goriva i šipki, kao i dijelova šipki, koje je izveo tim iz SAD, pod pokroviteljstvom Ministarstva energije (DOE), završeno je u aprilu 2000. godine. Tim iz SAD trebao je zadržati svoje prisustvo na licu mjesta kako bi nastavili aktivnosti nadgledanja.

U 1998. godini, međunarodna zajednica je postala zabrinuta projektom podzemne izgradnje u Kumchangni, u sjevernom dijelu Sjeverne Koreje. Vjeruje se da je to postrojenje dovoljno veliko da se u njemu može smjestiti postrojenje za proizvodnju plutonijuma. Kroz uspješne pregovore, zvaničnici SAD su dobili odobrenje da posjete postrojenje u Kumchangni u maju 1999. godine. Na osnovu nalaza

tima zaključeno je da postrojenje, kako je tada bilo koncipirano, nije pogodno za smještanje grafitno-umjerenih reaktora ili procesa prerade. Druga posjeta u Kumchangni je izvršena u maju 2000. godine, tokom koje je tim pronašao dokaze koji su kontradiktorni zaključcima iz 1999. godine.

U ljeto 1999. godine, SAD su poslale bivšeg ministra odbrane Vilijama Perija da se konsultuje sa Sjevernom Korejom o ključnim zabrinutostima SAD vezanim za njihov nuklearni program. U pregledu politike Sjeverne Koreje, Peri je zaključio da je zamrznuto stanje, vezano za nuklearni program u postrojenju Yongbyon i dalje na snazi, iako su SAD bile zabrinute zbog mogućeg nastavka interesovanja Sjeverne Koreje za nuklearni program. Nadalje, Sjeverna Koreja je usvojila tehnologiju koja se primjenjuje u nuklearnom programu. Sjeverna Koreja je ratifikovala Sporazum o nuklearnoj neproliferaciji (NPT), a Sporazum o zabrani testiranja (CTBT) nije potpisala

Peri je tada preporučio da SAD trebaju težiti ka potpunij i verifikovanoj zabrani testiranja, proizvodnje i razvoja projektila, koji prekoračuju parametre Režima kontrole tehnologije projektila (MTCR), i kompletnom ukidanju izvoza i prodaje takvih projektila, opreme i tehnologije.

Balistički projektili

Tokom nekoliko posljednjih godina, Sjeverna Koreja je napravila veliki napredak vezan za svoje potencijale snaga balističkih projektila na području istraživanja i razvoja, testiranju, razmještanja i što je zabrinjavajuće u izvozu. Uprkos naporima koje je uložila međunarodna zajednica, da se ograniči napredak Pyongyanga u tom pravcu, oni i dalje nastavljaju naprijed.

Sjeverna Koreja proizvodi SCUD B i SCUD C balističke projekte kratkog dometa (SRBMs) kao i balističke projekte srednjeg dometa No Dong (MRBM). Sjeverna Koreja posjeduje preko 500 SCUD projektila raznih tipova i dovoljno projektila No Dong za svoje potrebe i za izvoz. U bilo kakvom napadu na Južnu Koreju, Pyongyang može te projekte iskoristiti u pokušaju da izoluje poluostrvo i da onemo-

gući strateška pojačanja. Kao dodatno, projektili No Dong sa svojim dometom od 1.300 km su u mogućnosti da pogađaju ciljeve na cijelom poluostrvu ali i skoro cijelu teritoriju Japana.

U augustu 1998. godine, Sjeverna Koreja je lansirala trodjelni Taepo Dong 1, sistem koji je okarakterisan kao svemirsko lansirno vozilo (SLV), koje je pokušalo da u orbitu izbaciti mali satelit. Ovo lansiranje je demonstriralo nekoliko ključnih tehnologija potrebnih za razvijanje interkontinentalnog balističkog projektila (ICBM), uključujući i faze odvajanja dijelova. Postojanje treće faze je neočekivano u razvoju u programu razvoja projektila u Sjevernoj Koreji. Sa Taepo Dong 1, Sjeverna Koreja je demonstrirala svoju sposobnost da pokrije cijelu teritoriju Južne Koreje i Japana, ali i velika područja Kine i Ruske Federacije. Potencijalno, trofazni Taepo Dong 1 SLV može dopremiti manju bojevu glavu na teritoriju SAD, iako uz veoma slabu preciznost.

Sjeverna Koreja je također napredovala sa razvojem drugih projektila većeg dometa, što je postalo predmetom velike međunarodne zabrinutosti. Oni razvijaju Taepo Dong 2 (ICBM), koji može prenijeti bojevu glavu od nekoliko stotina kilograma do Aljaske ili Havaja, ili manju bojevu glavu bilo gdje na zapadni dio teritorije SAD. Vjerovatnije je da će Sjeverna Koreja uvesti u upotrebu Taepo Dong 2 nego trodjelni sistem Taepo Dong 1 kao ICBM. Tokom 1999. godine, postojale su indicije da će Sjeverna Koreja testirati Taepo Dong 2, ali su objavili da će suspendovati testiranje projektila velikog dometa dok traju bilateralni razgovori na visokom nivou koji bi mogli unaprijediti odnose između Sjeverne Koreje i SAD. Sjeverna Koreja je ponovila namjeru da nastavi sa moratorijem u junu 2000. godine, i ponovno, pismeno, u oktobru 2000. godine u zajedničkom saopštenju koje je izdato kao zaključak posjete vice-maršala Jo Myong Roka Vašingtonu.

Tokom historijske posjete Medlin Olbrajt Pyongyangu od 23.-25.10.2000. godine, ona je sa Kim Jong Ilom razgovarala o pitanjima vezanim za projekte, uključujući i ideju Kima o trgovini projektlima velikog dometa, ograničenjima za lansiranja van granica Sje-

verne Koreje, o civilnim satelitima i o protivnicima Sjeverne Koreje. Međutim, najznačajnija pitanja vezana za proliferaciju ostala su neriješena.

Krstareći projektili i ostala sredstva prijenosa

Sjeverna Koreja posjeduje nekoliko tipova projektila malog dometa zemlja-vazduh i protiv-brodskih krstarećih projektila koji se mogu lansirati sa mora i predstavljaju potencijalna sredstva prijenosa nuklearnog oružja. U prošlosti, Sjeverna Koreja je proizvela dvije verzije protiv-brodskih krstarećih projektila baziranih na kineskim i ruskim dizajnima, koji imaju domet oko 100 km. Poslije je Sjeverna Koreja modifikovala neke od tih tipova protiv-brodskih projektila s ciljem povećanja njihovog dometa. Sjeverna Koreja, također, posjeduje veliki broj raznih tipova aviona lovaca i bombardera, helikoptera, artiljerije i lansera raketa, koji se mogu koristiti kao potencijalna sredstva prijenosa nuklearnog oružja.

Uloga kao dobavljač

Tokom posljednjih nekoliko godina, Sjeverna Koreja je bila glavni proliferator balističkih projektila i nuklearne tehnologije. Prodaja nuklearne tehnologije uzrokovala je neposrednu, ozbiljnu i rastuću ugroženost mira u svijetu. Ova prodaja imala je uticaja na strateški balans snaga na Srednjem Istoku i Južnoj Aziji.

U prošlosti, Sjeverna Koreja je, također, posredovala u poslovima vezanim za nuklearnu tehnologiju, kao i nabavku dijelova koji su prizvođeni u trećim državama u korist kupaca na Srednjem Istoku. Pyongyang pridaje visoki prioritet razvoju i prodaji balističkih projektila, opreme i nuklearne tehnologije, jer je taj izvoz značajan izvor čvrste valute, koja se koristi za daljnje finansiranje tehnološkog razvoja i proizvodnje nuklearnih projektila.

Prilozi:

Tabela 1. Nuklearni program i projektili Sjeverne Koreje

Nuklearno	<p>Plutonium proizveden u Yongbyon i Teachon postrojenjima zamrznut 1994. godine Dogovorenim okvirom; zamrzavanje verifikovano od strane IAEA.</p> <p>Vjeruje se da je proizvedeno i prerađeno prije 1992. godine dovoljno plutonijuma za barem jednu nuklearnu bombu.</p> <p>Ostaje zabrinutost zbog mogućih prikrivenih napora vezanih za nuklearno naoružanje.</p> <p>Ratifikovan NTP; poslije izjavljeno da ima poseban status. Ovaj status nisu priznale SAD ili UN. Još nije potpisan Sveobuhvatni sporazum za brane testiranja (CTBT).</p>
Balistički projektili	<p>Proizvode i sposobni su upotrijebiti SCUD B i SCUD C SRBMs, i No Dong MRBM.</p> <p>Uspješno lansirali varijantu Taepo Dong 1 MRBM u neuspješnom pokušaju lansiranja satelita (august 1998. godine).</p> <p>Razvijaju Taepo Dong 2 ICBM-domet projekte; složili se da objave moratorijum na testiranje projektila velikog dometa u septembru 1999. godine; ponovno potvrdili u junu 2000. godine.</p> <p>I dalje sposobni da vrše testiranja.</p> <p>Nisu član Režima kontrole tehnologije projektila (MTCR).</p>
Druga dostupna sredstva prijenosa	<p>Anti brodski krstareći projektili koji se mogu lansirati sa kopna i mora; ni jedan nema nuklearnu bojevu glavu.</p> <p>Letjelice: lovci, bombarderi, helikopteri.</p> <p>Zemaljski sistemi: artiljerija i lanseri raketa.</p> <p>Snage za specijalne operacije.</p>

Tabela 2. Pridržavanje međunarodnih sporazuma (u vezi proliferacije) od strane određenih država

	NPT	CTBT	NSG/ZC	BWC	CWC	AG	MTCR
Kina	R	S	- / M	R	R	-	*_
Indija	-	-	- / -	R	R	-	-
Iran	R	S	- / -	R	R	-	-
Irak	R	-	- / -	R	-	-	-
Libija	R	-	- / -	R	-	-	-
Sj. Koreja	R	-	- / -	R	-	-	-
Pakistan	-	-	- / -	R	R	-	-
Rusija	R	R	M / M	R	R	-	M
Sudan	R	-	- / -	-	R	-	-
Sirija	R	-	- / -	S	-	-	-
* Kina se složila sa izvoznim restrikcijama za kompletne projektile ali ne sa MTCR tehničkim aneksom koji se odnosi na izvoz tehnologije vezane za proizvodnju projektila.							
R-Ratifikovan	S - Potpisani	M - Član					

OBJAŠNJENE SKRAĆENICA

Sporazum o nuklearnoj neproliferaciji (NPT)

- Države koje ne posjeduju nuklearno oružje su se odrekle prava da proizvedu ili nabave nuklearno oružje. Izvoz nuklearnih materijala državama koje ne posjeduju nuklearno oružje je zabranjen ukoliko nije obezbijeđen.
- Države koje ne posjeduju nuklearno oružje koje su članovi NPT su se složile da Međunarodna agencija za nuklearnu energiju obezbjeđuje sve nuklearne položaje.

Opsežan Sporazum o zabrani nuklearnih testiranja (CTBT) nije stupio na snagu

- Potpisnici se obavezuju da neće izvesti nikakve testne eksplozije nuklearnog oružja ili neku drugu nuklearnu eksploziju.

Grupa nuklearnih dobavljača (NSG)

- Članovi su se neformalno obavezali da kontrolišu izvoz nuklearnih materijala i da uspostave strože kontrole tehnologija obogaćivanja i prerade.

Zangger komitet (ZC)

- Razvijena je lista obezbijeđenih predmeta okidača koje će članovi NPT izvoziti samo za postrojanja pod obezbjeđenjem IAEA.

Australijska grupa (AG)

- Neformalna grupa čiji su članovi usvojili izvoznu kontrolu određenih hemijskih prekursora, mikroorganizama i odnosne proizvodne opreme sa primjenom u hemijskom i biološkom oružju.

Konvencija o biološkom i toksičnom oružju (BWC)

- Zabranjuje razvoj, proizvodnju, skladištenje, zadržavanje ili nabavku bioloških agensa ili toksina koji nemaju opravdanost za miroljubivu upotrebu.
- Sporazum je na snazi ali ne posjeduje mehanizme verifikacije ili nadzora.

Konvencija o hemijskom naoružanju (CWC)

- Zabranjuje razvoj, proizvodnju, skladištenje, transfer i upotrebu hemijskog naoružanja.
- Zahtijeva od pristalica da deklarišu i unište zalihe i proizvoda na postrojanja unutar perioda od 10 godina. Stupio na snagu u aprilu 1997. godine.

Režim kontrole tehnologije projektila (MTCR)

- Dobrovoljni režim sa 32 države članice; nema kontrole nad ne-članicama; nema autoriteta za primjenu.
- Glavni cilj je zaustavljanje ili usporavanje širenja projektila koji mogu prenijeti 500 kilograma ili više na udaljenost 300 kilometara i dalje.
- Članice su se obavezale da kontrolišu dvije kategorije izvoza povezanog za razvoj projektila, proizvodnju i operacije:
 - Kategorija I: svi projektili sa 500 kg nosivosti i 300 km dometa; i kompletni podsistemi kao što je navođenje i motori.
 - Kategorija II: oprema i tehnologija vezana za bojeve glave i prenosna vozila, motore za projekte, goriva i projekte sa 300 km dometa ali manje od 300 kg nosivosti.

Sarajevo, 21.06.2009. godine

PRIPREMA I POČETAK AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

1. UVOD

Bosna i Hercegovina (BiH) je nesumnjivo od 1991. do 1998. godine bila u žiži svjetske pozornosti. Rat kao glavni uzrok tolike pozornosti bio je dugotrajan, krvav i okrutan, uz golemo uništavanje ljudi i materijalnih dobara. Danas se Bosna i Hercegovina na simboličkoj razini svrstava uz zemlje poput Bijafre, Libanona i Kambodže, gdje je u dugotrajnim ratovima gotovo potpuno devastirana društvena struktura, promijenjena etnička slika, uništena ekonomska osnova država, sve u izrazito okrutnim ratnim dejstvima, vođenim nesofisticiranim oružjem male preciznosti ali velike razorne moći, uz velike civilne žrtve, koje su najčešće bile ciljane meta vojnih napada, a ne slučajne žrtve.

Nesreća i zlo najčešće su asocijacije pri spomenu na agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

To podrazumijeva:

- *Etničko čišćenje,*
 - *Masovne grobnice,*
 - *Civilne žrtve,*
 - *Silovanje,*
 - *Urbicid,*
 - *Srednjovjekovne opsade,*
 - *Okrutnost,*
 - *Humanitarnu katastrofu,*
 - *Nemoć međunarodne zajednice,*
 - *Mržnju (nacionalnu i vjersku),*
- kao i sve do danas raširenu floskulu o “*sukobu civilizacija*”.

Takvom kategorizacijom agresije na BiH, izgleda da se najčešće izbjegava analiza same agresije, metoda kojima su počela vojna djelovanja, operacija koje su vođene i odnosa snaga koje su sudjelovale. Prva slika koja se steže o početku agresije bilo je stanje potpunog haosa, blisko Hobbesovom "ratu sviju protiv svih", s mnoštvom vojnih i političkih opcija, od najviše do najniže razine. Ipak, iza kulisa haosa vidljive su organizovane aktivnosti kojima je vanjska manifestacija rata kao "prirodnog stanja" služila za prikrivanje izvođenja jasno definiranih ratnih planova agresije na BiH. O kulisi haosa svjedoči i Noel Malcolm:

"Na početku maja (1992.) Milošević najavljuje da će povući iz BiH sve vojnike koji su državljani nove, dvorepubličke Jugoslavije, a da će bosanski Srbi u JNA biti prebačeni, zajedno sa svom vojnom opremom i zalihama u tzv. Republiku Srpsku i stavljeni pod komandu generala Ratka Mladića. Bilo je jasno da je na taj položaj Mladića postavio sam Milošević i da je sva ta promjena bila uglavnom kozmetička operacija (. . .). Kad se čitaju iskazi žrtava ratnih zločina iz kasnijeg razdoblja iste godine, često se u njima spominju i vojnici iz Srbije i Crne Gore. Nemoguće je povjerovati da se vojska koja se borila u BiH od kraja maja nadalje sastojala isključivo od bosanskih Srba. (. . .) Pa ipak ta je kozmetička operacija postigla željeni učinak. Uskoro su istaknuti zapadni političari, recimo britanski ministar vanjskih poslova Douglas Hurd, ustvrdili da se u BiH vodi "građanski rat". Glasoviti bivši urednik Timesa objavio je niz članaka u kojima je borbe u BiH okrstio " tipičnim građanskim ratom". BBC je neprestano sve strane u sukobu, pa i bosansku Vladu nazivao "zaraćenim frakcijama", a sam je rat proglasio "slomom reda i zakona". (Jednom prigodom, potkraj travnja 1992. , kad su srpske paravojne jedinice otele šest kamiona humanitarne pomoći Ujedinjenih naroda, BBC je javio da su "naperi da se dostavi pomoć izbjeglicama ometeni slomom reda i zakona". Ovo je valjda prvi put u povijesti da su kamioni oteti slomom reda i zakona)" (Malcolm,1995. :316).

Stoga je namjera približiti aktivnosti koje su činile vojnu stranu agresije na BiH u 1992. godini. Razdoblje od početka u aprilu do pada Jajca potkraj oktobra 1992. godine značajno je, jer su se u tom vremenu definirale strane u sukobu, kao i crte bojišnice koje

se nisu u odnosu prema srpskom agresoru značajnije mijenjale do 1995. godine. Rat u Bosni i Hercegovini može se klasifikovati na nekoliko načina.

Prema uzrocima koji su doveli do njega, spada u kompleks ratova uzrokovanih disolucijom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

Prema redosljedu, to je treći "jugoslavenski rat", nakon ratova u Sloveniji i Hrvatskoj.

Prema sadržaju, to je rat za nezavisnost u kojemu je na jednoj strani sudjelovala Jugoslavenska narodna armija (JNA), kao oružana sila SFRJ, a na drugoj pobornici nezavisnosti republike, predvođeni republičkim vodstvom izabranim na slobodnim izborima, koji su svoje zahtjeve za nezavisnošću legitimisali na referendumu o nezavisnosti.

Zajednički elementi svih "jugoslavenskih" ratova jesu:

- sudjelovanje JNA, kao jedne zaraćene strane;
- organizacija republičkih vojnih formacija djelomično prema modelu jedinica republičke teritorijalne odbrane (TO);
- premoć JNA u teškom naoružanju kao dominantni činilac pri zaposjedanju teritorija;
- oslanjanje JNA na lokalno srpsko stanovništvo kao mobilizacijsku bazu i politički motiv za djelovanje;
- iako je na propagandnom planu srpske strane naglasak stavljan na samoorganiziranoj odbrani lokalnog srpskog stanovništva, kojemu JNA pruža tek nužnu pomoć, operacije je vodila i koordinirala JNA;
- korelacija između brojnosti srpskog stanovništva u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH, s jedne strane, te duljine ratnih operacija i veličine zaposjednutog teritorija, s druge;
- razvoj događaja, JNA istodobno vodi rat protiv samo jednog protivnika.

"Rat" u Bosni i Hercegovini razlikuje se od prethodna dva "jugoslavenska rata" u nekoliko elemenata. Otvoreni ratni sukob počeo je nakon proglašenja nezavisnosti i međunarodnog priznanja BiH, a kako je JNA, kao oružana sila SFRJ, u prvom razdoblju bila nosilac vojnih

operacija snaga koje su se protivile bosanskohercegovačkoj nezavisnosti, u pravnom smislu, riječ je o vanjskoj agresiji.

Bosna i Hercegoviona je bila u nepovoljnijem geografskom položaju od drugih republika bivše SFRJ, s obzirom da republičke granice nigdje nisu dijelom bile i državne granice SFRJ. Kontrola granica s nejugoslavenskim zemljama omogućavala je svim republikama bivše SFRJ tokom rata svojevrsni izlazni ventil, pretpostavljenu sigurnu pozadinu i koridor kojim se vršila doprema oružja, sirovina i proizvoda koji su bili pod embargom. BiH, koja je graničila sa Hrvatskom i tadašnjom Saveznom Republikom Jugoslavijom (SRJ), a koje su bile u ratu i prije početka sukoba u BiH, na taj je način bila u dvostrukoj izolaciji. Bosanskohercegovačke granice nisu bile pod nadzorom legalnih republičkih vlasti, a ratni sukobi u Hrvatskoj dodatno su otežavali opskrbu stanovništva i vojske hranom i logističkim materijalom.

Treći element je složena etnička struktura BiH, kao višenacionalne države. Razvojem "ratnih operacija", definisale su se, uslovno rečeno, tri, a povremeno i više strana u sukobu, po čemu se rat u BiH izdvaja od prethodna dva "jugoslavenska" rata. Iako su sudjelovanje i odlučujuća uloga JNA u vojnom provođenju velikosrpskog programa zajednički svim "jugoslavenskim" ratovima, njegovo sudjelovanje u agresiji na BiH izdvaja se od prethodnih djelovanja. Dok je u slovenskoj "etapi rata" JNA bio zatečen u mirnodopskom stanju i raspršen, a u hrvatskoj etapi prolazio kroz transformaciju od mirnodopske ka ratnoj vojsci, kao i kroz transformaciju od jugoslavenske ka srpskoj vojsci, agresiju na BiH je JNA dočekala kao ratna vojska s jasnim ciljem vojnog ostvarivanja velikosrpskog programa.

Povlačenjem jedinica iz Slovenije i Hrvatske, JNA je koncentrirala i reorganizirala svoje snage, a sudjelovanje u ratu osiguralo joj je dodatno praktično iskustvo, uz već postojeću formalnu obrazovnu osposobljenost profesionalnog sastava za rat. Polazište u definiranju strana u sukobu jest Referendum o nezavisnosti BiH, održan 29. februara i 1. marta 1991. godine. Na Referendumu se dvotrećinska većina stanovništva BiH s biračkim pravom izjasnila za nezavisnost republike, čime je odluka za osamostaljenje republičkog vodstva stekla

legitimitet, a zadovoljen je i uvjet Badinterove komisije bez kojeg BiH ne bi mogla biti međunarodno priznata.

Od tog događaja možemo ocrtati dvije strane u sukobu:

- pobornike nezavisnosti BiH i njezina postojanja kao suverene i samostalne države, te
- protivnike tog procesa.

2. PREDVEČERJE AGRESIJE

Popis stanovništva na dan 31. marta 1991. godine za Bosnu i Hercegovinu navodi ukupno 4,354 . 911 stanovnika. Od toga su 1,902. 869 stanovnika (43. 7%) bili Bošnjaci, 1,364 . 363 (31. 3%) Srbi, 752. 068 (17. 3%) Hrvati, dok su 7,7 posto činili pripadnici drugih nacija i Jugoslaveni. Bošnjaci su bili većina u 45 općina (u 13 relativna, u 31 apsolutna), Srbi u 34 općine (5 relativna, 29 apsolutna), a Hrvati su bili većina u 20 općina (6 relativna, 14 apsolutna). Na prvim slobodnim izborima u novembru 1990. godine pobijedila je tzv. antikomunistička koalicija sastavljena od Stranke demokratske akcije (SDA), Srpske demokratske stranke (SDS) i Hrvatske demokratske zajednice (HDZ).

Nacionalne stranke, bez obzira na sporadična prepucavanja i uzajamne optužbe oko metoda agitacije (npr. , nerijetko vezanje zelene zastave i šahovnice) i bojazan da se ne napravi politički savez Muslimana i Hrvata protiv Srba, ipak su uspostavile prećutni (ili dogovoreni) savez. Iako su se one programatski i po političkim ciljevima znatno razlikovale, osnovna nit koja ih je povezivala i stvarala idilu harmonije i tolerancije bila je antikomunizam, zajednička želja da svim sredstvima skinu komuniste sa vlasti (Duraković: 1993:203).

Stranke su podijelile vlast po nacionalnom ključu, pa je za predsjednika Predsjedništva Republike izabran Bošnjak, za predsjednika Parlamenta Srbin, a za predsjednika Vlade Hrvat. Sporazum o trodiobi vlasti funkcionisao je za vrijeme izborne utrke, u pobjedi na izborima i u podjeli funkcija, čime je ustvari i okončan.

Na izborima 1990. godine nacionalne stranke su u republičkom Parlamentu osvojile ukupno 84 posto poslaničkih mandata.

- SDA je osvojila 35,85 posto mandata (86 zastupnika),
- SDS je osvojio 30 posto mandata - 72 zastupnika, a
- HDZ je osvojio 18,35 posto mandata - 44 zastupnika,
- dok je osam ostalih parlamentarnih stranaka osvojilo 15,8 posto mandata - 24 zastupnika.

U Vijeću općina tri nacionalne stranke osvojile su čak 95 posto poslaničkih mjesta, a u Vijeću građana 75 posto.

Od sedam izbornih jedinica u četiri s većinskim bošnjačkim stanovništvom pobijedila je SDA (Sarajevo, Zenica, Bihać i Tuzla), u dvije izborne jedinice s većinskim srpskim stanovništvom pobijedio je SDS (Banja Luka i Doboj), a u izornoj jedinici s većinskim hrvatskim stanovništvom pobijedio je HDZ (Mostar).

Završetak raspada SFRJ, započet slovenskim proglašenjem nezavisnosti i kratkotrajnim ratom protiv JNA, nastavio se intenziviranjem napora Hrvatske na stjecanju nezavisnosti. U Hrvatskoj su u ljeto 1991. godine (juni-juli) intenzivirani ratni sukobi između JNA i Hrvatske vojske (tada republičkog Ministarstva unutarnjih poslova /MUP/ i jedinica Zbora Narodne garde /ZNG/).

JNA je koristila teritorij BiH kao osnovicu za vojne operacije i pomaganje pobune dijela srpskog stanovništva u Hrvatskoj, a sve komunikacije prema pobunjenim Srbima u tzv. Krajini i zapadnoj Slavoniji išle su preko teritorija BiH. Nakon isteka tromjesečnog moratorija na proglašenje nezavisnosti, sklopljenog uz posredovanje predstavnika Europske zajednice na Brijunima u julu 1991. godine, JNA proglašava djelomičnu mobilizaciju 3. oktobra 1991. godine, a Hrvatska 8. oktobra 1991. godine proglašava prekid svih veza s ostatkom SFRJ.

Skupština BiH je, reagirajući na slijed događaja, 15. oktobra 1991. godine donijela Akt o reafirmaciji suverenosti Republike BiH (RBiH).

Tim činom odlučeno je da se povuku predstavnici BiH iz rada saveznih organa dok se ne postigne dogovor između svih republika koje čine Jugoslaviju. Na to su pristali predstavnici SDA i HDZ-a, dok su

predstavnicu SDS-a odbili djelovati sukladno Aktu. Na nivou Predsjedništva i Vlade BiH donesena je odluka prema kojoj se novaci i rezervni sastav neće upućivati u JNA. Ujedno, mobilisani su rezervni odredi MUP-a BiH i upućeni prema Bosanskoj Gradiški i Bosanskoj Kostajnici da bi spriječili moguće sukobe i napade na Hrvatsku iz BiH. No, nisu uspjeli u svom zadatku, jer su ih zaustavile paravojne formacije (Ajanović: 1992.).

Od sredine septembra do sredine novembra 1991. godine, oslanjajući se na općine u kojima je osvojio vlast, SDS uspostavlja srpske autonomne oblasti (SAO), koje su u svim svojim djelovanjima bile nezavisne o centralnoj vlasti.

Kao vrhunac, uslijedio je referendum srpskog naroda, 9. i 10. novembra 1991. godine, na kojemu su Srbi izglasali uspostavljanje samostalnih srpskih republika u granicama BiH, s namjerom priključenja ostacima SFRJ.

Vlada u Sarajevu iznijela je stav da referendum smatra neustavnim i nevažećim, pa nije poduzela dalje mjere.

Kao odgovor na poteze SDS-a, HDZ BiH je 12. novembra 1991. godine proglasio Hrvatsku Zajednicu Posavine u Bosanskom Brodu, a 18. novembra 1991. godine u Grudama je proglašena Hrvatska Zajednica Herceg Bosna (HZHB).

SDS je 9. januara 1992. godine "autonomne oblasti" formalno proglasio Srpskom Republikom Bosnom i Hercegovinom (kasnije preimenovana u Republiku Srpsku - RS) prije nego što je Skupština BiH 25. januara 1992. godine uopšte donijela odluku da se održi referendum o nezavisnosti.

Potom je uslijedilo proglašenje Hrvatske zajednice Srednje Bosne 27. januara 1992. godine. U srpskom slučaju, stvaranje SAO bilo je prenošenje recepta pobune iz Hrvatske na bosanskohercegovački teritorij. U dijelovima zemlje gdje je osvojio većinu glasova, a time i mandat, SDS je postojeći državno - upravni aparat podredio svojim ciljevima i te općine služile su mu kao baza za dalje ratne pripreme.

Tamo gdje nije osvojio većinu, SDS je prionuo na stvaranje tzv. srpskih općina, što je odgovaralo njihovoj viziji apartheida, u kojemu bi bile stvorene posebne institucije samo za Srbe.

Iznenadjenje je bilo stvaranje hrvatskih zajednica, koje su neugodno podsjećale na SAO.

Obje vrste ekskluzivno nacionalnih teritorijalno upravnih jedinica nastajale su na područjima gdje su nacionalne stranke osvojile većinu, a time i vlast, pa nije bilo stvarne potrebe za utemeljivanje dodatnog upravnog aparata uz već postojeći, koji je bio pod njihovim nadzorom. Stvaranje takvih oblasti i zajednica objašnjavalo se brigom za zaštitu naroda. S obzirom da ustavna prava Srba i Hrvata u BiH nisu bila ugrožavana, a njihovo sudjelovanje u državnoj vlasti bilo je proporcionalno, pa i veće od njihova udjela u stanovništvu, takva opravdanja otpadaju.

Odgovor na neustavno stvaranje novih teritorijalno političkih jedinica u Republici bio je pokušaj državnih organa da se po svaku cijenu očuva mir. Političke stranke SDS i HDZ su, uz SDA, izbornim rezultatima stekle legalitet, uz pretpostavljeni legitimitet da sudjeluju u republičkoj vlasti. Uz lojalne građane, postojale su i struje koje su intenzivno radile na razbijanju zemlje.

U situaciji neproglašene vojne okupacije, otvorene pripreme za odbranu bile su izrazito otežane i ometane. Uz očevidno razbijačku politiku SDS-a, uloga trećeg partnera u vlasti, HDZ-a, bila je ambivalentna.

Dok je dio HDZ-a (uvjetno nazvan bosanskim) radio na stabilizaciji stanja u državi (izašnjavanje na Referendumu o nezavisnosti zemlje, sudjelovanje u odbrambenim naporima), drugi dio (uvjetno nazvan hercegovački) je povlačio poteze koji su pridonosili destabilizaciji države (stvaranje hrvatskih zajednica, pregovaranje s ekstremnim krikom SDS-a, čiji su vrhunac sastanci Boban-Karadžić u Grazu).

U takvoj situaciji, s otvorenim protivnikom i nestabilnim saveznikom, inzistiranje SDA na očuvanju mira po svaku cijenu pokazuje se kao logičan izbor. Naknadni pregled aktivnosti državnih predstavnika ukazuje da se razdoblje prije rata agresije iskoristilo za brojne međunarodne kontakte i traženje pomoći. Mišljenja smo da se s pravom može ustvrditi kako je glavni strategijski cilj bilo dobivanje međunarodnog priznanja, nakon ispunjenja postavljenih uvjeta za priznanje od strane Evropske zajednice.

Da BiH nije stekla međunarodno priznanje prije rata, pitanje je da li bi to pravo, s obzirom na intenzitet agresije, uspjela kasnije uopće ostvariti.

Rast napetosti u Republici doveo je do masovnoga ličnog naoružavanja i porasta broja incidenata. Prema podacima republičkog MUP-a iz juna 1991. godine,

- 92. 500 Bošnjaka prijavilo je - 110. 400 komada oružja,
- 131. 900 Srba prijavilo je - 157. 200 komada oružja, a
- 43. 000 Hrvata prijavilo je - 51. 800 komada oružja.

Smatra se da je stvarni broj oružja u posjedu građana bio gotovo triput veći (Vego, 1993a. :63).

Prvi znak za početak rata u BiH bilo je uništenje sela Ravno, u istočnoj Hercegovini, nastanjenog Hrvatima, u srpskom okruženju, u novembru 1991. godine.

Selo je uništeno u ratnim operacijama JNA i crnogorskih rezervista radi osvajanja Dubrovnika. Na primjeru Ravnog, pokazala se nemogućnost republičkog rukovodstva da spriječi korištenje teritorija BiH od strane JNA kao poligona za napad na Hrvatsku. Od jeseni 1991. godine do početka agresije, diljem Bosne i Hercegovine dolazi do brojnih incidenata. Tako patrole MUP-a presreću kamione s oružjem za koje niko ne zna «odakle su i kamo idu», rezervisti iz Srbije i Crne Gore, mobilisani za "rat protiv Hrvatske" prilikom prolaza kroz BiH, često prave ekscese i otvaraju nasumičnu vatru radi zaplašivanja stanovništva, pojavljuju se barikade i samozvani «organi reda» vrše kontrolu prometa. Sve češće su noćne pucnjave.

Sve veći broj incidenata, dolazak jedinica JNA koje su se povukle iz Hrvatske i Slovenije, crnogorskih i srpskih rezervista, doveli su do toga da je republičko vodstvo mobilisalo dio rezervnog sastava republičkog MUP-a, jedinoga oružanog sastava koji je zadržan pod nadzorom republičkih vlasti. Uz mobilizaciju rezervnog sastava MUP-a i JNA je počeo provoditi mobilizaciju, iako je republičko Predsjedništvo preporučilo neodazivanje na te pozive.

Na pozive JNA odazivali su se uglavnom Srbi, dok su Bošnjaci i Hrvati odlazili u rezervni sastav MUP-a.

Da bi se održao red, čak su, u dogovoru sa zapovjednikom Sarajevske vojne oblasti, generalom Kukanjcem, uspostavljene mješovite patrole MUP-a i JNA, bez većih rezultata. Iako je zapovjedništvo nad bosanskohercegovačkom TO-om spadalo u nadležnost republičkih vlasti, JNA je akcijom izmještanja oružja TO-a pod svoj nadzor razoružala tu formaciju. Ujedno, veliki broj kadrova TO-a, kao i zapovjednik general Vukosavljević bili su Srbi, što je dodatno otežavalo pristup mobilizacijskim spiskovima.

Referendum o nezavisnosti BiH proveden je 29. februara i 1. marta 1992. , na kojemu je 64 do 67 posto birača glasalo za nezavisnost. Kao odgovor na Referendum, srpske paravojne snage podigle su u razdoblju od 1. do 5. marta 1992. barikade u Sarajevu i u drugim bosanskohercegovačkim gradovima (Šamac, Derventa, Odžak), među kojima se izdvaja Bosanski Brod, oko kojega su se razbuktale oružane borbe. U Bosanskom Brodu pripadnici srpske paravojne jedinice su nakon Referenduma (1. 3. 1992.) podigli barikadu koju su polako pomicali prema mostu na Savi. Nakon dva dana, 3. marta 1992. , blokirali su most praznom cisternom. Na policijsku patrolu koja je pokušala ukloniti barikadu otvorena je paljba, a policajci su na nju uzvratili i uspjeli ukloniti barikadu, nakon čega se sukob razbuktao da bi se s manjim ili većim intenzitetom (razmjenjivanje pješadijske i topovske vatre) nastavio do službenog početka "rata".

Tokom marta rukovodstvo SDS-a završava pripreme za početak rata. Dovršava se formiranje «srpskih općina», kao paralelnih organa vlasti, tamo gdje SDS nije pobijedio na izborima, i vrše se pripreme za izdvajanje srpskih kadrova iz republičkog MUP-a koji su trebali činiti srpski MUP. Potkraj marta bilježe se mjestimična puškaranja (23. marta u Goraždu; 29. marta u Kupresu, Mostaru i Derventi), da bi se sukobi od početka aprila 1992. proširili cijelom BiH:

- 1. april 1992. u Bijeljini počinju sukobi između Arkanove Srpske garde i Patriotske lige. Istoga dana JNA blokira puteve prema Čitluku i povlači snage iz Mostara, stanovništvo se evakuše iz Kupresa. U Sarajevu se organizuje miting milicionara protiv podjela u MUP-u;

- 3. april 1992. Srpske odbrambene snage preuzele su kontrolu nad Banjom Lukom. Istoga dana počinje mobilizacija TO-a u Tuzli i Livnu. U Mostaru pred kasarnom "Mostarski bataljon" eksplodira kamion-cisterna napunjena eksplozivom, što označava "početak rata" u tom gradu, koji je više od mjesec dana bio izložen teroru rezervista JNA iz Crne Gore;
- 4. april 1992. Arkanova Srpska garda ovladala je Bijeljinom. Na Bosanski Brod JNA i SDS vrše opći napad vatrom iz minobacača, topova i VBR-a. U Neumu oćtinsko predsjedništvo proglašava opću mobilizaciju. U noći s 4. na 5. aprila 1992. godine paravojne jedinice SDS-a izvele su napad na sve policijske stanice u Sarajevu;
- 5. april 1992. Demonstracije za mir u Sarajevu i Mostaru. Srpski MUP napada školu MUP-a na Vracama u Sarajevu. JNA napada Neum.
- 6. april 1992. na dan priznanja od strane Evropske unije, počinje mobilizacija TO Mostara. Nastavljaju se sukobi u Sarajevu;
- 7. april 1992. SAD priznaje BiH, Hrvatsku i Sloveniju, a JNA raketira Široki Brijeg kasetnim bombama. Predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović prosvjeduje kod Blagoja Adžića izjavljujući da je to napad na hrvatski narod i međunarodno priznatu i suverenu Republiku Bosnu i Hercegovinu. Istoga dana tzv. srpska Skupština BiH završava svoju 15. sjednicu. Njezin predsjednik Momčilo Krajišnik (koji je istovremeno bio predsjednik Skupštine RBiH, sada se nalazi u Hagu zbog ratnih zločina) potpisao je dokument o proglašenju nezavisne srpske republike. Paralelno, srpski predstavnici u Predsjedništvu RBiH, Biljana Plavšić (sada se nalazi u Hagu zbog ratnih zločina) i Nikola Koljević, povlače se iz Predsjedništva RBiH;
- 8. april 1992. Predsjedništvo RBiH donosi odluku o stvaranju TO-a RBiH kao republičke oružane sile umjesto dotadašnjeg TO-a. U Grudama, na sjednici Hrvatske Zajednice Herceg Bosne (HZHB) osnovano je Hrvatsko vijeće obrane (HVO). Na sastanku je rečeno da «HZ HB ne prihvaća iskompromitiranu TO kao svoju vojnu strukturu, smatra da je odluka Predsjedništva

- BiH o TO BiH politički nepromišljena», te da su «sve formacije osim HVO-a na području HZ HB nelegalne ili neprijateljske»;
- 9. april 1992. jedinice «srpske opštine Zvornik» osvojile su grad koji su najprije napale tenkovske jedinice JNA, a za njima su ušli Arkanovci;
 - 10. april 1992. srpske snage zauzimaju Kupres, pješačko-topovske bitke kod Bosanskog Broda i Dervente. Jose Cutilheiro pregovara s Izetbegovićem i Karadžićem.
 - 11. april 1992. napadi na Čitluk, vazdušne uzbune u Livnu i Širokom Brijegu, JNA ušla u Modriču, vrši topovske napade na Foču. Istog dana događa se jedna od najdramatičnijih epizoda s početka "rata". Grupa pod vodstvom Murata Šabanovića zauzima branu u Višegradu i prijeti dizanjem brane u zrak ako JNA ne prestane s napadima na Višegrad i ne dopusti evakuaciju stanovništva iz grada. Toga dana je Predsjedništvo RBiH donijelo Ukaz o potčinjavanju svih postrojbi TO-a BiH do 15. 4. 1992. Oni koji se ne jave do tog datuma, smatrat će se ilegalnim snagama i jedinicama.
 - 14. april 1992. zauzeto skladište TO-a Dervente i predano TO-u BiH. U Sarajevu zatvoren aerodrom Butmir. U Hrvatskoj 40. 000 izbjeglica iz BiH, uglavnom iz zapadne Hercegovine.

Kao što je vidljivo iz djelomične hronologije događaja u prvoj polovici aprila 1992. , ratni sukobi u Bosni i Hercegovini počeli su i prije službenog početka rata, 6. aprila 1992. godine kad je napadnuto Sarajevo. S obzirom da je još u studenome 1991. godine napadnuto i uništeno selo Ravno u istočnoj Hercegovini u operaciji odmazde JNA, to bi se moglo smatrati predpočetkom rata. Borbe u Bosanskoj Posavini, koje su se razbuktale u martu 1992. godine, također predstavljaju «rat prije rata». No, kao primjer metodologije djelovanja JNA i srpskih paravojnih snaga može se uzeti Bijeljina, u kojoj su borbe trajale od 1. do 4. aprila 1992. godine. Paravojna jedinica Arkanove Srpske garde počela je napad na grad, gdje im se suprotstavila manja skupina pripadnika Patriotske lige. Arkanovci su uspjeli slomiti otpor i počeli su s masovnim egzekucijama, koje nisu bile manifestacija «ratnog ludila», nego sistematsko uklanjanje viđenijih ljudi, kao i bošnjačkog stanovništva. Operacija u Bijeljini imala je dvostruki zadatak.

Prvo: Bijeljina je komunikacijski značajna, jer je ona sjecište dvaju krakova kojima su počeli srpski napadi na BiH - sjevernobosanskog (posavskog) i istočnobosanskog (drinskog) pravca. Ovladavanje Bijeljinom, središnjim gradom Semberije, omogućilo je potpunu kontrolu toga kraja, osiguranje zaleđa prema Srbiji, a time i logističku potporu. Kontrolom Semberije osigurao se nadzor nad donjim tokom rijeke Save i ušćem Drine u Savu.

Drugo, brutalnost kojom je izvršen napad, njegova medijska pokrivenost, paradna dotjeranost i pokazna opremljenost Arkanovih Tigrova ponajprije su imali funkciju zastrašivanja bosanskohercegovačkog stanovništva. Napad je izvršen uoči Bajrama, muslimanskoga vjerskog praznika, kao još jedan simbolični čin. Bijeljina je bila generalna proba prije početka otvorenog sukoba. U zauzeću Bijeljine vidljiv je obrazac kasnijeg djelovanja JNA i srpskih paravojnih postrojbi.

Taj se obrazac u praksi manifestirao koncentracijom nadmoćnih snaga, uz potporu oklopno mehanizovanih snaga i artiljerije. Grad predviđen za zauzimanje bio bi okružen i prometne komunikacije stavljene pod kontrolu. Putem sredstava javnog informiranja lokalno stanovništvo je pozivano na nepružanje otpora, najčešće korištenjem sintagmi o «Jugoslaviji» i «bratstvu i jedinstvu». U slučaju slabijeg otpora, osvajanje grada preuzimale su na sebe pješake postrojbe koje je karakterizirala brutalnost prema zarobljenicima i civilnom stanovništvu. Uz likvidaciju predstavnika legalnih vlasti i uglednijih gradjana, počinjalo se s etničkim čišćenjem, a paravojne postrojbe su, kao nagradu, stjecale pravo na pljačku. Ako bi došlo do jačeg otpora (koji su u praksi najčešće pružale lokalne snage naoružane osobnim naoružanjem), pješadija bi stala i pozvala artiljeriju da «omekša otpor». Uopšte, srpske snage uglavnom su izbjegavale direktnu borbu i koristile su se neselektivno artiljerijom gdje god je to bilo moguće. Takav način upotrebe artiljerije srpski general Mladić je kasnije u opsadi Sarajeva definisao kao «razvlačenje pameti».

3. RATNE OPERACIJE

Namjera JNA bila je ovladati teritorijem Bosne i Hercegovine u kratkom vremenu, najvjerojatnije do kraja ljeta 1992. Stoga je poduzet opšti napad na četiri glavna pravca:

3. 1. Sarajevo

Cilj JNA bio je ovladati gradom i zauzeti republičke institucije. Srpske paravojne formacije počele su dizati barikade u gradu, s namjerom da ga presjeku napola. Istodobno, u gradu su počeli djelovati brojni snajperisti, s namjerom sijanja panike i paralize života. Patriotska liga i više drugih grupa su odgovorile podizanjem kontrabarikada i razbijanjem srpskih barikada, te je tako uspjela očistiti jezgro grada i uspostaviti unutrašnje komunikacije. Kako je JNA djelomično izašao na ranije pripremljene položaje u okolini grada, počela su neselektivna djelovanja artiljerijskim orudjima po samome gradu. Sefer Halilović, zapovjednik Glavnog Štaba AR BiH, je u avgustu 1992. procijenio da se u srpskoj opsadi Sarajeva «na okolnim brdima nalazi 450 artiljerijskih orudja svih mogućih kalibara, sa oko 120 tenkova, 200 oklopnih transporterata i masa protuavionskih topova» (Latic, 1997a. :13).

Jedinice JNA su 5. svibnja 1991. godine u prodoru pokušale zauzeti centar grada i zgradu Predsjedništva RBiH, ali su u žestokom okršaju odbačene. Istog poslijepodneva dolazi do opkoljavanja zgrade Zapovjedništva JNA i zarobljavanja predsjednika Izetbegovića na sarajevskom aerodromu. Njegova razmjena za generala Kukanjca i slobodan izlaz JNA iz Sarajeva uslijedili su sljedećega dana, nakon pregovora. Za vrijeme Izetbegovićevo zarobljeničtva, došlo je do pokušaja preuzimanja vlasti od strane Fikreta Abdića, tada člana Predsjedništva RBiH. Abdić je onemogućen u svom naumu, nakon čega se on povlači u Cazinsku krajinu. Linije oko Sarajeva uspostavljaju se u aprilu i maju, da bi se ustalile i uglavnom ostale nepromijenjene (unutrašnji prsten opsade) do kraja "rata".

3. 2. Podrinje

Cilj napada JNA bio je ovladavanje tokom rijeke Drine, presjecanje komunikacije BiH i Sandžaka i etničko čišćenje bosnjačkog stanovništva iz sliva rijeke na potezu od Bijeljine do Foče. Gornji tok rijeke Drine je slabo naseljen, a u istočnoj Hercegovini živi pretežno srpsko stanovništvo, tako da južno od Foče nije bilo značajnijih ratnih ciljeva. Srpske snage zauzele su Bijeljину, Zvornik, Višegrad i Foču, dok su se Srebrenica i Goražde odbranili i potkraj ljeta lokalna snage AR BiH uspjele su osloboditi značajan teritorij i izbiti na rijeku Drinu, a dijelom i na državnu granicu.

3. 3. Posavina

Cilj djelovanja JNA bio je ovladavanje tokom rijeke Save i područjem Posavine, uspostavljanje sigurnog koridora koji bi zapadne dijelove BiH, koje su već nadzirali Srbi (banjolučka i dobojska regija), kao i krajine u Hrvatskoj kopnenim putem povezali sa Srbijom. U tu svrhu angaziraju se krupni oklopno-mehanizovani sastavi, i cijelo ljeto vode se intenzivne borbe. Sjeverni dio Posavine (uz Savu) pod nadzorom je HVO-a, koji intenzivno potpomaže Hrvatska vojska, uz pružanje logistike na pravcu djelovanja i sudjelujući i s krupnijim sastavima. Glavni problem odbrane sjevera Bosanske Posavine bio je postojanje dviju linija zapovijedanja - političke i vojne. Dok je vojna logika nalagala odsudnu odbranu i presjecanje koridora prema Krajini, čime bi se ubrzao i pad Krajine u Hrvatskoj, a snage HV-a i HVO-a bile su dovoljno opremljene i motivirane za uspješno izvršenje takvih operacija, politički argument je presudio i došlo je do povlačenja HV-a iz Bosanske Posavine, nakon čega je uslijedilo i srpsko zauzeće toga dijela BiH.

Južni dio Posavine (Gradačac, Brčko) pod nadzorom je AR BiH. Ljeto 1992. prošlo je u žestokim ofenzivama i protuofenzivama, no krajnji rezultat je za srpsku stranu bio povoljan. Srbi su imali tri faze ofenzivnih djelovanja.

U maju su zauzeli Bosanski Šamac (4. 5. 1992.) i Brčko (7. 5. 1992.).

U junu su zauzeli Derventu (7. 7. 1992.), Modriču (10. 7. 1992.) i Odžak (13. 7. 1992.), a konačni slom odbrane uslijedio je 6. oktobra 1992. godine srpskim zauzećem Bosanskog Broda.

U razdobljima između srpskih ofenziva slijedile su protuofenzive HV-a i HVO-a, u kojima se, navodno, uspjele doći do ispred Doboja, ali su tada zaustavljene političkim direktivama. AR BiH zabilježila je uspjeh odbranom Gradačca, a manje je poznat podatak da su snage AR BiH do 1993. godine držale liniju u predgradjima Brčkoga na približno kilometar od rijeke Save. Na sjevernoj strani Posavine, pod nadzorom HVO-a se održala samo enklava kod Orašja, gdje se lokalno vodstvo usprotivilo odluci o povlačenju.

3. 4. Hercegovina

U situaciji kad su snage JNA odsjekle jug Hrvatske i držale Dubrovnik u okruženju, namjera JNA je bila odsjeći Mostar s juga, te pravcem Stolac - Čapljina - Metković ovladati istočnom obalom Neretve i, vjerovatno, deltom Neretve, te izbiti na more. Srpske snage su u ofenzivi (24 -28. 4. 1992.) uspjele ovladati istočnim dijelom Mostara i probiti se do Čapljine. Tu su zaustavljene intervencijom Hrvatske vojske i potisnute istočno od Stoca. U borbama je oslobođena lijeva obala Neretve u Mostaru i JNA je potisnuta u Podveležje. Oslobođenje Mostara bio je svijetli trenutak borbe u Hercegovini i primjer da se samo združenim djelovanjem može postići uspjeh. Arif Pasalić, lokalni zapovjednik AR BiH, izjavio je da je u borbama sudjelovalo «340 boraca Samostalnog mostarskog bataljona, 60 policajaca HVO-a, jedan vod HOS-a i specijalna jedinica HVO-as, uz kvalitetnu artiljerijsku podršku HVO-a» (Latić,1997a. :15). Nakon stabilizacije vojnog stanja u zapadnoj i srednjoj Hercegovini, počinju brojni incidenti, počevši od ubistva generala HOS-a Blaža Kraljevića (iz vlastitih redova), koji će završiti sukobom AR BiH i HVO-a.

U ratnim operacijama u ljeto i jesen 1992. godine, uspostavlja se linija djelovanja koja se do kraja 1994. godine neće bitnije mijenjati. Iako su srpski izvori tvrdili da Vojska Republike Srpske kontrolira oko 70 posto teritorija, Sefer Halilović navodi da su AR BiH i HVO od aprila do septembra 1992. godine oslobodili 58 posto državnog terito-

rija (Halilović, 1997. :121). Tačni podaci nisu utvrđeni. Najkvalitetniji dio teritorija pod nadzorom VRS-a bila je banjolučko-dobojska regija, s brojnim stanovništvom i urbano-industrijskim središtima. Područje jugozapadne Bosne (od Drvara do Livna) slabo je naseljeno i razvijeno, a otprije je poznato kao demografska «crna rupa» BiH, bez dovoljno domicilnog stanovništva za funkcionalnu odbranu. Podrinje je značajno zbog hidroenergetskog potencijala Drine i velikog rudnog bogatstva, no protjerivanjem većinskoga bosnjačkog stanovništva ostalo je bez demografskog potencijala. Istočna Bosna i istočna Hercegovina su brdsko-šumski i kraški krajevi, također rijetko naseljeni i slabo razvijeni. Tek zauzećem najvećeg dijela Bosanske Posavine, Republika Srpska je stekla značajnije kvalitetne teritorijalne dobitke.

Srpske snage nisu uspjele u svome osnovnom naumu - brzom zauzimanju teritorija BiH i kvalitetnom osiguranju najvažnijih komunikacijskih pravaca prema tzv. Krajini u Hrvatskoj. Stoga su u jesen 1992. godine, nakon zauzimanja Jajca, prešle u strategijsku defenzivu koja će trajati do kraja rata.

Snage odbrane BiH uspjele su odbraniti ključne dijelove teritorija Republike - industrijske i urbane centre - no, nisu uspjele riješiti probleme logistike i osiguravanja komunikacija te pitanje zajedničkog zapovjedništva i uskladjivanja ratnih ciljeva AR BiH i HVO-a.

Armija BiH je do avgusta 1992. godine izvršila punu mobilizaciju i imala 168. 500 vojnika, bez snaga HVO-a i MUP-a BiH. Najveći problemi bili su odnosi s HVO-om. Dok je HVO, kao što je rečeno u izjavi prilikom osnivanja, zabranjivao postojanje bilo kakvih jedinica na području koje je smatrao da pripada HZ HB, na teritoriju pod kontrolom AR BiH jedinice HVO-a su prihvaćene kao dio oružanih snaga BiH. Prema navodima oficira AR BiH, HVO je od početka rata zaustavljao konvoje s oružjem i logistikom. Glavni problem bilo je uspostavljanje jedinstvenog komandovanja koje bi objedinjavalo i koordiniralo vojna djelovanja. Taj problem bit će izražen do kraja rata, iako su sva iskustva rata govorila da su vojni uspjesi mogući tamo gdje postoji koordinirano djelovanje.

Nakon pada Bosanskog Broda, izbija prvi veliki sukob između AR BiH i HVO-a, 25. Okt. 1992. , kada postrojbe HVO-a ulaze u Prozor, do tada pod nadzorom AR BiH, i zauzimaju ga. Nekoliko dana kasnije, srpske snage zauzimaju Jajce, što je njihov posljednji veći teritorijalni dobitak do 1995. godine. Zauzimanjem Prozora od strane HVO-a i Jajca od strane VRS-a otvara se problem bosnjačko-hrvatskih odnosa koji se, nakon intenzivne političke pripreme, pretvara u rat.

4. SUPROTSTAVLJENE SNAGE

Formalno, odbrambene snage Bosne i Hercegovine prije proglašenje nezavisnosti bili su republički MUP, TO i JNA u sklopu sastava odbrane SFRJ. Bosansko hercegovački TO je na papiru predstavljao jaku vojnu formaciju.

Oduzimanjem naoružanja od strane JNA, TO je izgubio svoju snagu i nije mogao ispuniti svoju funkciju suprotstavljanja agresiji. Dio TO-a se ipak naoružao. Riječ je o jedinicama pod kontrolom SDS-a koje su oružje dobile od JNA. Tako su jedine jedinice koje su dobile oružje namijenjene odbrani suvereniteta Republike bile upravo one koje su ga rušile. Uz njih, stvorene su paravojskih formacija na nacionalnoj osnovi. Najpoznatije među njima su bosnjačke, Bosna i Patriotska liga, te hrvatske Hrvatsko vijeće obrane (HVO) i Hrvatske odbrambene snage (HOS). Uz njih, svoje snage organizovali su i Srbi, no kod njih je identifikacija otežana. Naime, s obzirom na intenzivnu suradnju s JNA, SDS je svoje jedinice organizovao kroz mobilizaciju rezervista JNA, iz Srbije su "uvezene" Arkanova Srpska garda i Šešeljev Srpski četnički pokret, zabilježena su djelovanja Belih orlova, a prilikom preuzimanja vlasti u Banjoj Luci pojavile su se Srpske odbrambene snage. Samozvane srpske općine također su imale svoje jedinice. U svom šarenilu srpskih paravojskih snaga i jedinica kao konstanta izdvaja se suradnja s JNA, koji je bio njihov logistički centar.

O suradnji JNA i srpskih paravojskih formacija Kadrijević navodi: Pošto napori JNA da i muslimanski dio rukovodstva BiH usmjeri ka novoj

jugoslavenskoj državi onih jugoslavenskih naroda koji to zaista hoće nisu urodili plodom, to smo se mi morali orijentisati na saradnju sa predstavnicima srpskog naroda i sa srpskim narodom u cjelini, nikada ne zatvarajući vrata za saradnju i sa ostalima, makar pojedincima koji su za novu Jugoslaviju. Time smo obezbijedili da za vrijeme rata u Hrvatskoj vršimo manevre i pokrete snagama JNA preko BiH, sto je za JNA bilo od vitalnog značaja. Ti "manevri i pokreti" su vršeni sa poteškoćama, ponegdje su i ometani, ali nigdje sasvim zaustavljeni. To nam je takodje, omogućilo da mobilizacija u srpskim dijelovima BiH bude vrlo uspješna. Na taj način smo, barem donekle, ublažili probleme u JNA, izazvane neuspjehom mobilizacije u drugim dijelovima zemlje (tj. u Srbiji, Op. Aut.), (Kadijević, 1993:147).

Potreba Bošnjaka i Hrvata da uz postojeće legalne strukture odbrane organizuju i dodatne paravojne formacije ukazuje na nepovjerenje prema tim institucijama, vjerojatni strah od nemogućnosti očuvanja tajnosti priprema i zebnju od "sveprisutne" vojne kontraobavještajne službe (KOS-a). Iako je razumljiva nakana da se stvore nove, sigurne institucije, takvo što je bilo moguće u malim razmjerima i u ilegalnim uvjetima. Prva prava vojna odbrambena struktura bio je ipak rezervni sastav MUP-a kojemu su pristupali i Bošnjaci i Hrvati. Otpočinjanjem rata rezervni sastav MUP-a potčinjen je TO-u BiH, a aktiviran je i mobilizacijski sustav TO-a, koji je bio pod različitim nazivima, ali je bio osnova stvaranja vojske. Tako je u BiH ponovljen postupak primijenjen u Hrvatskoj, gdje je MUP takodjer činio osnovu stvaranja vojske, a kako ZNG-a nije mogao samostalno iznijeti teret rata, takodjer je aktiviran mobilizacijski sastav TO-a, na osnovi kojeg je stvorena ratna vojska koja je i odbranila Hrvatsku.

4. 1. JNA

Ukupna snaga JNA sredinom 1991. godine procijenjena je na 165. 600 ljudi, od toga 40. 000 oficira. U rezervi je bilo približno 500. 000 ljudi. Na papiru, snaga Teritorijalne odbrane SFRJ, kao druge komponente OS SFRJ, iznosila je 1,5 milijuna ljudi. Organizacijski, JNA je bio rasporedjen u tri vojne oblasti, Vojnopomorsku oblast (Split) i Komanda RZ i PZO (Zemun).

Prva vojna oblast (Komanda u Beogradu) pokrivala je teritorij Vojvodine, zapadne Srbije i istočne BiH (istočno od rijeka Bosne i Nereve). U njezinu sastavu bili su: 1. (beogradski), 4. (sarajevski), 12. (novosadski), 17. (tuzlanski), 24. (kragujevački) i 37. (užički) korpus - ukupno 90.000 vojnika.

Treća vojna oblast (zapovjedništvo u Skoplju) pokrivala je teritorij Makedonije, Crne Gore, istočne Srbije i Kosova. U njezinu sastavu bili su: 2. (titogradski), 21. (niški), 41. (bitoljski), 42. (kumanovski) i 52. (prištinski) korpus - ukupno 60.000 vojnika.

Peta vojna oblast (Komanda u Zagrebu) pokrivala je teritorij Slovenije, Hrvatske (izuzimajući obalu i zaledje) i zapadne Bosne. U njezinu sastavu bili su: 5. (banjolučki), 10. (zagrebački), 13. (riječki), 14. (ljublanski), 31. (mariborski) i 32. (varaždinski) korpus.

Vojnopomorska oblast nadzirala je najveći dio bivše savezne ratne mornarice i 20 - 22.000 vojnika bili su raspoređeni u priobalnom području. Većina jedinica bila je pod komandom 9. korpusa (kninskog). Po jedna motorizovana brigada pješadije bila je podređena 5. pomorskom sektoru u Puli i 9. pomorskom sektoru Boka (u Kumboru), a 12. amfibijska brigada bila je pod komandom 8. pomorskog sektora u Šibeniku.

Nakon rata u Sloveniji (26. 6. -3. 7. 1991.) Komanda JNA prihvatila je da povuče svoje jedinice iz Slovenije u razdoblju od tri mjeseca, što je i ostvareno do kraja oktobra 1991. Jedinice 14. (ljublanskog) korpusa dodijeljene su dijelom 2. (titogradskom) korpusu, a većinom 17. (tuzlanskom) korpusu, kao i dio 31. (mariborskog) korpusa, zato što je 17. (tuzlanski) korpus pretrpio teške gubitke u istočnoj Slavoniji. Sjedišta 14. i 31. korpusa preraspoređena su u zapadnu Srbiju. Iako je Slovenija zadržala dio opreme i municije. JNA je evakuirala oko 120 tenkova, 100 BVP-a, 200 topova, 45 aviona i 12 helikoptera.

Sporazumom o povlačenju JNA iz Hrvatske (15. 11. 1991.), dogovoreno je povlačenje snaga JNA iz četrdesetak kasarni koje je blokirao HV. Prema sporazumu, snage JNA trebale su se povući na najmanje 20 km od hrvatske granice, pod međunarodnom kontrolom. JNA je iz Hrvatske izvukla 310 tenkova, 210 oklopnih transportera, 260 topova,

210 aviona i 40 helikoptera, kao i 4 podmornice, 4 fregate i 38 manjih ratnih brodova. Zauzvrat, JNA je vratila oružje hrvatskog TO-a koje je zaplijenila u proljeće 1991. godine.

Reorganizacija JNA uslijedila je 30. 12. 1991. godine, kad je ostatak Predsjedništva SFRJ dekretom ukinuo 5. (zagrebačku) vojnu oblast i vojnopomorsku oblast (Split). Umjesto toga, uz dvije preostale vojne oblasti (1. i 3.) osnovane su 4. vojna oblast u Sarajevu (ukinuta 1987.) i 2. vojna oblast u Titogradu. Komanda pomorskih snaga smještena je u Kumbor (Boka Kotorska), gdje je uspostavljeno Vojnopomorska Komanda.

Reorganizaciji JNA očigledno je bio cilj i učvršćivanje pozicija u BiH. Sudeći prema rasporedu zona odgovornosti jedinica, JNA je BiH smatrao integralnim dijelom srpsko -crnogorske federacije. Tako je dio BiH istočno od rijeka Bosne i Neretve bio dodijeljen 1. vojnoj oblasti, dok je južni dio Republike vojno podređen 2. VO-u. Ostatak BiH bio je vojno podređen 4. VO-u.

Nakon premještanja snaga i ustrojavanja novih vojno -teritorijalnih cjelina, u BiH su bili sljedeći korpusi JNA: 4. (sarajevski), 5. (banjolučki), bivši 10. (zagrebački), 17. (tuzlanski) i 5. zrakoplovni korpus sa sjedištem u Bihaću.

Tadašnji savezni sekretar za narodnu obranu, general Kadijević, o razlozima koncentracije velikih vojnih snaga u BiH iznosi sljedeće:

“Procjenjujući dalji razvoj događaja, smatrali smo da nakon napuštanja Hrvatske, u BiH treba imati jake snage JNA. To je odgovaralo svakoj realnoj mogućoj političkoj opciji razvoja događaja u BiH, kao i potrebi postojanja gotovih i jakih snaga na granici prema Srpskoj Krajini radi garancije da će i Hrvatska poštovati Vensov plan” (Kadijević, 1993. :147).

Snage JNA smještene u BiH nisu služile samo kao garancija poštovanja Vanceovog plana nego su imale i određenu namjenu:

Mostarska grupacija je uspjela prikupiti i pokrenuti svega oko jedne trećine planom operacije predviđenih snaga. Zbog toga se početni zadatak morao bitno izmijeniti i ograničiti na obezbjedjenje mostarskog aerodroma i, osloncem na istočnu Hercegovinu, stvaranje

operativne osnovice za potencijalna dejstva ka Splitu u sadejstvu sa snagama kninske grupacije i ratne mornarice. Taj ograničeni zadatak mostarska grupacija je izvršila mada je stvarala dosta problema na terenu.

Trebinjsko-hercegovačka grupacija je izmijenjenim planom operacija imala zadatak da oslobodi Prevlaku, blokira širi rejon Dubrovnika sa kopna i bude spremna za dejstva ka ušću Neretve. Snage predviđene za ovaj zadatak grupacija je dobila zahvaljujući uspješnoj mobilizaciji u istočnoj Hercegovini i Crnoj Gori. Zadatak je izvršila efikasno i brzo. . . . Doprinos hercegovačko - trebinjske grupacije ostvarenju ukupnih ciljeva operacije bio je vrlo značajan, jer je oslobađanjem Prevlake i njenog šireg rejonu obezbijeđen Bokokotorski zaliv za ratnu mornaricu, blokiranjem Dubrovnika stvorena je kontrateza blokiranim garnizonima JNA u dubini Hrvatske, a izbijanje u rejon Ston - Neum predstavljao je ozbiljnu prijetnju nastupanja ka Splitu u sadejstvu sa mostarskom grupacijom (Kadijević;1993. :140).

4. 2. Patriotska liga

Bošnjačko vodstvo službeno pristupa pripremama za obranu 10. juna 1991. godine, kad se na Kongresu SDA u Sarajevu (Dom milicije) osniva Savjet za nacionalnu obranu koji treba da "djeluje uz SDA, sve dok za to postoje potrebe" (Muslimović, 1995. :206).

Savjet je organizator Patriotske lige koja predstavlja začetak AR BiH. U suradnji s Patriotskom ligom osnivaju se jedinice Bosna koje se označavaju brojevima, a bile su poznate pod nazivom Zelene beretke. Korištenje više naziva dovelo je do toga da se pod svakim od naziva pretpostavljala posebna organizacija, pa je u predvečerje rata često bilo nejasno o kome se zapravo radi.

Patriotska liga djelovala je u izrazito konspirativnim uvjetima, tako da npr. ni kasniji visoki časnici AR BiH, generali Alagić i Muslimović, nisu uspjeli da se, unatoč pokušajima, povezu s njima (Halilović, 1997.; Latić, 1997.).

U Patriotskoj ligi načelno je vladalo nepovjerenje prema oficirima iz JNA koji su se pokušavali pridružiti organizaciji, iako su neki ofi-

ciri, poput Sefera Halilovića i Mustafe Hajrulahovića - Talijana postavljeni na visoke položaje.

Pokušaj izbjegavanja rata često se tumači kao neobjašnjiva naivnost i nesposobnost vrha SDA. Neki pokazatelji ipak ukazuju na drukčiji pristup stvarima.

Tako general Muslimović navodi da su postojala dva strateška politička pristupa. Prvi je značio preuzimanje političkih akcija koje bi dovele do ubrzanog zaoštavanja odnosa sa nosiocima velikosrpskog koncepta i njihovog dovodjenja na nivo direktnog sukoba s JNA u BiH, pa da se ratom do kojeg bi došlo 1991. proizvede vojni poraz JNA i stvore pretpostavke za međunarodno priznanje BiH.

Drugi pristup (koji je i ostvaren) bio je da se iskoriste sve šanse za očuvanje Jugoslavije koju je trebalo demokratizovati, a paralelno s tim, u mjeri u kojoj su se gubile šanse za očuvanje SFRJ, razvijaju aktivnosti za očuvanje državno-političkog subjektiviteta Republike BiH. Istovremeno, da se u mjeri u kojoj se gube šanse za demokratizaciju JNA, u mjeri u kojoj se bude uviđalo da se JNA instrumentalizuje protiv političkog subjektiviteta Republike BiH, preduzimaju mjere za vlastito vojno organizovanje, uz izbjegavanje vojnih sukoba s JNA, te da se uz sve te procese na diplomatskom planu postigne međunarodno priznanje BiH i da tako JNA postane strano tijelo na prostoru te države (Muslimović: 1995. : 58).

Na vojnom savjetovanju u Mehurićima kod Travnika (7 - 8. 2. 1992.) ustanovljeno je da Patriotska liga raspolaže sa 60 do 70. 000 naoružanih članova. Sastav je pokrivao cijelu BiH, a sastojao se od Glavnog Štaba PL-a na razini Republike, devet regionalnih štabova, 103 opštinska štaba i velikog broja različitih jedinica, organizovanih u formacije od voda do brigade (Halilović:1997. :120).

Formacijski sastav ukazuje da je u teritorijalnom organizovanju djelomično preuzet model organizacije TO-a.

Razgranatost PL-a na području cijele Republike, trebala je osigurati pravodoban i odlučni otpor agresiji u svim dijelovima BiH. Relativno brza osvajanja JNA, medijska slika "Bosne koja šaptom pade", izbjeglički val, masakri civilnog stanovništva i otkriće koncentracijskih logora zakrtili su činjenicu da je u gotovo svim većim

mjestima BiH koje je zauzela JNA pružen otpor napadaču. Taj otpor na mnogim mjestima nije bio dovoljno organizovan i uspješan, uz enormnu razliku u naoružanju agresora i branitelja, koja je često bila presudan činilac.

4.3. HOS

Hrvatske odbrambene snage (HOS), oružano su krilo Hrvatske stranke prava, čiji je štab za Hercegovinu osnovan 3. januara 1992. godine u Ljubuškom. U ratu u Hrvatskoj, HOS je prošao kroz tri etape djelovanja - u prvoj je djelovao potpuno autonomno, u drugoj je počeo koordinirati djelovanja s HV-om zadržavajući autonomiju, a u trećoj je uslijedila integracija u HV.

Procjenjuje se da je HOS u BiH imao do 5000 pripadnika, koji su bili dobro naoružani pješadijskim naoružanjem. HOS je u BiH stekao popularnost imageom spremnih i sposobnih boraca i stavom da najprije treba vojno osloboditi BiH, a onda pristupiti razgovorima o njezinu političkom uređenju. Zbog toga je i veliki broj Bošnjaka pristupao HOS-u. Tome je pripomogla i karizmatička ličnost zapovjednika HOS-a, generala Blaža Kraljevića, koji je priznavao vrhovnu Komandu Predsjedništva BiH.

Između HOS-a i HVO-a vladala je napetost i nadmetanje za utjecaj među Hrvatima u zapadnoj Hercegovini. HOS je odigrao značajnu ulogu u oslobadjanju Mostara, Čapljine, Neuma i Stoca i bio je vrlo utjecajan među brojnim pripadnicima HVO-a u Hercegovini. Potkraj jula 1992. , u jednom danu 700 pripadnika HVO-a prešlo je u redove HOS-a u Čapljini, a slični slučajevi desili su se u Tomislavgradu (Duvnu), Livnu i Mostaru. Vlada u Sarajevu je početkom kolovoza imenovala generala Kraljevića članom Glavnog Štaba AR BiH, no nedugo zatim Blaž Kraljević i njegova pratnja ginu u zasjedi u Kruševu pokraj Mostara, u očito politički motiviranom atentatu, koji je počinjen od strane ekstremnih elemenata HVO-a. Čelništvo HSP-a učinilo je sve da smiri situaciju, jer je postojala otvorena prijetnja sukoba između HVO-a i HOS-a. Kao posljedica toga, potpisan je Sporazum u Grudama 23. avgusta 1992. godine između Mate Bobana i načelnika Glavnog stožera HOS-a Ante Prkačina koji je rezultirao de facto raspuštanjem HOS-a (Vego1993c. :100).

4. 4. HVO

Oružane grupe, kasnije podređjene HVO-u, počele su se organizovati u prvoj polovici januara 1992. , iako je naoružavanje Hrvata, članova HDZ-a počelo još potkraj ljeta 1991. godine. Računa se da između 10 i 20. 000 Hrvata iz BiH sudjelovalo u ratu u Hrvatskoj. Početkom rata u BiH, HVO je kontrolisao većinu zapadne Hercegovine i dijelove istočne Hercegovine, gdje su Hrvati bili većina stanovništva. Odbranu Mostara HVO je vodio u suradnji s TO-om BiH. HVO je organizovao i odbranu općina u sjevernoj Bosni, gdje su Hrvati bili većina populacije. Odbranu središnje Bosne HVO je vodio s HOS-om i PL-om.

Računa se da je na početku rata HVO (s HOS-om) imao 35 do 37. 000 pripadnika, organizovanih u 40 do 45 jedinica veličine bataljona i 20 jedinica veličine voda. Teritorijalno, u zapadnoj Hercegovini bilo je oko 20. 000 pripadnika HVO-a, 10 do 12. 000 u sjevernoj Bosni, 3. 000 u središnjoj Bosni i 2. 000 ljudi u sjevernoj Bosni. HVO je bio organizovan na teritorijalnom principu i na početku rata nije imao izrazitijih manevarskih jedinica.

Logistički, HVO se oslanjao na Hrvatsku vojsku i pomoć od dijasporre. Organizaciono, HVO je djelovao u suradnji s Hrvatskom vojskom i pod direktnom komandom HV-a, što je vidljivo iz zapovijedi generala zbora Janka Bobetka. Teško je procijeniti samostalnu bojnu sposobnost HVO-a na početku rata, s obzirom na stalnu suradnju s HV-om. Naime, svi veći uspjesi i neuspjesi HVO-a u prvom razdoblju rata u BiH ostvareni su u sklopu združenih sastava s HV-om i ARBiH, pa je teško izdvojiti operaciju koja bi se mogla promatrati kao samostalna operacija HVO-a radi detaljnije analize.

4. 5. Vojska Republike Srpske

Okosnicu oružane sile bosanskih Srba, Vojske Republike Srpske, činile su postrojbe JNA, što potvrđuje general Kadijević:

Komande i jedinice JNA su činile kičmu vojske Republike Srpske sa kompletnim naoružanjem i opremom. Ta vojska je, uz puni oslonac zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpostavke za adekvatna politička rješenja koja će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i

ciljevima, razumije se, u mjeri koju to sadašnje međunarodne okolnosti dozvoljavaju (Kadijević:1993:148).

Zametak Vojske Republike Srpske (VRS), oružane sile bosanskih Srba, nalazi se u planu reorganizacije JNA poznatom pod nazivom "Koncept formiranja Jugoslavenskih odbrambenih snaga", koji je napravio Savezni sekretarijat za Narodnu odbranu u suradnji s Ministarstvom odbrane Srbije početkom 1992.

Uz razradu reorganizacije JNA, plan je pozivao JNA da: ". . . nastavi sa zaštitom srpskog stanovništva izvan Srbije transferom svojih zapovjednih struktura u jedinice Teritorijalne odbrane i opskrbom tih snaga ličnim naoružanjem, artiljerijom, oklopnim jedinicama i raketnim lansirnim sustavima. Ministarstva obrane SAO-a u Hrvatskoj i BiH bila su potčinjena Ministarstvu obrane Srbije s kojim su trebala koordinirati svoje odbrambene planove, zajednički štititi vanjske granice i ustavni poredak.

SAO su trebale organizirati svoje oružane snage i novačiti vojne obveznike, uz prethodno dopuštenje Beograda. Operativno zapovjedništvo nad svim snagama imao je Generalštab JNA" (Vego,1993d.:250).

Na početku rata u BiH, Predsjedništvo BiH zatražilo je od pripadnika JNA da se pridruže TO-u BiH do 24. aprila 1992. godine, jer će se, u protivnome, smatrati protivnicima republičke nezavisnosti i suvereniteta. Potom je Predsjedništvo BiH 27. aprila 1992. godine naredilo JNA povlačenje iz BiH i ponovilo zahtjev da se sve snage JNA koje su ostale u BiH integriraju u TO BiH. Generalštab JNA je 4. maja 1992. godine objavio povlačenje vojnog osoblja i njihovih obitelji iz BiH, koji nisu stanovnici BiH u roku 15 dana, dok su pripadnici saveznih snaga, stanovnici BiH, transformirani u Teritorijalnu obranu Srpske Republike Bosne i Hercegovine (kasnije VRS).

Vlada u Beogradu tvrdila je da je u BiH raspoređeno približno 60. 000 pripadnika JNA, od kojih su 80 posto stanovnici BiH. Druge procjene govore da je JNA u BiH imala približno 95. 000 ljudi, što je u skladu s procjenama da je oko 68 posto efektivna JNA (tada ukupno oko 140. 000 ljudi) bilo raspoređeno u BiH (Vego, 1992.).

Sarajevska vlada navela je da je tek 20 posto pripadnika JNA porijeklom iz BiH, što bi značilo da su od 95. 000 vojnika samo približno 19. 000 bili lokalni Srbi. Do 20. svibnja 1992. približno 14. 000 pripadnika JNA bilo je povučeno iz BiH, tako da je oko 80. 000 pripadnika JNA prešlo u VRS.

Organizacijski, VRS je bio podijeljen u pet korpusa: 1. krajiški korpus (Banja Luka), 2. krajiški korpus (Drvar), 3 sjevernobosanski korpus, 4. istočnobosanski korpus (sarajevsko-romanijski) i 5. hercegovački korpus

Sredinom jula 1992. načelnik Glavnog stožera JNA general Života Panić, braneći se od optužbi da je JNA izdala bosanske Srbe, naveo je da VRS posjeduje 900 tenkova i oklopnih transportera, 852 topa i višecijevna raketna bacača (VRB) i 48 aviona (bez helikoptera; Vego, 1992.).

Hrvatski su izvori procijenili da VRS posjeduje oko 350 tenkova (T54/55, T84), više od 200 oklopnih transportera, 1. 000 topova (76, 100, 105, 122, 130, 152, i 155 mm), 800 bestrzajnih topova (82 i 105 mm), i 1200 minobacača (82 i 120 mm). VRS također koristi veliki broj VRB-ova 128 mm plamen i oganj, te mali broj VRB-ova 262 mm orkan (Vego, 1992.).

Uza sve prednosti u naoružanju, često je zabilježeno da su srpske jedinice uglavnom vrlo loše uvježbane i vođene, uz veliki manjak oficira i podoficira, slabu disciplinu i nizak moral. Izuzetak su činile jedinice teške i raketne artiljerije, te Vojna policija.

4. 6. Hrvatska vojska

Djelovanje Hrvatske vojske (HV) u Bosni i Hercegovini vezano je uz dva činioca:

Prvi je geografska povezanost BiH i Hrvatske. JNA i srpske paravojne jedinice su u početnim djelovanjima teritorije republika tretirale kao jedinstveno ratište, ne uvažavajući državne granice Hrvatske i BiH, te su naizmjenično koristile teritorij jedne republike radi izvođenja vojnih djelovanja protiv druge tijekom cijeloga rata. Stoga je HV bio primoran, radi stvaranja povoljnije operativne pozicije i neutralizovanja protivnika, ulaziti u državni prostor BiH, što je primjetno u

operacijama deblokade Dubrovnika 1992. godine i u pripremama za oslobađanje Knina 1994./1995. godine.

Drugi činilac je postojanje brojnog hrvatskog stanovništva u BiH koje je bilo izloženo agresiji JNA i srpskih paravojnih jedinica, pa je Hrvatska imala "legitimno pravo" pomoći bosansko-hercegovačkim Hrvatima u odbrani. Vojni argument govori u prilog angažmanu HV-a u BiH, s obzirom da su na hercegovačkom ratištu napadi JNA i srpskih paravojnih jedinica imali za krajnji cilj izbijanje na Jadransko more i zauzimanje dijelova hrvatskoga državnog teritorija, dok je padom Bosanske Posavine, područje hrvatske Posavine bilo izloženo artiljerijskom i snajperskom djelovanju VRS-a do kraja rata, primarno usmjerenom protiv civilnog stanovništva. Problem u djelovanju HV-a u BiH ponajprije je političke prirode, s obzirom na ambivalentnost i nedefiniranost hrvatskih političkih ciljeva u odnosu na BiH.

Hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman je 1990. godine američkom ambasadoru Zimmermanu izjavio u vezi s hrvatskim namjerama u BiH sljedeće:

"Ako Srbi u Bosni naprave pritisak, mi ćemo braniti naše interese. Ako ne, mi se slažemo da Bosna ostane samostalna republika" (Zimmerman, 1997. :95).

U prilog tome govore memoari generala zbora HV-a Janka Bobetka, zapovjednika Južnog ratišta 1992. godine. On iznosi da je ličnom procjenom došao do zaključka kako je najveća opasnost za Hrvatsku odsjecanje ili presjecanje južnog dijela ratišta. Procjenu je 10. aprila 1992. godine iznio hrvatskom ministru obrane Gojku Šušku i predsjedniku Tuđmanu, te se dobrovoljno stavio na raspolaganje za izvršenje zadatka, a iste je večeri imenovan zapovjednikom bojišta. Po svom dolasku, Bobetko zatiče stanje opšte panike, jedinice koje napuštaju položaje, nesređeno i nejasno stanje povodom zapovijedanja, odgovornosti i načina izvršavanja zadataka. Na to je reagirao protumjerama, uspio uvesti red i stabilizovati linije bojišta (Bobetko, 1996. :200. -217.).

U početnom razdoblju rata, snage HV-a angažovane su na tri ratišta - u Bosanskoj Posavini, u zapadnoj i središnjoj Hercegovini, te s manjim snagama u srednjoj Bosni.

U ljeto 1992. , Bosansku Posavinu branilo je osam brigada HVO-a i petnaest brigada HV-a koje su se izmjenjivale ili su cijelo vrijeme bile prisutne u obrani bosanske Posavine. Četiri brigade HV-a su bile cjelovite 108. ,139. , 157. i 3. gardijska, a ostale su brigade bile sastavljene od jedne ili dvije bojne, ojačane artiljerijom i s nešto tenkova, a brojile su od 600 do 1200 ljudi. Brigade kao što je 111. riječka, 105. bjelovarska, dijelovi 2. gardijske - jedna sa 150 ljudi - maksimalno su brojile do 400 ljudi (Špegelj,1995.).

U Hercegovini su djelovali 1. i 4. gardijska brigada, 116. i 156. brigada HV-a u suradnji s kojima su djelovale snage HVO-a, pod izravnom komandom zapovjednika Južnog ratišta, generala zbora Janka Bobetka.

U tu svrhu Bobetko zapoviješću od 16. aprila 1992. godine u Grudama oformljuje izdvojeno zapovjedno mjesto Komande Južnog ratišta, a u njegovoj je odsutnosti odgovorni oficir, pukovnik Milivoj Petković s ovlastima zapovijedanja i koordiniranja bojnih djelovanja. IZM Grude vrši i koordiniranje i usmjeravanje logističkih sredstava (Bobetko,1996. :206.).

U srednjoj Bosni prema Bobetkovoju zapovijedi, uspostavljen je IZM Srednja Bosna u Gornjem Vakufu, pod komandom brigadirara Žarka Tolea, sa svim ovlastima koordiniranja i zapovijedanja na području Busovače, Viteza, Novog Travnika, Travnika, Bugojna, Gornjeg Vakufa, Prozora, Tomislavgrada (Duvna) i Posušja. (Bobetko,1996. :221).

U Bugojno je upućena bojna Frankopan s ciljem stvaranja sigurnosti i čvrstine na pravcu Donji Vakuf - Bugojno (Bobetko;1996. :231.).

Djelovanjima u Hercegovini Komanda Južnog bojišta osigurala je bok za dalji razvoj snaga HV-a u deblokadi Dubrovnika i spriječila prodor JNA prema Splitu, te dalje presjecanje dalmatinskog priobalja. Djelovanja HV-a na sjeveru Bosanske Posavine ne mogu se smatrati naročito uspješnima, s obzirom da su okončana ulaskom jedinica VRS- a u Bosanski Brod, u oktobru 1992. godine, i potpunim povlačenjem HV-a iz Bosanske Posavine. No, povlačenje nije bilo posljedi-

ca vojne nadmoći VRS-a ili poraza HV-a u borbi, nego je do nj došlo na osnovi političke odluke.

5. DA LI SE RAT MOGAO SPRIJEČITI?

S obzirom na opseg duhovnih i materijalnih razaranja koje je pretrpjela Bosna i Hercegovina i njeni stanovnici, teorijski razmišljati o mogućnostima izbjegavanja rata 1992. iz današnje perspektive izgleda okrutno i nepotrebno. Imajući u vidu navedene podatke, pitanje je da li je uopće bilo moguće izbjeći rat. Naime, Bosna i Hercegovina nalazi se između Hrvatske i SR Jugoslavije, koje su bile u ratu i prije početka ratnih operacija u Bosni i Hercegovini. Ciljevi djelovanja JNA bili su, prema Veljku Kadijeviću:

- "zaštita" srpskog stanovništva,
- osiguravanje teritorija pod srpskom kontrolom u Hrvatskoj, i
- zadržavanje BiH u Jugoslaviji.

U to je ulazilo i pomaganje pobunjenika u RSK kojima se dostava oružja i logistike kopnenim putem mogla obavljati samo preko BiH.

S druge strane, hrvatski ratni ciljevi bili su:

- stjecanje potpune nezavisnosti i ovladavanje svim dijelovima državnog teritorija. Kako iskustvo hrvatskog Domovinskog rata, i praksa iz prethodnih ratova pokazuju kako je, da bi se ovladalo dijelovima Krajine, nužno zauzeti polazišne tačke u BiH. S obzirom na geografska ograničenja, kao i na odlučnost zaraćenih strana u Domovinskom ratu, bilo bi neminovno da se dio operacija odvija na teritoriju BiH.

Da Bosna i Hercegovina nije proglasila nezavisnost, ostala bi u sastavu krnje Jugoslavije, što bi otvorilo mogućnost da se, uz vjerojatna brojna šikaniranja, stanovnici BiH iskoriste kao vojni obveznici JNA u ratu s Hrvatskom.

Imajući na umu tendenciju srpske politike da stvori privid neu-miješanosti u rat u Hrvatskoj i BiH, kao i nepopularnost rata u Srbiji, mogućnost da se Bosanci i Hercegovci iskoriste za provođenje srp-

skih ratnih ciljeva bila bi nesumnjivo dobro dočekana u srbijanskim političkim krugovima.

Druga opcija bila bi da Bosanci i Hercegovci krenu putem samoozolacije i isključenja iz svih oblika javnog života, prema modelu primijenjenom kod albanskog stanovništva na Kosovu.

Nezavisnost BiH kao neminovnost, nakon izlaska Slovenije i Hrvatske iz SFRJ, definisao je u razgovoru s Zimmermanom član Predsjedništva BiH Ejup Ganić nekoliko dana nakon odluke EZ-a, 17. 12. 1991., da prizna Sloveniju i Hrvatsku, a BiH ponudi priznanje.

“Naravno da ćemo izabrati nezavisnost. Sad kad su Hrvatska i Slovenija otišle, Bosna više ne može opstati u ‘Jugoslaviji’ koju kontrolira Srbija. Imali smo dovoljno vremena vidjeti kako se Milošević obračunava s manjinama u Srbiji - Madžarima, Muslimanima, Albancima. Bili bismo ludi kad bismo se prepustili ovakvoj vrsti ugnjetavanja.” (Zimmerman; 1997. :209).

Rat u BiH omogućio je Hrvatskoj vrijeme potrebno za ustroj i opremu HV-a, a iscrpljenost SR Jugoslavije ratom u BiH bila je dodatni olakšavajući činilac za uspješno izvođenje operacija Bljesak i Oluja, te oslobođenje najvećeg dijela državnog teritorija.

Pitanje na koje će tek trebati naći odgovor nije da li je BiH mogla izbjeći rat i je li ga dočekala nespremna, nego je li bilo moguće obavljene pripreme izvršiti bolje i kvalitetnije?

Dugoročno, najveća strategijska greška Hrvatske bila je neodlučnost prema Bosni i Hercegovini kao državi, koja je, zbog hrvatskih djelovanja 1993. /1994. godine u BiH, pogoršala međunarodni položaj Hrvatske, prouzrokovavši dodatna razaranja i u Hrvatskoj produženjem okupacije dijela teritorije te brojnim ljudskim i materijalnim žrtvama. Da su Hrvatska i BiH, kao dvije države, uspjele ranije stvoriti istinski odbrambeni savez i koordinaciju djelovanja, koja se pokazala vrlo uspješnom 1994. /1995., vjerojatno bi rezultati agresije bili ranije anulirani.

Danas se smatra da se rat u BiH možda mogao izbjeći da je tada Hrvatska uspješno izvela operacije s ciljevima kakve su imali Bljesak i Oluja, i to prije Sarajevskog primirja 3. siječnja 1992. godine.

U tom bi slučaju nestalo potrebe JNA za održavanjem komunikacijskih pravaca za Krajinu preko BiH, glavna fronta hrvatsko-srpskog sukoba premjestila bi se u istočnu Slavoniju, a može se pretpostaviti da bi i srpsko-jugoslavenska volja da se upusti u još jedan rat nakon takvog ishoda bila mnogo manja.

ZA KRAJ

Tema obrađuje zbivanja u Bosni i Hercegovini u periodu od ljeta 1991. godine do kraja oktobra 1992. godine, u vremenu priprema za rat i odvijanja prve etape rata u BiH. Namjera je bila dati prikaz vojnog aspekta zbivanja u BiH, uz osvrt na političke činioce koji su utjecali na razvitak sukoba, utvrditi ključne elemente i pozicije strana u sukobu pri počinjanju rata, kao i pripremljenost strana za rat. Tu su navedeni događaji koji su prethodili početku agresije i vojnog sukoba između Srbije i Hrvatske, tok vojnih operacija zaraćenih strana početkom rata, načini njihova nastanka i uključivanja, te sastav oružanih formacija. Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, rat, vojne operacije, Armija Republike Bosne i Hercegovine (AR BiH), Jugoslavenska narodna armija (JNA), Hrvatsko vijeće obrane (HVO), Vojska Republike Srpske (VRS)

Bibliografija:

- Ajanović, Irfan (1992.) "Sada se želi podvaliti Hrvatima". Intervju u Nedeljnoj Dalmaciji, 23. 1.
- Bildt, Carl (1998.) "Dr. Franjo Tuđman veliki je pobjednik u drami podjele Jugoslavije, a Slobodan Milosević žalosni gubitnik", Globus, 16. 1.
- Bobetko, Janko (1996.) Sve moje bitke, Zagreb, vlastita naklada Cigar, Norman (1997.)
- "Okončanje rata i hrvatski rat za nezavisnost: Odluka o času zaustavljanja", Erasmus, 5, 20; 37-54
- Duraković, Nijaz (1993.) Prokletstvo Muslimana, Sarajevo,
- Oslobođenje Halilović, Sefer (1997.) Lukava strategija, Sarajevo, Marsal d. o. o.

- Izetbegović, Alija (1997.) "Teze o islamskom fundamentalizmu u Bosni nemaju temelja", Ljiljan, 31. 12.
- Klemenčić, Mladen (1992.): "Može li se dijeliti Herceg Bosnu?", Nedeljna Dalmacija, 30. 1.
- Latić, Nedžad i Isaković, Zehrudin (ur): ----- (1997a.) Armija Bosne i Hercegovine, Sarajevo, NIPP Ljiljan -----(1997b.)
- Ratna sjećanja generala Alagića - Rat u srednjoj Bosni, Zenica: Bemust Malcolm, Noel (1995.) - Povijest Bosne, Zagreb - Sarajevo: Erasmus Gilda - Novi Liber - Dani
- Malešević, Krstan (1991):- "Marginalije o Be-Ha izborima '90", Revija za sociologiju XXII(3-4):315. -326.
- Muslimović, Fikret (1995): Odbrana Republike, Sarajevo, Ljiljan
- Selimbegović, Vildana (1996): "Zelene beretke", Dani, Sarajevo, br. 41, s. 40 - 41 –
- Špegelj, Martin (1995) intervju u tjedniku Nacional , br. 3 od 8. 12. 1995.
- Vego, Milan: -----(1992.)
- „Federal Army Deployments in Bosnia and Herzegovina“, Jane’s Intelligence Review, 4, 10; 445 -----(1993a.)
- „The Army of Bosnia and Herzegovina“, Jane’s Intelligence Review, 63-67 ----- -(1993b.)
- „The Croatian Army“, Jane’s Intelligence Review, 5,5; 203-210 -----(1993c.)
- „The Croatian Forces in Bosnia and Herzegovina“, Jane’s Intelligence Review, 5, 3; 99-103 -----(1993d.)
- „The Yugoslav Ground Forces“, Jane’s Intelligence Review, 5, 6; 247-253
- Zimmerman, Warren (1997.): Izvori jedne katastrofe, Zagreb, Globus International d. o. o.
- Žunec, Ozren (1997):- "Rat u Hrvatskoj 1991. -1995. " Strata Studija 304. Zagreb, neobjavljeno.

KAKO TUMAČITI TITOV PERIOD 1941.-1980.

Publicista Mensur Seferović je u Bosanskoj biblioteci u Chicagu, SAD, 16. maja 2009. održao izlaganje u povodu izlaska knjige TITO i BiH, objavljene 2008. u Sarajevu. U tome zborniku radova sa regionalnog naučnoistraživačkog skupa koji je održan u Sarajevu, izneseno je i autorovo viđenje Titove ličnosti pod naslovom "Uzrastanja i posrtanja", o pozitivnim i negativnim obilježjima Titovog perioda od 1941. do 1980., kada je Tito umro.

Kad su se 1941. godine pojavili partizani i Tito, na jugoslovenskom podneblju harao je pakao okupatora njemačkih nacista i italijanskih fašista, pojavili su se koncentracioni logori i vladavina satiranja ljudi, nastupaju ustaše i četnici i njihovi zločini, i tad se, eto, sa partizanima pojavila jedina politička i vojna snaga koja je pod svoje zastave okupljala sve poštene i rodoljubive ljude iz svih nacionalnih sredina, a to je i vrijeme kad se i cijeli svijet podijelio na fašiste i antifašiste. I upravo u takvim ratnim okolnostima partizanskih borbi **utemeljena** je i naša država Bosna i Hercegovina. To je veliki trenutak Bosanaca i Hercegovaca, to je dan koji proslavljamo kao Dan državnosti, 25. novembar, i to se ne može nikakvom gumom izbrisati iz naše povijesti, bez obzira na to koliko se za to trudile poražene snage iz Drugog svjetskog rata i njihovi sljedbenici bilo gdje da su, jer je to istorijski verifikovano kao dio svjetske istorije. To je, dakle, pozitivna strana naše antifašističke borbe.

Pa dobro, šta je onda pogrešno u svemu tome? Evo šta bi, po mojoj procjeni, bilo negativno, što ne opraštam ni Titu. Dao sam sebi takvo moralno pravo, jer autor sam dviju od čitalaca i kritike pozitivno primljenih knjiga o Titu u ratu, jedna je objavljena na deset naših i stranih jezika, podrazumijevajući i arapski, uz to i sa iskustvom i saznanjima kao član jugoslovenske redakcije koja je godinama pripre-

mala Titove memoare, zasnivajući svoje pisanje na dokumentima tog vremena. Pa šta je bilo pogrešno? Opšte je poznato da smo u ratu imali više saveznika u borbi protiv okupatora, među njima i sveštenika, a o njihovom učešću u partizanskom ratu objavio sam i knjigu o njihovom učešću u partizanskom ratu pod naslovom *Krst i polumjesec u Božurevom Dolu*. Tako je bio sklopljen i sporazum Tito–Šubašić, ljeta 1944., sa prvim ministrom vlade kralja Petra II, pa i sa drugim demokratski i patriotski usmjerenim građanima i antifašistima. Ali ne bi ta saradnja zadugo, jer već prvih mjeseci prve poratne godine, 1945., **komunisti su napustili i udaljili svoje ratne saveznike**, makar koliko da ih je bilo, suzili su taj široki front antifašista i usmjerili se ka **osvajanju vlasti samo za jednu partiju**, nije se nastavilo širenje demokratiskog dograđivanja nove države, jer je bila predviđena samo za privilegovan jednopartijski sistem vrijednosti.

To su prve neočekivane stranputice nove vlasti koje su me zaboljele. To je pogrešna strana Titovog perioda.

Svjedoci smo i druge pozitivne, ali i negativne komponente Titovog vremena. Tokom poslijeratnih godina, četiri i po decenije, Jugoslavija se preobrazila od seljačke zemlje u ekonomski srednje razvijeniju industrijsku zemlju, čiji rast simbolizira i snažan prosperitet i mog rodnog grada Mostara, kao što i vi imate šta da kažete o svojim zavičajima.

Bio je to grad, do 1945., sa 18.000 stanovnika, bez većih industrijskih preduzeća, bez ijednog metra asfaltiranih ulica i sokaka, poznat i kao grad "vesele sirotinje", ali postade grad sa više desetina hiljada građana, sa asfaltiranim ulicama i sokacima, avioindustrijom *Soko* i tehničkim stručnjacima visokog ranga, aluminijskim kombinatom koji je i danas istaknuti industrijski kolektiv u BiH, sa pamučnim kombinatom i poljoprivrednom korporacijom *Hepok* koja je sušna kraška polja sjeverno i južno od Mostara pretvorila u plantaže vinograda i voćnjaka, zatim sa hidrocentralama na Neretvi i prugom normalnog kolosjeka koju su upoređivali sa željeznicom u Švajcarskoj, pa Mostarci više ne putuju uskotračnim "ćirom" od Mostara do Sarajeva šest sati već samo dva sata. Grad se obogatio i univerzitetom, medicinskim centrom sa brojnim ljekarima specijalistima, simfonijskim orkestrom i pozorištem, sportskim terenima i olimpijskim bazenom, književnom

podružnicom i drugim zdanjima, pa tako postade savremeni arhitektonski skladan grad starog i novog, sa Starim mostom iz turskog vakta i zemana i trgov zvanim Rondo iz austrougarskog vremena sa šest ulica i platana, postade Zapad na Istoku, Istok na Zapadu, ekonomski i kulturno preporođeni evropski grad, danas, na žalost, raspolučeni i granatama preorani ranjeni grad.

Dobro, to je pozitivna vertikala Titovog perioda. Šta je onda u tom opštem ekonomskom prosperitetu Jugoslavije bilo pogrešno, slabo, nedovršeno?

Nije dobro što taj **ekonomski razvitak nije pratio društveni i politički preporod, izostale su demokratske reforme i demokratski procesi**, nije se razvijala zakonitost, šire slobode građana. Bila je to jednopartijska dinastija. Nastupala je UDBA, državna struktura iznad zakona i, htjeli mi to ili ne priznati, prigušila je ljude, jer umjesto javnosti sudilo se bez otvorenosti suda, mada to nije bio sovjetski staljinistički način života i opšte pokorenosti. Osjećao se jednostavno zastoj društvenih odnosa. Bio sam 33 godine u centralnom armijskom listu i od 25 novinara svaki drugi je dospio u bilećki koncentracioni logor za vojna lica, pored Golog otoka i otoka na kojem su bile zatvorene žene. To je rak-rana tog Titovog perioda. Stvarna opasnost od Informbiroa zloupotrijebljena je da se nametne atmosfera lične nesigurnosti i pruži mogućnost siledžijama da grunu na kućna vrata i čovjeka zgrabe za vrat i strpaju u zatvor. Dugo se kolebalo kako da se suzbije nezakonitost i spriječi nekontrolisano djelovanje. Napokon je i tome došao kraj 1966. godine smjenjivanjem Aleksandra Rankovića i njegove tajne službe. Ali, i dalje je trajala odbojnost prema kritičkim sugestijama najbližih Titovih saradnika partizanskih komandanta Koče Popovića i Peka Dapčevića, partijskih funkcionera Veljka Vlahovića, Milovana Đilasa, koji je strpan u zatvor što je pisao članke o demokratskom skandinavskom i britanskom društvu. Izostala je, dakle, težnja da se društvo odlučnije kreće demokratskim putem, kao što je to u Sovjetskom Savezu Nikita Hruščev zahtjevao svojim referatom na 20. kongresu sovjetskih komunista o satiranju više miliona ljudi, da bi i on ubrzo okončao i bio bačen u zaborav.

To je, dakle, ta pozitivna i negativna komponenta Titovog perioda koja svjedoči da uistinu veliki ekonomski rast Jugoslavije nisu pratili društveni i politički demokratski procesi.

Ostalo mi je na kraju da se osvrnem i na treću komponentu Titovog perioda.

Imali ste priliku da ovdje vidite dokumentarni film u kome je prikazana i Titova sahrana 1980. godine, na koju su stigli državnici iz 128 zemalja iz svih krajeva svijeta, i u istoriji svijeta nikad ih nije bilo toliko na jednoj državnoj sahrani, mnogo više nego na sahrani kraljice Viktorije u Londonu 1901., više nego na sahrani Džona Kenedija ili Vinstona Čerčila. Dogodilo se to u maloj državi Jugoslaviji i možemo biti ponosni što se upravo tu pojavio pošten čovjek, vojnik i državnik Tito kojemu je poklonjena tolika pažnja i zahvalost. Pamtili su posigurno i Titovo NE sovjetskim staljinistima kada su se lažima i drugim nasrtajima okomili na malu Jugoslaviju, njenu samosvojnost.

Tito je bio na šest konferencija nesvrstanih zemalja, nekada kolonijalnih, koje je uputio kako da koriste suprotnosti velesila i dva suprotna bloka u borbi za svoju nezavisnost, pa otuda njihova posebna naklonost prema iskrenom prijatelju i savjetniku. U tom opštem preporodu naroda i država stvoreni su novi savezi poput stalne Konferencije islamskih zemalja, njih valjda 57, ili afričkih i azijskih saveza. Da sada nisam novinar, bio bih nastavnik istorije i zemljopisa u nekoj školi, ali, ako bih bio na nekom ispitu da navedem sve afričke nezavisne države i njihove glavne gradove, sigurno bih pao na njemu.

Međutim, ja i tu vidim neku pukotinu i stranputicu. Očigledno je da je Tito bio jako uvjeren u to da je vlast u Jugoslaviji veoma čvrsta, da je zemlja jedinstvena, da nema potrebe da se mnogo osvrće na zbivanja u zemlji, da kao nekad posjećuje 170 opština i gradova, pa je svoju djelatnost od šezdesetih godina usmjerio na spoljnu politiku. Posjetio je 68 država, neke i više puta, ukupno 150 posjeta stranim državama. Vidjeli smo da sve to nije bilo uzaludno, Jugoslavija je postala zemlja od ugleda i uticaja. Istina, i tu se pretjeralo. Samo jedno Titovo putovanje trajalo je više od tri mjeseca.

Tako život piše i svoje stranice. Ako je tačno, a jest, da se ugled zemlje prije svega ogleda u njenom ekonomskom i društvenom de-

mokratskom prosperitetu, u poštivanju zakonitosti i ličnih sloboda, onda, podrazumijevajući sav značaj Titovih inostranih posjeta Galebom, na kojem je proveo 324 dana, može se prigovoriti da se živjelo u izvjesnoj zabludi kako je u zemlji sve bilo potaman. A nije. Pojavile su se nacionalističke političke elite koje su se okrenule svojim nacionalnim granicama i koje su uzele sudbinu građana i zemlje u svoje ruke urušavajući zajednička obilježja i stremljenja, a što je ostavilo traga i u našem ličnom životu.

Pokušavam da ukažem na neke pozitivne strane Titove zaista velike ličnosti, ali i na promašaje Titovog perioda, pa i pored svih pozitivnih koordinata tog vremena pominjem jednu mudrost koja kaže da „sve što se urušilo, urušilo se zbog valjanih razloga.

Na istome skupu u čikaškoj Bosanskoj biblioteci M. Seferović se osvrnuo na dva istupa iz diskusije o knjizi, prvi, kako betonska ploča na jami zvanj Čavkarica u Hercegovini krije mnoge tajne, i drugi, da se tek po dolasku u Ameriku saznalo šta se sve stvarno događalo u Jugoslaviji u vrijeme Drugog svjetskog rata.

Jama Čavkarica na planinskom prevoju Trusina kod Berkovića često se pominje sve do naših dana. Tako u knjizi Seada Čupine *“Izdaje i odbrana Hercegovine 1992.-1951.”*, koja je štampana 2006. godine, piše da je ljeta 1941. bačeno u jamu Čavkaricu gotovo 1.700 Bošnjaka muslimana, a dokazano je da je u tu jamu, potvrđeno je to i na suđenju zločincima, bačeno 375 Muslimana iz nekoliko naznačenih sela. U tu jamu su bačeni i otac i majka, dvije sestre i tri brata tadašnjeg ustanika i kasnije generala Asima Pervana, što je šire iskazano u mojoj knjizi *Preboli zla*. Tražio sam da se ta neistina demantuje, ali nije mi odgovoreno, valjda pod uticajem ekstremno orijentisanih sredina koje ističu i dopisuju nepostojeće žrtve svoje nacije kako bi se podstakla i održavala mržnja prema drugoj naciji, a ta mržnja je put ka ludilu.

Shvatanje kako se u Jugoslaviji nije moglo doći do istine o ratu u stvari je dezinformacija, nekad zlonamjerno isticano a nekad iz neznanja, kao što je to slučaj ovog puta. Između mnogih drugih dokaza, navodim podatak da je Vojnoistorijski institut u Beogradu, gdje sam jedno vrijeme radio, objavio 170 zbornika dokumenata i podataka o

NOB-i u 16 tomova; gdje BiH ima tom IV sa 35 knjiga, u kojima se za svaki ratni mjesec iznose dokumenta o događajima koji su se dogodili tog mjeseca.

Nije korektno da se vlastita neupućenost i neznanje o događajima i životu kojim se živjelo prebacuje na neki totalitarni režim kad za to nema nikakvog opravdanja.

Ova diskusija u Bosanskoj biblioteci podstakla me je da ukažem na to da u mojim knjigama PREBOLI ZLA (međunaslovi *Dopisivanje „mrtvih duša“* i *Potresna matematika smrti*, izdanje 2001.), ISKUŠENJA (*Krivotvorci* i *„Ta moja politika, da ne reknem laž“*, izdanje 2006.) i ZVIJEZDE STAJAČICE (Dokumentarno pripovijedanje o ženama u ratnoj kataklizmi 1941.-1945. i 1991.-1995., knjiga se objavljuje 2009. godine u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu i Udruženja za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu) iznosim primjere više velikih i grubih netačnosti i proizvoljnih tumačenja o žrtvama rata koje se, na žalost, istrajno provlače u štampi, časopisima, knjigama, u TV emisijama, unoseći zlu krv, nepovjerenje, i netrpeljivost među ljude i narode u svakodnevnom životu.

Kuda vode netačni i neobjektivni pokazatelji o žrtvama rata ukazuju i ovi primjeri: Književnik Vojislav Lubarda u 17. nastavku svog feljtona (*Politika*, 18. jul 1990.) piše: „Čak i umjerene procjene govore da su ustaše za vrijeme Drugog svjetskog rata samo u BiH ubile između 400.000 i 500.000 Srba, muškaraca, žena i djece“. U istom listu (*„Politika“*, 3. avgusta 1990.) pukovnik Dušan Vojinović, autor knjige *„Opstanak srpskog naroda“* piše: „Izjednačavali su likvidaciju 2 miliona Srba od strane ustaša sa likvidacijom nekoliko hiljada Muslimana od strane četnika.“

U mom prilogu *„Potresna matematika smrti“* (*„Oslobođenje“*, 9. septembar 1990.) izložio sam više dokumentarnih pokazatelja do kojih su došla petorica istraživača o žrtvama terora u Hercegovini, čije su se procjene kretale od 9.019 do 14.732 žrtve.

Da nacionalističkoj hajci nema granica za bilo kakve neistine, svjedoči i činjenica da je Miloševićev diplomata Vladislav Jovanović, ministar spoljnih poslova SRJ, pismom obavijestio Savjet bezbjednosti

UN da su muslimani koji su ubijeni prilikom srpskog zauzimanja Srebrenice zapravo ubijeni od muslimanskih a ne srpskih snaga koje su zauzele to mjesto; da je taj pokušaj da se odgovornost za masovni zločin prebaci na žrtve, američka ambasadorka Madlen Olbrajt okvalifikovala riječima: „To je velika besmislena laž. To vrijeđa inteligenciju članova Savjeta bezbjednosti“, a slično su govorile i druge revoltirane diplomate.

Takve planetarne laži ukorijenjene su u politiku 19 vijeka o kojoj piše književnik Vladimir Dedijer u knjizi „*Književnost i istorija*“, gdje se govori o tome „da su pravljene lažni podaci da su Turci popalili u Srbiji sve crkve i manastire i tu predstavku podnosi prota Matija Nenadović ruskom caru, jer zna za bolećivost tog carstva prema pravoslavnoj crkvi kao instituciji“, da „retko se može naći koji drugi pisac memoara koji će tako duboko iskreno znati da se osvrne na ono što je radio i da uzvikne kao naš Protas: Ta moja politika, da ne reknem laž“ (Mensur Seferović, *Kamena ognjišta*, strana 359-361).

A šta da čovjek kaže za bošnjačkog užarenog „patriotu“, književnika Isnana Taljića koji je u nedjeljnom listu (26. februara 2001., koji se na kraju ugasio) napisao da su Titovi partizani ubili, „prema podacima vrlo relevantnih stručnjaka između 30.000 i 60.000 Bošnjaka u Blajburgu“, a to, veli Taljić, „predstavlja najmasovniju bošnjačku grobnicu u njihovoj istoriji“, računajući da su tu ubijene žene i djeca“, odnosno 4 puta više je ubijeno Bošnjaka nego što je Mladićeva i Karadžićeva genocidna hajdučija ubila Srebreničana. Uzalud je bila svaka polemika između mene i njega, u kojoj sam mu naveo i to da je rahmetli Alija Izetbegović pisao kako „dobro pamtim taj rat: dođu četnici, narod bježi, dođu ustaše, narod bježi, dođu partizani, narod ne bježi.“

Falsifikatorima istorije i njihovim halucinacijama valjda će se putevi pomrsiti.

HRABROST ZA ISTINU

Osvrt na knjigu Ibrahima Derviševića "1. SLAVNA I VITEŠKA BRIGADA – Herojstvo i žrtve u odbrani Sarajeva 1992.-1995.", izdavači: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca i Savez ratnih vojnih invalida, Sarajevo, 2009.

Odavno se zna da se ono što se desilo, a nije zapisano ili dokumentovano na neki drugi način, brzo zaboravi. Praksa je pokazala u proteklom vremenu da je Bosancima i Bošnjacima upravo zaborav bio karakterističan i da se ponavljao kroz historiju.

U novije vrijeme, a posebno poslije proteklog rata i agresije na Bosnu i Hercegovinu, situacija se mijenja nabolje. Na razne načine dokumentovana su dešavanja tokom pripreme i odbrane od agresije. Tome je doprinijela razvijena tehnika, a posebno učesnici i posmatrači svih tokova. Snimali su, pisali i dokumentovali ono što su vidjeli, doživjeli i uradili.

Normalno je da o ratu u Bosni i Hercegovini najvišu obavezu i pravo da pišu imaju sami učesnici. Niko drugi kao borci koji su preživjeli rat ne može oslikati pisanom rječju ono što im se desilo do njih samih. Jedan od onih koji se odvažio i odlučio da napiše knjigu o svojoj brigadi, o svojim saborcima i samome sebi je Ibrahim Dervišević, borac, starješina, jedno vrijeme i komandant 1. slavne i viteške brigade 1. korpusa ARBiH. Historiju odbrane Bosne i Hercegovine od agresije najbolje mogu predstaviti neposredni učesnici.

Autor je hronološki oslikao i predstavio 1. slavnu i vitešku brigadu od njenog osnivanja do kraja rata. S pravom naglašava ulogu i značaj ove brigade u odbrani od agresije, ističući posebno njenu ulogu u oslobađanju ključnih objekata oko Sarajeva i njihovoj odbrani: Pofalića, Orlića, Hrasnog Brda, Žučić, kote 850, Azića, Golog Brda, Mijatovića

strane i objekata na bjelašničko-treskavičkom bojištu. Kako sam autor u predgovoru kaže:

“To je brigada kojoj su u procesu razvoja ARBiH dodjeljivani različiti nazivi: 13. novosarajevska ili 13. pofaličko-velešićka brigada, 1. mehanizovana brigada, 1. slavna motorizovana brigada i 111. viteška brdska brigada. U narodu i među borcima, ipak, se naša brigada najčešće identificirala kao 1. slavna motorizovana brigada, bez obzira koji je ona zvanični naziv imala u pojedinim periodima rata”.

Čitalac će, čitajući knjigu, uočiti da ga Ibrahim Dervišević postepeno vodi od neposrednog predratnog stanja, priprema za odbranu na lokalnom općinskom nivou, kroz značajne bitke snaga Teritorijalne odbrane, do formiranja 1. mehanizovane brigade i dalje, do kraja rata.

Po autoru, Prvu slavnu motorizovanu brigadu simboliziraju njen komandant, rahmetli Enver Šehović, i brdo Žuč iznad Sarajeva. Zato su glavne teme ove knjige podvizi boraca 1. slavne motorizovane brigade pod komandom Šehovića. Pri tome, autor ne zaboravlja ni ostale komandante brigade: Ramiza Bejića, Vahida Bogunića, Mehameda Ceru i samog autora, Ibrahima Derviševića. Brdo Žuč dominira iznad Sarajeva u pravcu Vogošće; značajno je za agresora, a još više za branioce Sarajeva. Otuda bezbroj pokušaja agresora da ponovo osvoji izgubljeno brdo Žuč i odsudna odbrana branilaca Sarajeva da mu to ne dozvole.

Dervišević iznosi detalje o borbama za Žuč, dokumentirajući sve brutalnosti koje je agresor pri tome koristio, pa i živi štit od zarobljenih Bošnjaka-civila, neprekidno granatiranje kompletnog područja a posebno nabrojanih istaknutih dominantnih objekata na samoj Žuči. Posebno ističe odlučnost i hrabrost boraca ARBiH da po svaku cijenu odbrane Žuč, ne žaleći pri tome svoje živote i dijelove tijela. Posebno su dirljivi momenti kada autor opisuje odlučnost, hrabrost i izdržljivost pojedinih boraca-heroja koji su dali svoje živote u odbrani Žuči i Sarajeva.

Puno je značajnih bitaka koje je vodila 1. slavna brigada, ali sam autor izdvaja najznačajnije: pofalička bitka – maj 1992., bitka za Hrasno brdo – juni 1992. godine, bitka za Orlić – juni 1992., bitka za Aziće,

bitka za vrh Žuč, Golo brdo i Vis – decembar 1992. godine, bitka za odbranu Žuči – juli 1993. i decembar 1993. godine.

Ove bitke, njihovi rezultati, žrtve, napori, patnje, stradanja, herojstvo i izdržljivost boraca brigade sadašnjim i budućim generacijama treba da služe za ponos i pouku da se sloboda i nezavisnost na kraju štite sopstvenim životima. Ovo posebno treba da se ima u vidu kada se znaju ciljevi agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Pored pozitivnih karakteristika naše borbe u odbrani od agresije, autor u par navrata iznosi i negativne primjere koji su se dešavali tokom rata. Posebno je ilustrativan primjer onoga što se njemu lično desilo poslije teške i iscrpljujuće bitke sa agresorom, što opisuje u poglavlju pod naslovom *“Sramna uloga Juke Prazine i Kerima Lučarevića”*.

“Nakon uspješne odbrane Orlića, Volujaka, Krstaca u septembru 1992. godine, za sve borce pa i za sebe – piše Dervišević – očekivao sam priznanje. Međutim, doživio sam strašno poniženje. Po narednji Sefera Halilovića uhapsili su me vojni policajci Kerima Lučarevića. Udarajući me u vozilu sproveli su me do “Staklare” u kojoj je početkom rata bio smješten OK ŠTO Sarajevo. Od udaraca sam gubio svijest. Tukli su me u prisustvu Dževada Topića-Topa koji je bio na direktnoj telefonskoj vezi sa Kerimom Lučarevićem, komandantom Vojne policije ARBiH. Nikad mi nije saopšten razlog zašto sam uhapšen i premlaćen. Dok su me policajci tukli Topa je održavao telefonsku vezu i sa Seferom Halilovićem. Nisam uopšte saslušan, ispitivan što bi bilo normalno kad su me već uhapsili. Jednostavno mnogo toga iza čega je stajao Sefer Halilović i Kerim Lučarević nije bilo normalno, već je bilo nejasno, nelogično i naopako.

Vrijeme je pokazalo, a tek će se mnoga dešavanja tokom rata razjasniti i pokazaće se kolika je bila velika greška rukovodećih ljudi Bosne i Hercegovine da za NŠ ARBiH postave Sefera Halilovića a za komandanta Vojne policije ARBiH Kerima Lučarevića.”

Istinito, argumentovano i nadasve iskreno pisanje Ibrahima Derviševića u knjizi “1. SLAVNA I VITEŠKA BRIGADA” mnogim samohvalisavcima, podrumašima, ljudima koji su bili van borbe zatvara usta, a ohrabruje istinske borce da iznose istinu na vidjelo. Ovom knjigom on

je pokazao i dokazao da je istina samo jedna, a da laži ima puno, te da će istina na kraju pobijediti.

Knjiga je sastavljena od šest dijelova, hronološki poredanih.

Prvi dio govori o sjećanju autora na situaciju u kojoj se sam našao pred početak rata.

Drugi dio govori o pripremi za odbranu od agresije na RBiH, sa posebnim osvrtom na opčinu Novo Sarajevo, i na autorov doprinos toj odbrani.

Treći dio obuhvata borbe koje su vodile jedinice TO na području Novog Sarajeva, Novog Grada i Vogošće. Tu su istaknuti komandanti 1. slavne Enver Šehović i 2. viteške Safet Zajko i njihove zasluge u uspješnom komandovanju ovim brigadama. Posebno su opisane značajne bitke: bitka za Pofaliće, Orlić, Mijatovića stranu, Vis, kotu 850, kotu 830, selo Jezera i Golo Brdo.

Četvrti dio obuhvata borbe tokom 1993. godine, posebno borbe u odbrani Žuči. Istaknuti su nadljudski naponi boraca 1. slavne i 2. viteške brigade u odbrani, kao i vandalizam agresora.

Peti dio knjige obuhvata borbe tokom 1994. godine, do teškog ranjavanja Ibrahima Derviševića, autora knjige, tada komandanta 1. slavne brigade, 1. novembra 1994. godine.

Šesti dio knjige prikazuje liječenje komandanta Derviševića i borbe njegove brigade krajem 1994. i tokom 1995. godine. Zanimljivo je da se autor, iako je u to vrijeme bio na liječenju i prikovan za kolica, odvažio da na nogovor i uz pomoć svojih suboraca, u knjigu uvrsti i ovaj dio, kako bi potpuno zaokružio djelovanje 1. slavne brigade i njenih boraca.

Knjigu preporučujem svima, a posebno borcima Armije Republike Bosne i Hercegovine, historičarima, mladim generacijama da nauče kako se branila Bosna i Hercegovina, pripadnicima oružanih snaga da izvlače iskustva. Svi da znaju što nam se desilo, i dok imamo hrabrih branilaca, NE MOŽE NAM NIKO NIŠTA.

IZVINJENJE PREDSJEDNIKU SRBIJE, BORISU TADIĆU

Jest da nisam bošnjački lider, ali...

Gospodine Tadiću,

Izvinjavam se u ime svoje porodice, što su mi četnici ubili oca, **tako mi je žao!**

Iskreno se izvinjavam i zbog nestalog dajdže, gospodine Tadiću.

Izvinjavam se za svoju mladost, provedenu međ' zidovima mračnog podruma, oprostite.

Izvinjavam se zbog dvije upale pluća i astme, dobijenih u gore pomenutom podrumu, gospodine Tadiću.

Izvinjavam se za svoju mladost, jer kao dječak, nekoliko dana pred rat, mahao sam vojnicima u maslinasto zelenim kamionima, a oni bi meni dizali tri prsta?!

Mislio sam da tri prsta imaju veze sa tri slova na kamionima, JNA! Šta sam znao ja.

Izvinjavam se zbog svoje mladosti, izrešetane gelerima od projektila iz minobacača, VBR-ova, bestrzajnih topova i tenkova na kojima su ona ista, upečatljiva, tri velika slova: JNA, gospodine Tadiću.

Izvinjavam se i zbog svojih sjećanja, jer umjesto da se sjećam bajramluka, ringišpila, i ako hoćete, novogodišnjih paketića, ja se sjećam ljudi, nana, deda, momaka i djevojaka ubijenih snajperom iz Nedžarića dok su nosili kanistere vode sa hidranta ispred zgrade Oslobođenja, gospodine Tadiću.

Izvinjavam se zbog svojih sjećanja, jer umjesto da se sjećam novih epizoda nadrealista, sa Đurom, Šiberom i onim idiotom, Neletom, čokolada, grudvanja i odlazaka na plaže Jadranskog mora, ja se sjećam prage, pamova i patova, sijača smrti, Karadžića i Mladića, Arkana i njegovih tigrova, *Belih orlova* i još kojekakvih hajvana.

Izvinjavam se zbog svojih sjećanja, jer umjesto da se sjećam sanjkanja na Bjelašnici i očevih savjeta, sjećam se Markala i jutarnjeg gu-

“Srbi su narod na Balkanu koji čini najveći doprinos prevladavanju prošlosti”, rekao je predsjednik Srbije Boris Tadić u intervjuu njemačkom Weltu.

“Nažalost, ja sam jedini predsednik koji se ispričao za ratne zločine svoje zemlje. Žalosno je što se ostali predsednici nisu ispričali za krvoprolića i užase počinjene nad Srbima. Odbijam ulogu zločinca koja je namenjena Srbiji. Na prostoru zemalja nastalih raspadom Jugoslavije vodio se građanski rat u kojem su svi sudelovali”, bio je odriješit Tadić.

“Kada je Karadžić bio uhapšen zvala me njemačka kancelarka Angela Merkel, i čestitala mi. Pitala me je jesam li zadovoljan. Rekao sam da nisam. Biću zadovoljan tek onda kada Mladić bude uhapšen”. Kaže kako ga nesretnim čine upravo glasine u nekim medijima kako je Ratko Mladić pod zaštitom sigurnosnih službi Srbije.

slanja i pjevanja o stražama đenerala Draže s druge strane zgrade Oslobođenja, ja se sjećam Kovača...

Izvinjavam se zbog svojih sjećanja, jer umjesto da se sjećam odlazaka u kino, vožnje biciklom i zijana, ja se sjećam Srebrenice, Riste Đoge, iz rijetkih trenutaka kad bi došla struja i mršavog, premršavog Senada Hadžifejzovića, da mu dragi Bog da svako dobro.

Sjećam se gospodine Tadiću, prokuhavanja sakupljene kišnice i topljenja snijega za piće.

Sjećam se gospodine Tadiću a volio bih da se ne sjećam...

Ali eto, ja se izvinjavam zbog ovih svojih “zločina”!!!

A koliko nas je samo ovakvih, pa čak i još “griješnijih”, ja ne znam da li ćete nam ikada moći oprostiti...

Edin Begović

P.S.

Evo, i moj komšija Boris, vaš imenjaka, koji je rat proveo na Čengić Vili, također Vam se izvinjava.

SARAJEVO

OPSADA I ODBRANA
SIEGE AND DEFENSE
1992.–1995.

VAHID KARAVELIĆ
ZIJAD RUJANAC

U okviru svoje izdavačke djelatnosti, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu je u maju ove godine objavilo, a u junu javnosti predstavilo knjigu „SARAJEVO: OPSADA I ODBRANA 1992-1995“ . Njeni su autori general mr Vahid Karavelić i brigadir mr Zijad Rujanac. Knjiga je obima 372 stranice velikog formata, sa tekstom uporedo na bosanskom i engleskom jeziku, a sadrži više od 200 fotografija i 69 karata i shema.

Po mnogo čemu jedinstven grad, Sarajevo je ovom knjigom dobilo i dodatnu argumentaciju za svoju posebnost. U totalnoj blokadi užeg jezgra grada, oko 361.000 stanovnika su 1.479 dana držani u uslovima srednjevjekovne opsade kao žive mete u najvećem zatvoru u historiji čovječanstva tokom opsade jednoga grada. Pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine, koji su branili grad od napada srpskih snaga, uspjeli su ono što nije kroz povijest grada uspjelo nijednoj vojsci koja je branila grad: zaustavili su napadača i onemogućili plan uništenja stanovništva i civilizacijskih vrijednosti Sarajeva. Ta duga opsada grada spada u red najznačajnijih političkih, vojnih i historijskih obilježja Sarajeva, o čemu svjedoči i ova knjiga.

Pri radu na ovoj knjizi autori su pokušali da predstave sve događaje vezane za opsadu i odbranu Sarajeva 1992.-1995. godine na način da budu razumljivi za sve uzraste i za sve ljude koji je budu čitali. Pokušali su dati kvalitetan prikaz koji će zadovoljiti očekivanja naučne i šire javnosti, ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i u Evropi i u svijetu.

Ovu izuzetnu naučno-historijsku publikaciju karakteriše sveobuhvatnost, jer opisuje period od nastanka grada Sarajeva, pa do njegovih današnjih dana. Opisuje što je Sarajevo živjelo i proživjelo u 1.479 dana opsade. Ono je kroz historiju bezbroj puta bilo napadano, razarano, i uvijek je padalo u ruke agresora. Po prvi put u svojoj historiji Sarajevo se odbranilo od onih koju su ga držali u opsadi. U tome je veličina branilaca grada Sarajeva. Ova knjiga je napisana prvenstveno zbog svih onih koji su dali svoje živote za odbranu Sarajeva, zbog svih

onih koji su dali dijelove svoga tijela, zbog svih onih koji su preživjeli, a neizmjereno se napatili tokom njegove opsade, i zbog činjenice da sve to treba zabilježiti i zapamtiti.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu je ovu knjigu objavilo sopstvenim naporima, bez finansijske ili bilo koje druge podrške od bilo koje organizacije ili institucije. Najbolji način da podržite ovaj izdavački poduhvat i njegove ciljeve jeste kupovina ove knjige. Njena je cijena 80,00 konvertibilnih maraka. Izdavač i autori su voljni svakom zainteresiranom u direktnom kontaktu i razgovoru dati i dodatne informacije o ovoj značajnoj knjizi.

Očekujemo Vaše javljanje!

*PREDSJEDNIK UDRUŽENJA
Mustafa Polutak*